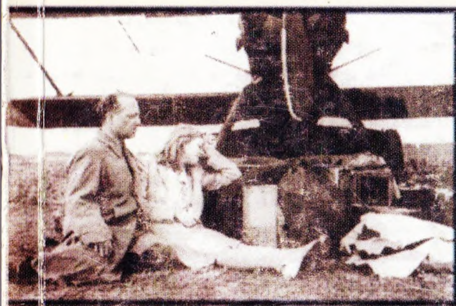
BIBLIOTECA NAȚIONALĂ POLITICĂ

N. CARANDINO

REZISTENȚA - prima condiție a victoriei

EDITURA FUNDAȚIEI

"L-am cunoscut pe Carandino cu mult timp în urmă, cu câteva decenii.
Era atunci foarte tânăr, avea trei sau patru ani mai mult decât mine.
Eram debutant în literatură, nu știu dacă publicasem prima mea carte.
El, venea de la Paris, era un om de stânga. În acel moment,
ignoram total politica, avusese loc rebeliunea lui Franco împotriva
guvernului democrat spaniol. Îmi plăcea mult cuvântul: rebeliune.
Eram deci partizanul rebelilor. Carandino a fost cel care mi-a explicat
că Franco și ai lui nu erau veritabilii rebeli și că adevărații
revoluționari erau la putere. N-am mai fost de partea rebelilor lui Franco.
După aceea am devenit cronicar literar la ziarul «Facla»,
al cărui director era Ion Vinea. Carandino era redactor-șef.
La acea epocă, «Facla» era ziarul cel mai de stânga posibil în România.
Ion Vinea și N. Carandino și chiar eu însumi eram ținta «inteligenției»
care la vremea respectivă era 90% de dreapta sau de extrema dreaptă.
Carandino era cel mai supravegheat și mai curajos dintre noi.
Și, de asemenea, cel mai pregătit din punct de vedere ideologic.
Și de aceea avea un moral atât de bun. El a avut, de asemenea,
același moral bun când, după 1945, guvernanții de stânga au venit la putere.
Pentru că el fusese de stânga înaintea altora, pentru că el voise
în mod cinstit schimbarea, el a fost persecutat și închis,
aceasta face parte din logica, dacă se poate spune, a iraționalității lucrurilor.
Cum este acum ? Aș vrea mult să-l revăd. Știu că scrie în continuare
și că continuă să fie același om liber și rebelul care are dreptate.
Într-un alt context."

EUGEN IONESCO

Acuzatul Nicolae Carandino

4: Acuzatul NICOLAE CA- ca Rezistații" tocmai scopul

a început
la Școlii
are de Război
nui numeros public
zența corespondenților
ziarelor și agenților
din întreaga lume

6 Pagini Lei 5 Vineri 31 Octombrie 1947 Seria III-Anul XVI Nr. 962

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE UNIȚI-VĂ

Scânteia

ORGAN CENTRAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

DIRECTOR: MIRON CONSTANTINESCU

esul conducătorilor
fostului P. N. Ț.

IUA I-a
a de dimineață

Actul de acuzare
Referat introductiv *)

ISBN: 973-99708-5-0

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ POLITICĂ

N. CARANDINO

Rezistența – prima condiție a victoriei

Articole politice apărute în „DREPTATEA“
(1944 – 1947)

Antologie, introducere, note și comentarii
PAUL LĂZĂRESCU

Nicolae Carandino înainte de a-l fi cunoscut,
așa cum l-am cunoscut – postfață de
VALERIU RÂPEANU

Editura Fundației PRO, 2000

Inițiator și coordonator al proiectului
BIBLIOTECA NAȚIONALĂ POLITICĂ:

DINU SĂRARU

Copertă realizată de DONE STAN

Redactor: *Lucia Crăciun*
Tehnoredactare: *Carmen Arbănaș*
Corectură: *Ovidiu Vitan*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
NICOLAE, CARANDINO
Rezistența – prima condiție a victoriei /
Nicolae Carandino – București: Editura Fundației Pro, 2000
p.: cm. – (Biblioteca Națională Politică)
Bibliogr.
ISBN 973-99708-5-0

94(498)

„Trebuie apoi ca la lupta electorală să luăm parte cu toată demnitatea, solidaritatea și credința. Dacă din această luptă noi nu vom ieși biruitori, atunci asupra țării românești se vor ridica nori negri și periculoși din care se va dezlănțui o furtună care ar putea să măture toată țara noastră".

IULIU MANIU,

Discurs ținut înaintea Comitetului Central Executiv al PNȚ în ziua de 7 iulie 1946.

Introducere

Numele lui Nicolae Carandino continuă să fie ignorat, dacă nu necunoscut, generațiilor tinere. Cărțile sale, *De la Electra la Dama cu Camelii* (1971), *Autori, piese și spectacole* (1973), *Actori de ieri și de azi* (1973), *Radiografii teatrale* (1976), *Teatrul așa cum l-am văzut* (1986) sau *De la o zi la alta* (1979) și *Nopți albe și zile negre* (1992), îl recomandă doar ca distins om de teatru, critic dramatic și memorialist. Alte volume îi trădează activitatea de iscusit traducător din greacă: Sofocle, *Electra* (1971), *Antigona* (1974), Ioanna Tsatsos, *Jurnal de ocupație* (1980), E. Averoff-Tossitza, *Când zeii ne binecuvântau* (1981).

Puțini dintre cei de astăzi știu însă că N. Carandino (născut la Brăila, în 20 iulie 1905 și decedat la București, în 16 februarie 1996) s-a afirmat ca ziarist de opinie încă în perioada interbelică, în compania unor iluștri gazetari democrați precum N.D. Cocea, Ion Vinea, dr. Grigore Graur, Em. Socor, Felix Aderca, Tudor Teodorescu-Braniște, Emil Serghie, L. Kalustian și că, după 23 August 1944 a condus organul de presă al Partidului Național Țărănesc, „Dreptatea“, ziarul care, în anii de grea încercare, 1944–1947, a constituit tribuna rezistenței naționale în lupta împotriva comunismului.

Într-o vreme în care majoritatea presei și a intelectualității românești înclinase balanța spre extrema dreaptă, pentru ca la sfârșitul celui de-al doilea război mondial să vireze spre extrema stângă – spre comunism –, N. Carandino a fost unul dintre constanții apărători ai valorilor democratice și un fervent luptător împotriva dictaturilor care s-au succedat (carlistă, legionară, antonesciană, comunistă), înfruntând cu bărbăție atât lagărele fasciste cât și închisorile comuniste.

N. Carandino s-a manifestat ca ziarist de opinie de primă mărime încă de tânăr, la cotidianul „Facla“, condus în acea perioadă de Ion Vinea, unde a

ajuns repede redactor-șef. Odată însă cu instaurarea regimurilor totalitare, în 1938, cu suprimarea presei libere, a părăsit scena presei politice refugiindu-se în activitatea de cronicar dramatic la publicații ca „Rampa“ (1941), „Bis“ (1942–1946) sau magazinul săptămânal „Curentul familiei“.

Dar numele lui N. Carandino este indisolubil legat de apariția a două serii ale „Dreptății“ și anume, seria a II-a, între 27 august 1944 și 6 martie 1945 și seria a III-a, între 5 februarie 1946 și 17 iulie 1947.

Apariția acestor serii a marcat, pe de o parte, epoca romantică, idealistă a „Dreptății“ iar pe de altă parte, epoca eroică, dramatică, a cotidianului național țărănesc.

Mai întâi este vorba de perioada 23 august 1944–6 martie 1945, când, după actul istoric de răsturnare a regimului fascist în țara noastră, Iuliu Maniu, unul dintre principalii artizani ai actului mai sus pomenit, l-a solicitat pe N. Carandino – pe care îl considera singurul capabil de o asemenea acțiune – să scoată fără întârziere ziarul „Dreptatea“ în regim de presă liberă, cu scopul de a umple vidul de opinie existent după prăbușirea regimului totalitar antonescian, vid care, în opinia lui Iuliu Maniu, se cuvenea umplut, cel dintâi, de Partidul Național Țărănesc.

N. Carandino, care lucra atunci la „Curentul familiei“, a luat inițiativa și, profitând de anarhia care domnea la „Curentul“ după plecarea în străinătate a lui Pamfil Șeicaru, a hotărât transformarea redacției de la „Curentul familiei“ în redacția „Dreptății“. Cu ajutorul unui administrator improvizat pe loc, a confiscat hârtia existentă în tipografia „Curentului“, a convins tipografii și reporterii care îi erau apropiați astfel încât, a treia zi după 23 august a apărut primul număr din „Dreptatea“.

Efectul produs de apariția „Dreptății“ în Bucureștii asediați de bombardamentele germane a fost fulgerător. Se trăgeau și se smulgeau din mâinile vânzătorilor ambulanți mii de exemplare. Toată lumea citea și comenta în „adăposturi“ proza înflăcărată, îndemnurile la luptă (căci reușita loviturii de stat era în acele momente încă nesigură) și credința nestrămutată a victoriei democrației ce se degaja din paginile „Dreptății“.

Primele zile ale apariției ca ziar liber, fără cenzură, după ani de dictatură, au constituit, desigur, faza romantică, idealistă a ziarului, atunci când majoritatea covârșitoare a societății românești spera în trecerea noastră pe făgașul democrației, al deplinei libertăți și al bunăstării.

În editorialul din 29 august N. Carandino scria: „*Prezența domnilor Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, Lucrețiu Pătrășcanu și Titel Petrescu în formația guvernamentală înseamnă că, de la centrul burghez până la*

extrema stângă, întreaga democrație românească apără înăuntru și în afară existența națională și libertatea [...] Astăzi suntem din nou pe linia normalei noastre evoluții istorice".

Evenimentele ulterioare s-au derulat cu repeziciune și nu au confirmat cele sperate atunci, căci o dată cu intrarea trupelor sovietice în București, cu introducerea cenzurii sovietice (sub titulatura Comisiei Aliate de Control), cu instigările și manifestările comuniste provocatoare, cu mișcările de stradă, culminând cu instalarea la 6 martie 1945 a guvernului Petru Groza impus de sovietici, se dovedeau intențiile clare de uzurpare a puterii de către comuniști.

N. Carandino a crezut în modul cel mai sincer într-o posibilă colaborare a tuturor forțelor democratice care să asigure victoria, așa cum, prin acordul din 20 iunie 1944, cele patru partide (PNȚ, PNL, PSDR și PCdR) hotărâseră la crearea Blocului Democratic. De aceea, în articolul din 31 august sublinia: *„Ar fi de dorit ca presa cea nouă să nu considere raporturile de astăzi între cele patru partide ca un obligat și trecător armistițiu, ci ca pe un prim pas spre o frățească și hotărâtă colaborare [...] Sentimente frățești între românii de toate credințele democratice, iată unde începe și unde sfârșește certitudinea victoriei."*

Dar situația nu a evoluat deloc în acest fel și la mai puțin de două luni de la 23 August, Lucrețiu Pătrășcanu și Titel Petrescu au denunțat acordul dintre cele patru partide ale Blocului Democratic. Totodată s-au dezlănțuit atacuri de o violență greu de imaginat împotriva PNȚ și, în special, la adresa lui Iuliu Maniu. N. Carandino a avertizat, în acele momente, prevestind parcă situația care a urmat: *„Cei care au denunțat protocolul de la 20 iunie și-au asumat o gravă răspundere în fața istoriei și sunt în mare parte pricina sfâșierilor interne pe care le trăim și pe care le vom trăi de aici încolo".* (5 noiembrie)

Cât despre campania murdară de atacuri mincinoase pe care presa comunistă o dezlănțuise împotriva partidelor istorice și a fruntașilor acestora, el scria: *„Suntem siguri că mâini criminale țin condeiele care acuză fără rost. Și astfel nu mai există în București și în țara românească un singur om pe care calomnia să nu-l fi pătat sau pe care oprobiul public să nu-l pândească din umbră. Pe vremuri, magia stilului acoperea cel puțin turpitudinea simțirii. Astăzi, pene agramate se socotesc libere să întrebuințeze invective. De la polemică și de la pamflet, nobile fețe ale scrisului de atitudine, s-a trecut direct la înjurătură."* (23 octombrie)

Iar în alt editorial, N. Carandino denunța, cu fermitate, rolul „detestabil" pe care îl juca, în acele momente, presa comunistă:

„Rolul presei a fost, în această perioadă, detestabil. De la 23 August și până astăzi, nu se poate spune că ziariștii și-au făcut datoria servind cu

obiectivitate și cu spirit de înțelegere ideile de libertate pe care cu entuziasm le invocau. S-a confundat în ultimul timp ideea de agresiune cu ideea de polemică, iar această confuzie n-a slujit decât adversarilor democrației, totdeauna gata să condamne, sub scuza obiectivității, excesele de temperament sau lipsurile de natură tehnică ale scrisului democrat." (6 decembrie)

Tot timpul N. Carandino a dus o susținută campanie pentru redresarea morală a vieții politice românești. Combătea cu ardoare lichelismul care se făcea tot mai des prezent și mai agresiv în rândurile celor care se alăturau politicii comuniste. El socotea acest lichelism ca *„un fel de voce a sângelui pe care n-ar strica să o facem să tacă, pentru ca alt glas să se lase ascultat, glasul convingerilor ferme, al dragostei de patrie, al omeniei și, mai presus de toate, cântecul pur al libertății învingătoare."* (27 octombrie). Dar constata cu durere că *„la adăpostul victoriei democratice au intrat în circulația socială pe lângă elemente destoinice ținute în frâu de regimurile asupritoare și numeroase dejecții ale organismului social, exemplare de umanitate mizeră, respinse cu drept cuvânt de la examenele cele mai simple ale inteligenței, ale talentului, ale muncii. Libertatea nu înseamnă însă revanșa imbecililor. Libertatea este doar dreptul de armonioasă dezvoltare a individului în cadrele unei societăți care să ofere tuturor aceleași garanții de securitate. Ar fi păcat dacă furtuna care străbate albia românească ar ridica la suprafață mai mult noroi decât lucruri de preț. Ar fi păcat dacă zguduirea prin care trecem ar clinti temeliile stabile, împânând atmosfera cu pulberea desprinsă fără rosturi de pe ziduri.*

Națiunile pierd de obicei la marile cotituri ale istoriei, când sunt cuprinse de febră revoluționară, pe lângă un material inert menținut artificial de convenții și tradiții, o parte de substanță vie care anevoie se poate recupera". (28 octombrie)

O dezbatere largă în presă (dar și în cadrul celor două guverne Sănătescu) a constituit-o problema răspunderilor celor vinovați de dezastrul țării și de alinierea acesteia la politica fascistă. N. Carandino propunea și susținea – în virtutea unor principii morale – că data de la care ar trebui să înceapă cercetările în această direcție să fie anul 1933, anul asasinării lui I. G. Duca: *„și tot astfel căutând din an în an limitele putregaiului, credem că ar fi util să începem cel puțin cu perioada asasinatului lui Duca în materie de răspunderi și sancțiuni."* (27 septembrie). Dar atât guvernul cât și majoritatea participanților la dezbatere au căzut de acord că data aceasta nu poate fi decât anul 1938. *„A trebuit să cădem de acord, înaintea argumentelor care se ofereau că o dată minimă de la care să pornească răspunderile și*

sancțiunile nu poate fi alta decât 1938, an în care s-a introdus constituția dictatorială, s-au furat libertățile poporului, s-au desființat partidele și s-a încadrat statul român în ritm fascist". (9 octombrie).

Curând însă, comuniștii au transformat această problemă a răspunderilor în problema epurației, astfel încât nu cei realmente vinovați, ci doar cei care se împotriveau comunismului deveneau automat pasibili epurației: *„Problema răspunderilor a devenit repede problema epurației, iar aceasta din urmă, sub presiuni de partid și la supralicitația agitatorilor, amenință să capete o extindere la care desigur nici un om de bun simț la început nu se gândea. Fiindcă așa este obiceiul nostru, trecem ușor de la o extremă la cealaltă; risipind egală pasiune pentru o teză, așteptăm să cheltuim entuziasm pentru cea diametral opusă. De unde până acum câteva săptămâni neturburați de nimeni, marii responsabili deveneau pe rând «patrioți» sau «democrați», iată că astăzi spectrul epurației bântuie prin toate profesiile speriind mai curând pe oamenii de treabă decât pe criminalii specialiști în conversiuni și camuflări".* (22 noiembrie)

„Este aproape o lege naturală ca tiranii și profitorii să nu se schimbe. Răsturnările politice și chiar zdruncinările sociale parvin să scoată din circulație sau din funcțiuni pe oamenii de convingere. Lichelele care «stau bine» cu toate regimurile și afaceriștii care n-au scrupule în materie de exploatare, își salvează, de obicei, pozițiile". (26 noiembrie)

Era vremea în care comuniștii deschideau rândurile oricui găsea profitabil să se afle de partea câștigătorilor, chiar și membrilor Gărzii de Fier. G. Tătărăscu – unul dintre principalii vinovați – comitea ultimul act de trădare față de Partidul Național–Liberal trecând, în speranța că se va salva, de partea comuniștilor.

N. Carandino avertiza, prin scrisul său, pe acei dornici și dispuși să adere la comunism că, înainte de a „subscrie", „să cugete", să cântărească bine încotro trebuie să se îndrepte: *„Fiecare cetățean să cugete de aceea înainte de a adera, înainte de a participa, înainte de a subscrie. Să aleagă fiecare după sufletul lui, așa cum experiența l-a învățat să aprecieze oamenii și ideile, dar să nu uite că mai mare pacoste pentru el personal și pentru țară nu se află decât în încurajarea formelor ipocrite, decât în sprijinul personalităților care altceva sunt decât vor să fie și că în general în susținerea minciunii politice promovate de veșnicii pescuitori în apă turbure"* (4 ianuarie 1945) căci *„trăim în epoca maximelor confuzii, în epoca în care prea puțini au curajul de a se afirma drept ceea ce sunt, și în care mai mulți încearcă să se strecoare sub etichete cu atât mai ipocrite, cu cât mai ostentativ democratice. Opinia publică este solicitată de tot felul de manifestări în care naivitatea unora și arivismul altora se împletesc pentru a servi interese stranii"* (8 ianuarie 1945).

Dacă la 23 August numărul membrilor Partidului Comunist din România nu depășea câteva sute, în martie 1945 el ajunsese la aproximativ 35.000, iar șase luni mai târziu, în timpul guvernului Groza, numărul membrilor ajungea la peste 700.000 !

De aceea N. Carandino se arăta neiertător cu transfugii politici, cu cei care treceau de la o extremă la alta cu seninătate, acuzând cu deosebire pe cei din lumea literară și artistică, pe „lichelele culturale" cum le numea el:

„Pe cine nu-l lași să moară, nu te lasă să trăiești, spune un vechi proverb. Și avem în ultimul timp de foarte adeseori ocazia să-l verificăm, mai ales în lumea literară, în lumea culturalilor, printre artiști și pseudo-artiști, printre canalii și printre simplele lichele.

În general, a fost în rândurile lor, la început, un moment de panică. Ședeau ascunși prin provincie, pe la vilegiaturi, unde-i apucaseră bombardamentele anglo-americane, la adăpost de orișice risc și în căutarea unei poziții onorabile de adaptare. Între timp le creștea barba, li se arcuiau mustățile și strecurați pe lângă ziduri căpătau prin mimetism culoarea varului udat de bunăvoința trecătorilor incontinenți. Când au observat oamenii că nimic grav nu se întâmplă, că noi care îi știam legionari, vaidiști, valahiști, antoniști, naziști, antisovietici etc. etc., suntem preocupați de alte lucruri decât de a-i pedepsi, au început să prindă ochi, să capete curaj și până la urmă să ajungă obraznici. Astăzi circulă nestingheriți nu numai prin cafenelele Capitalei, prin aceleași cafenele în care acum șase luni îndeplineau oficiul de agenți provocatori sau de «voluntari» angajați în echipa de entuziasm volantă. Astăzi îi întâlnim prin comisii, în preajma celor mari, agresivi, vehemenți și sinceri, mai ales sinceri în democratismul lor presupus". (27 ianuarie 1945)

Pe de altă parte, revoltat de „atitudinea nepermisă" a presei comuniste și comunizante, care în ciuda unui tacit armistițiu, s-a năpustit să dezlănțuie o nouă campanie de „trivialități și insanități" împotriva lui Iuliu Maniu, îngăduindu-și o atitudine necuviincioasă față de președintele Partidului Național Țărănesc, N. Carandino a ripostat cu vehemență: *„Sunt trei săptămâni de când foile de extremă stângă, desconsiderând un armistițiu pe care-l socoteam respectat, și alunecând într-o proză plină de trivialități și insanități multiple, își îngăduie o atitudine necuviincioasă față de președintele partidului național-țărănesc.*

Nici prestigiul și autoritatea d-lui Maniu; nici respectul pe care fiecare român indiferent de politica ce face îl datorează d-sale; nici rușinea de a prezenta opiniei publice fapte în care nimeni nu crede și nu poate crede; nici sentimentul de recunoștință pentru ceea ce a făcut d. Maniu în serviciul țării

și al neamului acesta în trecutul mai depărtat sau în cel mai apropiat, nimic nu poate chema la realitate pe simbriașii ziarelor de extremă stângă, în campania neonestă pe care o duce contra d-lui Maniu". (29 ianuarie 1945)

Cu această luare de poziție împotriva atacurilor murdare din presa comunistă la adresa lui Iuliu Maniu, N. Carandino și-a întrerupt activitatea zilnică la „Dreptatea", o dată cu numirea sa ca director al Teatrului Național și director general al Teatrelor și Operelor din Ministerul Artelor. Curând însă, la 6 martie 1945, „Dreptatea" a fost suprimată, încheindu-și astfel a doua serie a apariției. Redacția ei a fost evacuată din clădirea „Curentului", iar imprimeria și sediul ziarului lui Pamfil Șeicaru au fost preluate, abuziv, de „Scânteia", împreună cu organul de presă al Armatei Roșii din România, „Graiul nou".

A urmat o perioadă de mari frământări și de îndârjită activitate politică împotriva instaurării regimului comunist, care a culminat cu grandioasa manifestație, în favoarea libertății și a monarhiei, de la 8 noiembrie 1945.

Atât înainte cât și după manifestația de la 8 noiembrie, prin activitatea pe care am prestat-o în cadrul tineretului universitar național țărănesc, am avut prilejul să-l cunosc pe N. Carandino și să mă apropii de el. Era atunci un bărbat la 40 de ani. Scund de statură, roșu la păr și foarte pistruiat, avea o frunte înaltă – marcată și de un ușor început de chelie – cu ochi strălucitori și pătrunzători. Un ușor surâs ironic îi înflorea în colțul buzelor. Considerat mai degrabă urât, era în schimb cuceritor și plin de farmec personal. Avea în atitudine, atât în scris cât și în vorbire, îndârjirea, vehemența și tenacitatea luptătorului. Își afirma deschis convingerile democratice, de la care n-a abdicat niciodată. Ataca frontal, vehement, fără teamă și fără rezerve. Temperament clocotitor, hotărât, volubil, dar extrem de sensibil și chiar sentimental, deși se ferea să pară. Cu o prezență spirituală și afectivă extraordinară, personalitatea lui domina fără efort.

Când după Conferința de la Moscova, a celor trei mari Puteri aliate din decembrie 1945, a apărut seria a treia a ziarului „Dreptatea", am fost angajat în redacție împreună cu alți tineri. Redacția a funcționat de data aceasta într-o mică clădire compusă din parter și etaj, în spatele Sediului Central al PNȚ de pe strada Clemenceau nr. 9, clădire care avea intrarea principală prin Sediul Central și o altă ieșire discretă prin intrarea Biserica Albă. Ziarul era imprimat într-o tipografie modestă din strada Valter Mărăcineanu. În această vreme am putut să-l cunosc și să mă apropii mai mult de N. Carandino. În redacție, directorului nostru i se spunea „decanul".

Lupta de presă în această perioadă a fost nu numai acerbă dar și inegală, ziarul fiind în permanență supus la tot felul de presiuni. La „Dreptatea"

s-a scris numai sub regim de cenzură. Și nu orice fel de cenzură, ci o cenzură deosebit de represivă, la care se adăuga, pe lângă cea oficializată prin lege și prin condițiile Armistițiului, și cenzura tipografilor.

Această a treia serie a „Dreptății", care a durat între 5 februarie 1946 și 17 iulie 1947, poate fi, la rândul ei, împărțită în două epoci: prima, până la 19 noiembrie, data alegerilor generale, și a doua, de la alegeri până la arestarea liderilor și desființarea PNȚ.

În volumul său de memorii, *Nopți albe și zile negre,* apărut în 1992, N. Carandino a rememorat întâlnirea din ianuarie 1946 cu Averell Harriman, ambasadorul SUA la Moscova, venit la București pentru punerea în aplicare a hotărârilor Conferinței din decembrie 1945 de la Moscova, printre care figura și reapariția ziarului „Dreptatea". Cu acest prilej Averell Harriman – își amintește Carandino – ar fi declarat următoarele:

„Domnule director, cele trei mari Puteri s-au întrunit la Moscova ca să vă asigure libertatea de a scrie. Bineînțeles, s-a mai hotărât formarea unui guvern cu participarea opoziției, alegeri libere în cel mai scurt timp, dar toate acestea sunt secundare. În concepția noastră, libertățile publice sunt fundamentale iar printre aceste libertăți aceea a scrisului este principală. Vă rugăm să vă exercitați dreptul democratic de control cu maximum de seriozitate și fără teama vreunui risc. Nu, desigur, în sens provocator, dar nici cu timorare astfel că libertatea de a vă exprima ar părea să cadă, prin neîntrebuințare, în desuetudine. Dacă veți fi împiedicați, vom intra noi în acțiune. Va începe rolul nostru, al puterilor garante" (pp. 270-271).

După aceste asigurări ale ambasadorului american Averell Harriman, „Dreptatea" a reapărut la 5 februarie 1946. N. Carandino și-a reluat activitatea în presă fără menajamente și fără teamă: *„Până acum* – scria el – *singura libertate pe care guvernul ne-o acordă din plin este aceea de a sângera"* (27 februarie 1946) iar în alt editorial denunța „teroarea" comunistă: *„Teroarea... se face simțită în cercuri deosebit de largi. Supravegherea de către toți se poate spune că a făcut progrese. Libertățile publice au rămas valori de manual pe care doar nebunii îndrăznesc să le verifice în realitatea lor zilnică."* (28 februarie) Își afirma deschis convingerile democratice, recunoscând fățiș că la noi, după 23 August, nu a fost democrație ci doar dorința nemăsurată a comuniștilor de acaparare prin forță a puterii: *„Democrație n-a fost după 23 August ci numai tendința, din ce în ce mai precizată, de acaparare prin forță a pârghiilor de comandă".* (28 februarie)

Altă dată N. Carandino reproșa în scris guvernului Groza că nu respectă „spiritul și litera acordului de la Moscova" și că destinderea pe care

o trâmbița oficial nu era în fapt decât o cruntă amăgire: *„Numai în clipa în care guvernul își va da seama că acordând presei libertatea deplină (prin evitarea presiunii politice a sulurilor de hârtie și a cenzurii tipografice), precum și tuturor cetățenilor acestei țări posibilitatea de a se întruni, de a vorbi liber și deschis, de a-și alege reprezentanți în parlament, prin vot liber și secret, numai atunci ideea de destindere ar putea însemna altceva decât o nouă amăgire adăugată la multe altele"* (10 aprilie). De altfel, N. Carandino nu a ezitat să compare în permanență metodele comuniste cu cele naziste, constatând *„surprinzătoare asemănări de metodă dintre neo-democratismul de astăzi și nazismul de ieri"* (28 iunie), lucru pe care îl demonstra și argumenta constant prin participarea la guvernare a comuniștilor împreună cu foștii demnitari ai dictaturilor anterioare: *„Se face din ce în ce mai mult apel la elita conducătoare a primelor trei dictaturi pentru a se improviza statul major al celei de a patra"*. (28 iunie).

„Problema centrală" a epocii o considera însă pe cea de natură morală, căci *„s-au răsturnat valorile fundamentale, s-au înlocuit bazele morale ale conducerii, acordul naiv dintre gând și faptă, din raporturile până mai ieri sufletește civilizate dintre șefi și dintre partide"* (29 iunie), făcând aluzie, în ciuda „vigilenței" cenzurii, la imixtiunea brutală a forțelor sovietice de ocupație: *„Dacă lucrurile s-ar fi petrecut strict între noi, dacă problema românească n-ar fi devenit în ultimii ani o problemă internațională, poate că prezența subită la cârma statului a falsei elite care ne conduce ne-ar fi dat de gândit. Așa însă..."* (17 august). Și revine cu insistență și cu revoltă asupra rolului nefast pe care intelectualii români l-au jucat atât în timpul regimurilor totalitare din trecut cât și prin lipsa lor de fermitate și de demnitate în prezent:

„N-au dat, sub dictaturi, străluciții noștri intelectuali un corespunzător examen de rezistență. În cel mai bun caz s-au mulțumit să se încovoaie, după sfatul legii vechi, dacă nu s-au grăbit să urle alături cu lupii contra onoruri înzorzonate și contra sunători arginți.

În loc să creeze, intelectualul nostru aderă" (28 martie).

Dar adevărata bătălie a început o dată cu fixarea, după amânări îndelungate, a alegerilor generale și o dată cu deschiderea campaniei electorale. Toate mijloacele posibile de captare, de timorare și de terorizare s-au întețit. Valuri de agresiuni, de violențe și crime s-au abătut asupra țării. Ziarului i se puneau tot felul de obstacole, de la cenzura draconică și blocarea difuzării, până la agresarea fizică a ziariștilor și tipografilor. În plină campanie electorală cititorii erau puși în situația să se întrebe dacă nu cumva s-au schimbat atitudinea și linia ziarului, ceea ce l-a făcut pe N. Carandino să

răspundă, într-un editorial, unui cititor: *„Cititorul respectiv nu cunoaște condițiile de astăzi ale scrisului și nefiind ziarist nu își dă seama în ce fel o publicație, mutilată de cenzură, își poate schimba de la o zi la alta (sau într-o anume zi) caracterul structural.*

Nu este ușor să scrii la «Dreptatea» în mijlocul atâtor dușmănii, al atâtor amenințări și sub tirul zilnic al organizatei relei-credințe. Nu spunem aceasta pentru a ne găsi o scuză sau vreun punct de merit. Ci mai curând pentru a explica unele modestii, unele carențe și unele anomalii care toate (sau aproape toate) se datoresc atmosferei de perfectă libertate care ni s-a garantat la Moscova, altfel decât ni se aplică la București" (20 august).

În sfârșit, în timpul campaniei electorale N. Carandino a prevenit în mai multe rânduri pe cititori de posibila falsificare a alegerilor și de consecințele nefaste ale unui asemenea fapt: *„În orice caz partidul sau organizația care în mod deliberat va purcede la alegeri cu gândul de a falsifica voința populară și va izbuti să transforme această intenție în fapte concrete va contribui în mod efectiv la renașterea fascismului românesc.*

Să fixăm deci răspunderile amatorilor de înșelăciune și de violență. Ei pot lucra eventual în numele democrației, dar prin asemenea metode numai împotriva ei !" (14 iulie 1946).

După alegerile din 19 noiembrie, după frauda grosolană a comunicării rezultatelor electorale, a urmat deplina instaurare a comunismului în România. Începea perioada cea mai dramatică din existența ziarului condus de N. Carandino. La protestele și memoriile înaintate de opoziție către Puterile aliate, reacțiile au fost pur formale. Atacurile împotriva ziarului „Dreptatea" s-au întețit, căutându-se mereu pretexte de suspendare.

În ciuda abandonării vizibile de către aliații occidentali, românii și-au continuat cu disperare lupta de rezistență națională. N. Carandino și-a scris zilnic editorialele cu aceeași fermitate. Atât cât putea scăpa de cenzură, el denunța opiniei publice intențiile comuniștilor: *„Nu dorința fierbinte de libertate i-a mânat în trecut ci setea neistovită de putere"* (29 noiembrie 1946) și că întreaga societate românească era conștientă de tot ceea ce s-a petrecut cu alegerile la noi: *„Toată țara a înțeles, toată țara știe. Acela care își închipuie că există la ora la care scriem vreun cetățean nelămurit se înșală, după cum se înșală și adunătorul de probe cu orice preț, specialistul de dosare când își imaginează că argumentele și detaliile colorate pot adăuga vreun element nou la certitudinea spontană și unanimă a poporului suveran"* (30 noiembrie). De aceea N. Carandino a susținut cu argumente pertinente *„poziția neparticipării la lucrările Parlamentului după alegerile falsificate"*

(13 decembrie 1946), căci *„numai neștiutori și mărunți pot fi aceia care își închipuie că au fost astăzi aleși ca să poată hotărî și nu exclusiv pentru împlinirea formelor de consimțire...“* (13 aprilie 1947).

Pe zi ce trecea „Dreptatea“ apărea în condiții tot mai grele, cenzura devenea mai draconică, astfel încât redacția trebuia să pregătească materiale cât pentru două-trei numere pentru ca să poată trece unul de cenzură.

La începutul anului 1947 arestările și înscenările unor procese s-au înmulțit. Au fost efectuate arestări chiar și printre ziariști, membri ai redacției „Dreptatea“. În ciuda tuturor acestor vicisitudini, N. Carandino a continuat să creadă în puterea adevărului și a dreptății. În editorialele pe care le dicta dactilografei, plimbându-se agitat cu mâinile la spate (nu l-am văzut în anii de la „Dreptatea“ niciodată scriind, ci numai dictând !) nu obosea să dezvăluie, cu mândrie, poziția pe care o imprima ziarului în bătălia crâncenă de presă pe care o ducea, afirmând: *„Au fost, desigur, în țara românească gazete mai elegante și mai cu talent scrise, dar ne permitem să spunem, cu toată mândria, că puține au avut șansa de a corespunde unei mai nobile chemări, puține au avut o mai prețioasă semnificație“* și își încheia articolul omagiind pe toți ziariștii de la „Dreptatea“ cu denumirea de *„scribii cei mărunți ai marei dureri naționale“* (5 februarie 1947). N. Carandino a subliniat mereu, în decursul celor două serii de apariție ale „Dreptății“, dimensiunea morală a acțiunii politice și a bătăliei pe care a dus-o: *„Eficiența politică se măsoară într-adevăr după fermitatea capitolului moral de care la un moment dat poate dispune un popor, un partid, o personalitate“* (16 februarie 1947).

În sfârșit, într-un articol intitulat *Bilanț*, în care prevedea sfârșitul tragic al ziarului pe care îl conducea, a făcut următoarea mărturisire de credință: *„Dacă alții au putut trăi din echivoc sau din minciună, am ales, în ceea ce ne privește, calea convingerii și a riscului cu seninătate înfruntat. Nu reclamăm în schimb nici consolări și nici aplauze. Alții vor beneficia, poate, de pe urma strădaniilor noastre modeste dar continui. Avem însă certitudinea că răsplata lor va fi totdeauna mai mică decât satisfacția pe care ne-a dat-o, în focul bătăliei, sentimentul neprețuit al dreptății celei nebiruite“* (8 martie 1947). Căci N. Carandino era pe deplin conștient de pericolul existent în acele vremuri pentru însăși existența ființei noastre naționale și îndemna cititorii la rezistență, îngemănând ideea națională cu aceea a libertății: *„Ideea națională este mai mult decât oricând legată de ideea libertății, ceea ce este de foarte bun augur pentru soarta amândorora“* (9 mai 1947).

Iar în unul dintre ultimele articole publicate în „Dreptatea“, N. Carandino, ca un veritabil vizionar, avertiza pe toți luptătorii din rezistență să

fie pregătiți pentru momentul obținerii libertății, să știe ce trebuie să facă atunci, căci dacă nu vor fi pregătiți pentru așa ceva, vor pierde chiar roadele suferinței lor: *„Dacă nu vor izbuti să capete tot atât de repede deprinderea libertății pe cât au știut câștiga prestigiile rezistenței morale, luptătorii de astăzi vor fi pierdut cele mai frumoase roade ale grelei lor bătălii“* (27 iunie 1947).

După cincizeci de ani și mai bine de când au apărut aceste rânduri, ne punem justificat întrebarea dacă oare luptătorii de atunci n-au folosit – după atâția ani de comunism – „roadele“ bătăliei lor tocmai prin „pierderea deprinderii libertății“ de care vorbea N. Carandino ?

La 14 iulie 1947 N. Carandino a fost arestat împreună cu grupul „Tămădău“ și implicat în procesul Iuliu Maniu.

Trei zile mai târziu ziarul „Dreptatea“ își înceta, prin suprimare, apariția.

*

L-am reîntâlnit pe N. Carandino după un sfert de veac, după ce trecuse prin toate încercările anchetelor, temnițelor și domiciliilor obligatorii comuniste. Era acum un bărbat spre 70 de ani, cu părul (atât cât îi mai rămăsese) complet alb, dar la fel de dinamic și de vioi în mișcări, cu aceeași neliniște în priviri și aceeași inflexibilitate în atitudine pe care i le cunoscusem odinioară. Sufletește rămăsese la fel de tânăr ca și înainte de arestare.

Revederea a constituit, în ceea ce mă privește, un moment important. Timp de aproape două decenii după aceea, până în anii în care îmbolnăvindu-se a fost internat în spitale vreme mai îndelungată, am fost mereu în preajma lui. Împreună cu prietenul său de-o viață, gazetarul democrat Leon Kalustian, devenit între timp și prietenul meu, poposeam zilnic la o cafea ascultându-i comentariile pertinente ale evenimentelor politice interne și internaționale sau povestind, cu verva-i inegalabilă, despre oameni și întâmplări din trecut...

N. Carandino rămăsese omul dârz și hotărât pe care anii lungi de suferință nu izbutiseră să-l înfrângă sau să-l încovoaie. Era tot așa cum îl cunoscusem la „Dreptatea“, același om de societate, jovial, căutat și înconjurat de prieteni, un împătimit al cafenelei – locul unde se simțea cel mai în largul lui – unde informații de tot felul circulau cu mai multă rapiditate și ușurință. Dar tot atât de adevărat este că prin firea lui francă și directă stârnea, de multe ori, și dușmănii.

Îl conduceam adeseori, pe jos, de la „Athenée Palace“ sau „Capșa“ – locurile obișnuite de întâlnire – până în Bulevardul Domniței, unde locuia într-o mică garsonieră închiriată, după revenirea în București. În această garsonieră

i-am ascultat povestirile despre anii petrecuți în închisori și, mai ales, – cu ochii întotdeauna plini de lacrimi – despre Iuliu Maniu. Căci N. Carandino avea un cult pentru acesta și nu ezita în nici o împrejurare să mărturisească că, din punct de vedere politic, se considera înainte de toate „manist“ și numai după aceea național-țărănist. Destinul, în drumul său imprevizibil, hotărâse ca tocmai el să fie acela care să-i vegheze lui Iuliu Maniu ultimele zile din viață și sfârșitul de martir.

În garsoniera din Domniței mi-a citit, în șoaptă, zile la rând, memoriile pe care tocmai și le scria. Sau nu pot să uit cum la un prieten al meu, care locuia în Balta Albă, regretatul medic reumatolog Dinu Conitz, fiul gazetarului Martin Conitz, fostul secretar general de redacție al „Dimineții“ interbelice, i-am înregistrat pe casete audio lectura memoriilor, casete care au circulat în anii '80 pe la scriitori și prieteni, ajungând chiar și în străinătate. Chiar și cópii ale dactilogramei memoriilor au circulat în chip de samizdat.

Manuscrisul original al memoriilor, după ce și-a definitivat textul și l-a dactilografiat, mi l-a încredințat mie spre păstrare. Timp de aproape zece ani l-am ținut ascuns, dar fatalitate, a dispărut în neant o dată cu mineriada din 1990, când redacția „Dreptății“ (manuscrisul se găsea acolo la o nouă dactilografiere în vederea publicării) a fost devastată în chip barbar de hoardele negre...

Doar ultimul capitol, intitulat *Iuliu Maniu*, îl mai păstrez intact, deoarece nu apucasem să-l dau la dactilografiat...

Amintesc unul dintre rarele momente de deplină satisfacție intelectuală pe care N. Carandino le-a trăit în anii de după închisori și lagăre și pe care mi l-a împărtășit ca atare. Este vorba de recunoașterea sa publică ca om de cultură și ca ziarist politic, pe care o serie de poeți, scriitori, gazetari, pictori, graficieni și actori, în cea mai mare parte din diaspora românească, i-au acordat-o cu prilejul împlinirii vârstei de 75 de ani, prin dedicarea unui număr omagial în exclusivitate, al revistei MELE (International Poetry Letter, XV/49, iunie 1980).

Inițiativa a aparținut prietenului său, poetul Ștefan Baciu, profesor la Universitatea americană din Hawaii, editorul revistei, cu care N. Carandino a întreținut în decursul acelor ani, în ciuda șicanelor neîncetate ale Securității, o întinsă corespondență literară.

Numărul omagial are pe copertă o xilogravură reprezentând portretul lui Carandino în execuția graficianului de renume internațional, Francisco Amighetti, din Costa Rica, iar în deschidere, un articol cald și elogios semnat de fostul său coleg de redacție la „Facla“, devenit „astru internațional“, academicianul francez Eugen Ionesco. Deoarece articolul a rămas aproape necunoscut, îmi îngădui să-l transcriu în întregime:

„J'ai connu CARANDINO il y a bien longtemps, il y a des dizaines d'années. Il était trés jeune, il avait trois ou quatre ans de plus que moi. J'étais un débutant en littérature, je ne sais plus si j'avais publié mon premier livre. Lui, il venait de Paris, c'était un homme de gauche. A ce moment là, mois j'ignorais totalment la politique, il y avait eu la rébellion de Franco contre le gouvernement démocratique espagnol. J'aimais beaucoup le mot: rébellion. J'étais donc partisan des rebelles. C'est CARANDINO qui m'a expliqué que Franco et les siens, n'étaient pas de véritables rebelles et que les vrais revolutionnaires étaient au pouvoir. Je ne fus plus pour les rebelles de Franco.

Après, je devins le croniqueur littéraire du journal «Facla» dont le Directeur était Ion Vinea. Carandino, lui, était rédacteur en chef. «Facla», était le journal le plus à gauche possible, à l'époque, en Roumanie. Le journal «Facla», Ion Vinea et N. Carandino et moi-même étions la cible de l'intelligentzia, qui a cette époque était à 90% de droite ou d'extrême droite. Carandino était le plus surveillé, il était aussi le plus courageux d'entre nous tous. Et aussi, le mieux armé idéologiquement. C'est pour cela qu'il avait un si bon moral. Il a eu aussi le même bon moral lorsque, après 1945, des gouvernements de gauche vinrent au pouvoir. Puisqu'il avait été de gauche avant les autres, puisqu'il avait honnêtement voulu le changement, il fut persécuté et emprisonné, cela fait partie de la logique, si l'on peut dire, de l'irrationalité des choses.

Comment est-il maintenant ? Je voudrais bien le cevoir. Je sais qu'il continue d'écrire et qu'il continue d'être le même homme libre et le rebelle qui a raison. Dans un autre contexte.

Eugène Ionesco“*

---

* „L-am cunoscut pe Carandino cu mult timp în urmă, cu câteva decenii. Era atunci foarte tânăr, avea trei sau patru ani mai mult decât mine. Eram debutant în literatură, nu știu dacă publicasem prima mea carte. El, venea de la Paris, era un om de stânga. În acel moment, ignoram total politica, avusese loc rebeliunea lui Franco împotriva guvernului democrat spaniol. Îmi plăcea mult cuvântul: rebeliune. Eram deci partizanul rebelilor. Carandino a fost cel care mi-a explicat că Franco și ai lui nu erau veritabilii rebeli și că adevărații revoluționari erau la putere. N-am mai fost de partea rebelilor lui Franco.

După acest articol urmează cronici despre ultimele cărți ale lui N. Carandino semnate de Ștefan Baciu și un șir de colaborări dedicate acestuia, printre care semnalăm pe cele ale românilor Ștefan Munteanu, Al. Lungu, Liviu Floda, Gabriel Bălănescu, S. Schafferman-Păstorescu, Mircea Șeptilici, Dinu Ianculescu, Luli August, precum și desenele lui Ionescu-Sin și Silvan reprezentându-l pe Carandino. Revista conține și câteva omagii ale unor personalități culturale străine, cum ar fi poetul columbian Raul Henao, profesorul american James S. Holton sau pictorul suprarealist spaniol, stabilit în SUA, E.F. Granell. În sfârșit, revista se încheie cu un desen al nu mai puțin celebrului graficían Marcel Iancu din Israel, și el fost coleg de redacție cu N. Carandino la „Facla", desen sub care a scris și semnat: *„Închin această floare colegului meu de redacție N. Carandino, omului nobil și talentat scriitor, Marcel Ianco".*

Că satisfacția lui N. Carandino a fost mare la primirea acestui număr reiese și din dedicația pe care mi-a scris-o pe revistă chiar în ziua în care o primise: *„Lui Paul și Gettei Lăzărescu această broșură despre mine oferită tot de mine (cu nerușinare), Cu drag, N. Carandino, 10/6/1980."*

Bănuiesc că bucuria lui Carandino a fost augmentată de articolul lui Eugen Ionescu cu care N. Carandino, din pricina desfășurării și precipitării evenimentelor, nu a mai avut ocazia să se explice în urma episodului din „Dreptatea" care a avut drept consecință condamnarea, de către regimul comunist, a lui Eugen Ionescu. (Vezi episodul Eugen Ionescu din volumul de memorii *Nopți albe și zile negre,* pp. 276-278, precum și articolul lui Valeriu Râpeanu asupra acestui episod, inclus în Postfață.) Mulți ani N. Carandino socotise raporturile lui cu Eugen Ionescu – datorită acestui episod – reci; el nota în volumul menționat, redactat însă înainte de apariția articolului din MELE:

După aceea am devenit cronicar literar la ziarul «Facla», al cărui director era Ion Vinea. Carandino era redactor-șef. La acea epocă, «Facla» era ziarul cel mai de stânga posibil în România. Ion Vinea și N. Carandino și chiar eu însumi eram ținta «inteligenției» care la vremea respectivă era 90% de dreapta sau de extrema dreaptă. Carandino era cel mai supravegheat și mai curajos dintre noi. Și, de asemenea, cel mai pregătit din punct de vedere ideologic. Și de aceea avea un moral atât de bun. El a avut, de asemenea, același moral bun când, după 1945, guvernanții de stânga au venit la putere. Pentru că el fusese de stânga înaintea altora, pentru că el voise în mod cinstit schimbarea, el a fost persecutat și închis, aceasta face parte din logica, dacă se poate spune, a iraționalității lucrurilor.

Cum este acum ? Aș vrea mult să-l revăd. Știu că scrie în continuare și că continuă să fie același om liber și rebelul care are dreptate. Într-un alt context.

Eugen Ionesco".

„Nu ne-am putut explica decât prin persoane intermediare. Şi am rămas de atunci în raporturi neclare – dacă nu reci" (p. 278).

Din articolul reprodus mai sus rezultă clar că Eugen Ionescu i-a păstrat însă, în continuare, aceleaşi sentimente de preţuire şi de afecţiune. Pentru N. Carandino, articolul trebuie să fi avut darul de a-i astâmpăra îndoielile care, cu siguranţă, îl frământaseră multă vreme în legătură cu Eugen Ionescu.

*

Din nefericire, evenimentele de la 22 decembrie 1989 l-au surprins pe N. Carandino bolnav, imobilizat la pat, astfel încât cariera lui politică nu s-a mai putut desfăşura. În aceste condiţii a fost firesc ca numele lui să figureze ca director de onoare în primele săptămâni după reapariţia „Dreptăţii" (seria a IV-a) din 5 februarie 1990. Căci sub direcţia lui N. Carandino „Dreptatea" fusese ziarul cel mai citit şi cel mai respectat al epocii 1944-1947. „Dreptatea" era atunci drapelul rezistenţei româneşti.

Spre sfârşitul anului 1991 când „Dreptatea" (imediat după Revoluţie ea a avut o reapariţie spectaculoasă, atingând tiraje record !) a cunoscut o modificare a poziţiei prin încercarea nefericită a devenirii dintr-un ziar de atitudine în unul de informaţie şi, mai ales, o dată cu eliminarea supratitlului de „Tribună de luptă împotriva comunismului", principiile jurnalistice imprimate în perioada lui N. Carandino au fost trădate, iar impactul cu cititorii a avut mult de suferit, de la scăderea impardonabilă a tirajului până la degenerarea treptată a ziarului într-o obscură şi anodină publicaţie săptămânală.

N. Carandino a avut în anii anteriori şi în cei imediat după evenimentele din Decembrie '89 o perioadă deosebit de dificilă sub aspectul sănătăţii. Internat într-un cămin de bătrâni, apoi în spitalul „Cristiana", tot ceea ce bruma adunase în anii de după închisori, – mă refer cu deosebire la cărţi, tablouri şi manuscrise – a fost risipit fără urmă, datorită indiferenţei şi inconştienţei persoanei care i-a administrat bunurile.

Este incontestabil meritul prietenului său devotat, scriitorul Dan Tărchilă, care, preluând cu mâini sigure administrarea şi chiar soarta lui N. Carandino, a reuşit să-l salveze şi să-i asigure în continuare câţiva ani buni de viaţă. A obţinut pentru acesta, cu sprijinul Uniunii Scriitorilor, o locuinţă confortabilă unde l-a instalat. I-a rezolvat problema existenţei prin obţinerea, pe lângă pensia de scriitor, a indemnizaţiei de fost deţinut politic. Prin societatea „Cristiana" i-a înlesnit angajarea unei asistente medicale permanente, primind până la sfârşitul zilelor o îngrijire corectă şi decentă. Astfel, devotamentul

discret, dar deosebit de eficient, al dramaturgului Dan Tărchilă, care venea zilnic la el aprovizionându-l cu tot ce avea nevoie, l-a făcut pe N. Carandino, ca măcar cei câţiva ani înainte de sfârşit, să nu sufere nici un fel de privaţiune. Atitudinea exemplară a lui Dan Tărchilă nu va putea fi niciodată apreciată la justa ei valoare. Împreună cu distinsa doamnă Della Tărchilă, cei doi soţi l-au îngrijit pe N. Carandino, până în ultima lui clipă, ca pe propriul lor părinte. În toţi aceşti ani, N. Carandino n-a suferit decât de absenţa prietenilor, care altădată îi umpleau casa şi timpul şi de care acum era uitat şi abandonat.

În aceste condiţii, N. Carandino a decedat în seara zilei de 16 februarie 1996, la venerabila vârstă de 91 de ani, cu el dispărând nu numai ultimul supravieţuitor al procesului Iuliu Maniu, dar şi ultimul dintr-o ilustră galerie de ziarişti democraţi ai perioadei interbelice.

Deşi înainte de obştescul sfârşit l-am vizitat ori de câte ori am putut, port încă în suflet regretul şi mustrarea de conştiinţă de a-l fi proiectat din timpul vieţii într-o vinovată uitare. Oricât era de vârstnic şi de neputincios în ultima vreme, refuzam să realizez provizoratul vieţii, pentru ca să-l părăsesc pentru ultima oară cu regretul de a nu ne fi văzut îndeajuns...

N. Carandino a fost un mare ziarist-luptător, atât pentru cauza naţională cât şi pentru democraţie şi libertate. Lectura articolelor adunate în volumul de faţă ni-l înfăţişează pe ziaristul care, deşi a făcut întotdeauna o mare economie de adjective şi metafore, a ştiut să dea verbului curent o incandescenţă lirică. Citite astăzi, aceste articole surprind nu atât prin curajul temelor abordate cât, mai ales, prin acuta lor actualitate.

N. Carandino nu a avut un destin banal. În viaţa lui au existat numeroase momente de eşec. Dar el a ştiut să le depăşească prin încrederea pe care a avut-o în destinul său. Cu ferma şi riguroasa lui gândire politică, a căutat permanent adevărul în care a crezut şi în ideea căreia s-a jertfit. Pentru că, în conformitate cu principiile de viaţă care l-au călăuzit, pentru el n-a existat sacrificiu care să trebuiască precupeţit şi nici durere care să fi meritat a fi refuzată*.

Paul Lăzărescu

---

* N. Carandino a fost arestat la 14 iulie 1947, judecat şi condamnat în procesul Iuliu Maniu la şase ani temniţă grea; după ispăşirea celor şase ani i se rejudecă procesul şi primeşte, de această dată, o condamnare de nouă ani. După mai bine de nouă ani petrecuţi în regim de celulă la închisorile din Galaţi şi Sighet, în loc să fie pus în libertate i se fixează domiciliu obligatoriu în satele din Bărăgan Bumbăcari şi Rubla. A executat în total peste 16 ani de detenţie şi domiciliu obligatoriu, fiind eliberat în 1964.

Notă asupra ediției

Ediția de față reprezintă prima culegere din publicistica politică a lui N. Carandino din perioada 23 August 1944 până la 14 iulie 1947, dată la care a fost arestat și implicat în procesul Iuliu Maniu. Mai exact, este vorba de articolele politice publicate sub semnătura lui în cotidianul „Dreptatea" – organ al Partidului Național Țărănesc – în cele două etape cât acest ziar a avut din partea ocupantului sovietic, în perioada menționată, libertatea (sau mai bine zis îngăduința !) să apară și anume: între 27 august 1944 și 1 martie 1945 („Dreptatea" seria II-a) și între 5 februarie 1946 și 17 iulie 1947 (seria III-a), adică până la deplina instaurare a regimului comunist în țara noastră.

În acest interval de timp – relativ scurt – incluzând și cele 11 luni de întrerupere (6 martie 1945–5 februarie 1946), N. Carandino a publicat în „Dreptatea" aproximativ 500 de editoriale, articole și note, constituind un important capitol din zbuciumata și tragica istorie a presei românești și a țării.

Deoarece publicarea integrală nu ar fi fost posibilă din cauza absenței multor numere din colecția ziarului aflată la Biblioteca Academiei Române, unde am consultat-o, am fost forțați de această situație să procedăm la o selecție, mai mult sau mai puțin voită.

Colecția existentă la Biblioteca Academiei este de fapt, după știința noastră, unică, ziarul „Dreptatea" din perioada la care ne referim neputând fi consultat în nici o altă bibliotecă din țară ! Acum, după mai bine de 40 de ani de comunism, timp în care colecția respectivă s-a aflat sub cheie la așa-numitul „Fond special" (secret) al Bibliotecii, și unde nu putea fi consultată decât de reprezentanți ai Securității în vederea demascării eventualilor colaboratori neidentificați, astăzi, din cu totul alte motive (ale avansatei degradări în care se găsește și ale încercării, de ultimă clipă, de salvare de la

totala ei distrugere), colecția ziarului „Dreptatea“ nu poate fi cercetată decât tot cu aprobare specială !

Pentru întocmirea ediției nu au putut fi recuperate, așadar, o serie de articole – de cele mai multe ori de interes maxim pentru cercetătorii preocupați de epocă – ca de pildă, numerele ziarului apărute înainte și imediat după alegerile din 19 noiembrie 1946 !, deoarece ele nu se află incluse în colecție. Numerele 7, 15, 67, 74, 134, 135, 136, 137, 139, 140 din seria II-a și 5, 69, 123, 125, 135, 136, 144, 234, 235, 248 din seria III-a lipsesc.

În cuprinsul culegerii noastre am păstrat cu strictețe ordinea cronologică a apariției articolelor, nesistematizând materia după nici un alt criteriu, cititorul putând urmări astfel desfășurarea fidelă a evenimentelor care s-au derulat în această perioadă de luptă încrâncenată și de instaurare forțată a regimului comunist.

Pentru economia lucrării volumul a fost împărțit în trei mari capitole:

I Articolele apărute între 23 August 1944 și 6 martie 1945, capitol intitulat *De la romantism la încrâncenare.*

II Articolele apărute între 5 februarie și 19 noiembrie 1946, incluse sub titlul *De la Conferința de la Moscova la alegerile generale.*

III Articolele apărute între 20 noiembrie 1946 și 14 iulie 1947 incluse în capitolul *De la alegeri până la ... arestare.*

La sfârșitul lucrării sunt publicate, pe capitole, note care aparțin îngrijitorului ediției și care se referă la persoane, evenimente sau în care se fac unele precizări și se dau explicații pentru o mai bună înțelegere a textelor respective.

Am considerat restituirea acestor articole politice ale lui N. Carandino (ca să nu aibă soarta celor pierdute pentru totdeauna) ca un act moral și ca un document-martor în cunoașterea aprigei bătălii de presă pe care acest neînfricat gazetar-luptător a dus-o în prima linie a rezistenței românești împotriva comunismului și despre care, în prezent, se știe și se amintește atât de puțin !

Istoricii, cercetătorii și cititorii în general au acum la îndemână volumul *Rezistența – prima condiție a victoriei* (titlul aparține de fapt unuia dintre primele articole incluse în culegere) pentru ca actul de restituire pe care-l realizăm să-l așeze pe N. Carandino la locul care i se cuvine în istoria presei românești și în istoria noastră politică.

Volumul constituie totodată un modest omagiu postum, pe care îngrijitorul prezentei ediții îl dedică lui N. Carandino, fostul său director la „Dreptatea“ și care, după mulți ani petrecuți în temnițele comuniste, i-a devenit unul dintre prietenii apropiați.

P. L.

De la romantism la încrâncenare

(23 August 1944 – 6 Martie 1945)

Un început[1]

Ardealul a revenit pe primul plan al actualității politice. De această dată nu ca un derivativ, ci pe linia normală a desfășurărilor istorice. Ani de-a rândul, ori de câte ori ni se cerea petrol, grâu sau divizii, pe lângă presiunea dulce a mitralierelor ni se flutura, ca o mereu neajunsă fata morgana, imaginea unui Ardeal dezrobit. Destui s-au lăsat de bună credință amăgiți și mai mulți constatând coincidența între interesele lor materiale cu o presupusă naivitate de spirit au făcut și au acceptat. Firește, într-o largă măsură suntem cu toții vinovați; ne dăm seama de acest lucru astăzi, când zorii adevăratei bătălii ne găsesc pe baricadele mereu glorioase ale libertății, lângă toate popoarele martire ale Europei, la rând cu cele mai demne. Sacrificiile noastre se înscriu de acum înainte la activul unei lupte care va sta înscrisă cu litere de aur în istoria universală; bravura unor soldați care au căzut pe front pentru o cauză în care nu credeau și într-o tabără pe care n-au meritat-o se va socoti altfel decât vrednicie nativă sau onorabilă ascultare de vasali.

Așezați pe linia tradițională a unei politici care de la întemeierea României moderne nu și-a dezmințit binefacerile, avem prilejul să răscumpărăm greșelile conducătorilor orbi sau vânduți. Nefirescul alianțelor în care ne-au plasat vitregia împrejurărilor, slăbiciunea oamenilor și agresiunea prusiană împotriva unei pașnice Europe s-a spulberat la primul gest de venire pe albiile sentimentului just. Omul din popor surâdea când citea prin gazete despre cruciade și misiuni de civilizație; el își dădea seama în ce măsură era ridicolă pretenția noastră de stat mărunt și cu interese limitate, pretenția noastră de a servi lecții marelui nostru vecin de la Răsărit și de a chema la luptă Anglia și cele două Americi.

Când Regele țării a vestit la radio, când noul guvern și-a depus

jurământul, când primele decrete au inaugurat în fine o oră de adevărate libertăți, toți cetățenii acestei țări fără deosebire s-au simțit solidari într-o atitudine care avea în actuala conjunctură internațională în afară de rostul ei moral și imensă valoare politică. Avem dreptul de azi înainte să mergem cu fruntea sus; gloanțele schimbate cu armatele asupririi sunt totuși mai grele de semnificație decât plimbările, „cu pistolul la ceafă", până în munții Caucazului.

Destinul împlinirii noastre și-a reluat sensul veritabil spre Apus. Revoluția națională care începe va ridica primele sale stindarde pe cetatea Blajului. Alături de Aliați vom birui pe dușmanul din afară și vom încerca să întindem până la hotarele largi simțul dreptății ardelene, al acelei dreptăți care și-a verificat în decursul anilor temeliile sociale.

DREPTATEA
(Anul I, nr. 1, duminică, 27 august 1944)

Rezistența – prima condiție a victoriei

Ecoul gestului nostru străbate spațiile. Comentariile oficiale, telegramele de presă și, mai presus de orice, repercusiunile diplomatice și militare vorbesc destul de elocvent despre semnificația morală și despre eficiența practică a îndrăzneței, a nobilei redresări românești.

Însăși îndârjirea dușmanului în a bombarda ca represalii Capitala este o dovadă în plus că am izbutit să clătinăm întreg frontul german din sud-estul Europei, și conștiința tuturor popoarelor duse cu forța alături de armatele Führerului în așa măsură încât energii și material nemțesc să se risipească doar în scopul unei baze, unei meschine, unei inutile răzbunări.

Un comentariu de mare importanță politică, apărut în paginile ziarului „Times", examinează sub toate laturile însemnătatea hotărârii românești.

Iar reamintirea pe care guvernul sovietic a binevoit să o facă privitor la integritatea și la independența României nu poate fi străină de ajutorul efectiv pe care între Iași și Tighina trupele noastre l-au dat în vederea încercuirii diviziilor germane din centrul dispozitivului basarabean.

În timp ce scriem, de-a lungul și de-a latul țării, formații germane sunt

dezarmate și arestate de către bravii noștri ostași. Rând pe rând dezrobite, orașele și satele noastre găsesc în atmosfera de libertate un prilej de reculegere și de reînviere la care ani de-a rândul au râvnit. Spațiul aerian, în urma sosirii ajutorului anglo-saxon, se limpezește[2] pentru ca să ne putem închipui în foarte scurt timp o stăpânire în măsură să asigure luptătorilor de pe uscat posibilitatea victoriei. Iar armatele roșii prin Galați și Cernavodă, însoțite de trupele noastre, se îndreaptă cu pași repezi spre București.

A fost multă vreme un prost obicei de a se vorbi de rău Capitala; noi înșine am păcătuit în această privință fără să bănuim o singură clipă că, dincolo de superficialitățile lui mondene, Bucureștiul ascunde atât de ferme, atât de nobile rezistențe morale.

Încercarea cea mare i-a găsit pe bucureșteni în primele rânduri. După suferințele anilor de război orașul înfruntă cu altă cerbicie, cu altă conștiință, agresiunea aviației nemțești.

Toți cetățenii Capitalei sunt convinși de necesitatea rezistenței și toți consideră acestă rezistență drept o condiție indispensabilă a victoriei.

Primul oraș al țării și cel mai scump, orașul care simbolizează toată strălucirea proaspetei noastre civilizații și rezultatele unui secol de europenism plătește astăzi greșelile trecutului.

El știe însă, acest oraș al nădejdilor românești, că din sacrificiul lui se făurește o inimă nouă și că această inimă bate pentru întâia oară cu un sunet care amintește sacrificiul glorios al Belgradului și al Varșoviei.

Români ! Rezistența este prima condiție a victoriei.

Mai mult: rezistența este victoria însăși !

Libertatea cea nebiruită are un suflu mai puternic decât al bombelor pe care le pot zvârli teutonii.

(Luni, 28 august 1944)

Poporul sub arme ! Înainte spre Ardeal

La chemarea Regelui și a partidelor politice toată suflarea română s-a regăsit sub steagurile aliate.

Puterea germană, care părea la noi invincibilă, atât de adânc pătrunsă în fibrele cele mai delicate ale organizației de stat și ale structurii noastre economice, s-a prăbușit sub presiunea irezistibilă a luptătorilor români.

Ne aflăm pentru moment în stare de război cu Germania; inamicul, deși pretutindeni biruit, se află răspândit de-a lungul și de-a latul țării alcătuind cuiburi de rezistență în curs de lichidare.

Oricine face politică în această clipă, înainte de a face război, este culpabil de crimă de înaltă trădare.

Motivele care ne divid fie pe chestiuni de importanță primordială, fie pe simple nuanțe trebuie să dispară.

Înainte de orice se cuvine să biruim, să gonim din țară, să zvârlim peste Tisa pe dușmanul care, de la pământ, mai încearcă disperat să ne sugrume.

Blocul democratic aflat la conducere ne reprezintă pe toți. Prezența domnilor Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, Lucrețiu Pătrășcanu și Titel Petrescu în formația guvernamentală înseamnă că, de la centrul burghez până la extrema stângă, întreagă democrația românească apără înăuntru și în afară existența națională și libertatea.

Nu suntem însă în pozițiile de apărare decât în măsura în care atacăm.

Lupta pentru Ardeal este deschisă.

A anunțat-o Regele în proclamația sa către țară, a anunțat-o guvernul și a proclamat-o în istoricele sale declarații d. Iuliu Maniu, președintele partidului național-țărănesc, omul Unirii, omul României Mari.

Nedreptatea acordului de la Viena aparține astăzi istoriei, unei istorii rușinoase pe care soldații noștri se pregătesc să o modifice în sensul lui Mihai și al lui Ferdinand.

O politică de viziune criminală a deplasat centrul de gravitație al românismului din Ardeal spre ținuturi străine ființei noastre etnice. Prin mijloace scelerate de propagandă pe de o parte, sub sancțiunea glonțului pe de alta. Românii au fost trimiși să moară în Crimeia și Caucaz în timp ce ungurii își consolidau stăpânirea în inima Transilvaniei.

Astăzi suntem din nou pe linia normalei noastre evoluții istorice.

Astăzi alături de aliații de ieri și de totdeauna, alături de Statele Unite ale lui Roosevelt, de Marea Britanie a lui Churchill, alături de Rusia lui Stalin și alături de Franța lui de Gaulle, aducem contribuția noastră, o contribuție unanim socotită ca foarte prețioasă pentru biruința omului, pentru biruința Românului.

Suferințele pe care le îndurăm, cele pe care le vom îndura de aici înainte, cântăresc ușor când ne gândim la soarta care ne pândea până ieri și la răsplata care ne așteaptă mâine.

Soldați militari și soldați civili, să ne facem cu toții datoria.
Ne cheamă Ardealul și în fine suntem în măsură să-i ascultăm chemarea !

(Marți, 29 august 1944)

Pentru un spirit ofensiv

O ultimă manifestare a instinctului de conservare națională realizată în condiții de miracol a hotărât noua evoluție politică a statului și a națiunii.

Cele patru partide democratice au cerut și au obținut un armistițiu pe care bătălia dârză împotriva trupelor germane este pe cale să-l transforme într-o solidă alianță.

Ajutorul aviației anglo-saxone, stăpână a spațiului aerian de pe tot întinsul globului, și înaintarea neînvinsei armate roșii scurtează perioada cea mai grea, perioada de rezistență față de agresiunea germană.

Reduși la singurele noastre puteri, a trebuit să facem față, timp de aproape o săptămână, forțelor de aer și de uscat ale Reichului.

Examenul pe care l-am trecut poate sta alături de cele mai strălucite dintre câte am dat în decursul zbuciumatei noastre istorii. Ne vine greu să lăudăm bravura ostașilor, a corpului ofițeresc, a generalilor, fără să menționăm tăria de care a dat dovadă populația civilă. Instinctul național a funcționat cu o siguranță și cu o precizie care adună sub semnul aceluiași elogiu pe luptătorii în uniformă, pe combatanții politici, pe muncitorii de la țară și de la orașe, pe întreaga populație care a suportat fără murmur o suferință în care ghicea izvorul unei reabilitări morale.

Dar se apropie cu pași repezi momentul în care vom trece la inițiativă.

Germania nu a capitulat încă.

Drapelul maghiar mai fâlfâie peste cetatea Clujului.

Obligația pe care am asumat-o de a continua războiul alături de aliați nu este o simplă clauză de stil.

Pentru a deveni combatanți și pentru a participa la onorurile victoriei nu este de ajuns să ne predăm.

Statele Unite, Marea Britanie, Rusia Sovietică așteaptă din partea noastră fapte de arme care să confirme începutul mai mult decât glorios al redresării naționale.

După șase ani de lașitate, de închinare, de aservire, de emasculare, iată că a sunat ceasul spiritului de temeritate.

Acest spirit de atac și de inițiativă se recunoaște după larga înțelegere a nevoilor de reformă socială, după afinitatea spirituală cu toate grupările de stânga și după o bărbătească acceptare a bătăliei cu dușmanul extern.

Național-țărănismul a furnizat, în decursul anilor care s-au scurs de la dictatura lui Carol și până astăzi, destule individualități de sacrificiu și de afirmare. Dacă n-ar fi să cităm decât pe Virgil Madgearu[3], care a murit asasinat de uneltele nemțești, pe Nicușor Graur[4], rege al închisorilor tiraniei și prinț al suferinței pentru libertate, pe inginerul Rică Georgescu[5] împreună cu îndrăznețul său grup de amici, și, alături de ei, pe toți deținuții de la Târgu Jiu, pe toți clienții închisorilor, ai Curților Marțiale, pe toți suspecții supuși regimurilor de arest preventiv și de percheziție domiciliară – n-am avea decât o palidă idee despre toată revolta care mocnește în atâtea suflete umilite și ofensate.

Alături de conducerea partidului, de vechile cadre național-țărăniste, toți acești bărbați care au pătimit și care, în viață, mai păstrează puteri de închinat idealului de dreptate politică și socială, vor ști să imprime vieții publice ritmul ofensiv de care se simte nevoie. Este vorba să ducem fără cruțare lupta împotriva dușmanului extern fără a pierde din vedere că această luptă pentru a fi victorioasă trebuie purtată în climatul sufletesc al antifascismului.

Patriotismul nostru este trainic, este temeinic, fiindcă la baza lui stă ideea socială.

În setea de reforme a mulțimilor, voința unanimă de dezrobire nu poate ocoli nici amâna în toată acuitatea și în toată actualitatea ei problema externă.

De aceea, strâns uniți, noi, oamenii de stânga din partide și din afara lor, să arătăm națiunii că putem aprecia îndeajuns libertatea încât să-i sacrificăm alte sentimente dragi și că armistițiul intern pe care-l reclamă împrejurările nu este nici uitare nici diversiune, ci pur și simplu o seriere de soluții în ordinea lor de urgență.

A sunat ceasul spiritului ofensiv; să nu irosim acest spirit în certuri vane.

(Miercuri, 30 august 1944)

Noi și partidele de stânga

Au început să circule prin localuri, pe străzi sau printre rânduri de gazetă șoapte și insinuări, cu scopul de a desface sufletește legătura dintre cele patru mari partide aflate la baza guvernării de astăzi. Comuniștii au și de astă dată cinstea de a forma obiectul primului atac. Boieri de toate felurile, profitori ai vechiului regim, cucoane de la Patronaj, membri de prin gras retribuite consilii, nu ezită să strecoare alături de o bucurie exprimată în termeni oficiali teama de eternele „bestii roșii".

Regimul instaurat la 23 August se sprijină pe activitatea și pe programul comun al celor patru partide, socotite la o egalitate politică pe care singur viitorul urmează să o modifice în raport cu voința maselor, cu valoarea personalităților conducătoare și, desigur, cu împrejurările politice mondiale. Până atunci însă, un lucru este cert: o lume veche și plină de păcat a apus, pentru ca în locul ei să se nască alta care nu și-a precizat încă toate caracterele, dar care se recomandă de pe acum sub auspiciile celor mai largi libertăți politice și sub semnul celor mai radicale reforme sociale.

Partidul național-țărănesc n-are de ce se teme în momentul în care drumul către mulțimi nu îi este împiedicat. Știe acest partid că poporul de la sate și de la orașe îi așteaptă de ani de zile îndrumarea, ca o revanșă față de nedreptățile la care a fost supus. N-avem nici un dușman la stânga. Libere să se dezvolte partidele socialiste și partidele comuniste, libere să creeze alături de noi atmosfera de înaintate reforme politice și sociale la care de atâta vreme tânjim. Cine se gândește măcar în spirit să oprească din mersul ei roata cea grea a istoriei riscă să fie strivit. Iar național-țărănismul are un prea important rol în așezarea României de mâine, ca fantomele lumii vechi, sloganurile răsuflate ale propagandei legionare sau hitleriste să-l împiedice de a forma axa vieții noastre publice.

Mai mult, este de așteptat ca din colaborarea celor patru mari partide să se nască un climat politic demn și înălțat, un climat însuflețit de idei generoase și de soluții tehnice bine studiate, un climat care să inaugureze viața publică a unei alte Românii. Ar fi de dorit ca în împrejurările de astăzi, când toate pornesc de la început și când fiecare cărămidă, oricât de mică, are însemnătatea ei în consolidarea temeliilor, ar fi de dorit ca presa cea nouă să nu considere raporturile de astăzi între cele patru partide ca un obligat și trecător armistițiu, ci ca un prim pas spre o frățească și hotărâtă colaborare. În momente revoluționare, și noi trăim asemenea momente, rolul ziarului scris sau vorbit este covârșitor. El determină marile curente de opinie, el

dezlănţuie instinctele bune ca şi instinctele rele ale mulţimilor, el acordă unei guvernări tonalitatea ei de acţiune şi ecoul practic printre guvernanţi.

Dar toate acestea nu sunt decât cuvinte prealabile la un mare eveniment colectiv care domină ceasul istoric şi care a cuprins, flacără mistuitoare, toată întinderea sufletului românesc.

Înainte de a face politică, politică de partid sau politică de grup, NOI FACEM RĂZBOI.

Sentimentele frăţeşti între românii de toate credinţele democratice, iată unde începe şi unde sfârşeşte certitudinea victoriei.

(Joi, 31 august 1944)

La mormântul lui Liviu Rebreanu

În vâltoarea evenimentelor, moartea scriitorului şi a fostului demnitar Liviu Rebreanu risca să treacă neobservată[6]. Câteva ziare şi-au făcut o datorie de conformism în a insera informaţia, însoţind-o de unele banale adjective, altele au îndrăznit chiar să consacre ilustrului dispărut o coloană de text prevăzută cu iscălitură.

Nu vom discuta în acest loc valoarea literară a lui Liviu Rebreanu. Împlinim aici o sarcină de comentatori politici şi nu una de istoriografi sau critici. Ne interesează adică valoarea morală a oamenilor, virtutea lor politică, rezonanţa pe care în intelectualitate şi în mulţimi a putut cândva s-o aibă personalitatea lor activă.

Mormintele cetăţenilor banali se acoperă cu flori şi cu panglici. La groapa lui Liviu Rebreanu vom împlini o altă sarcină, aceea de a extrage dintr-o penibilă viaţă de om un simbol şi o învăţătură.

Era prin anul 1940, ni se pare. Lovitura de stat a lui Antonescu înscăuna regimul fascist, pentru ca după câteva luni, la aşezarea apelor, dictatura să se lipsească de flamura verde, aplicând în politica externă şi în politica internă programul legiunii. Acordul de la Viena deschisese o rană adâncă în sufletele româneşti. Prietenia cu Germania, hotărâtă de oficialitate, ultragia sentimentul public. Refugiaţii ardeleni plimbau prin oraşele vechiului regat amarul închisorilor maghiare şi doliul fraţilor rămaşi acasă drept zălog al credinţei faţă de junkeri şi faţă de grofi. În lumea noastră intelectuală, care

nu se poate spune că pătimește de prea mult spirit de sacrificiu și de renunțare, se menținea totuși o atmosferă din indignare și de refuz. Grosolana propagandă nazistă nu putea ascunde tristele și palpabilele realități. Conducătorii spirituali ai națiunii au stat în primele clipe în rezervă, ascunzând, în tăcere, ura și dezgustul care mocneau.

Dintre rândurile lor s-a desprins însă Liviu Rebreanu.

Aveau nemții nevoie la cel mai mare post cultural al țării de un ardelean care să scuze prin prezența lui drama Feleacului. Aveau nevoie de un scriitor de largă circulație populară, de un scriitor social cu priză la mase; aveau nevoie de un paravan unanim acceptat pentru a strecura înapoia lui otrava culturii naziste.

Și Liviu Rebreanu s-a oferit.

Autorul lui „Ion", al „Pădurii spânzuraților", al „Răscoalei" a trădat pentru onoruri și pentru arginți pe țăranii lui năsăudeni și a spart solidaritatea ardelenească adăugând la lista vânzătorilor de țară un nume care până atunci ne fusese tuturor scump.

Au urmat plimbările oficiale prin străinătăți, decorațiile, dejunurile de gală, ședințele asociației româno-germane, fotografiile în marile ziare ale Reichului, tantiemele, jetoanele, lefurile, consiliile și toată cloaca imundă de aur și de putregai în care, pas cu pas, se cufunda o conștiință și un renume.

După el au prins și ceilalți curaj. De dragul avantagiilor materiale au închis ochii la durerea țării, au plâns în tăcere și au încasat la lumina zilei, în convingerea că Führerul va acoperi cu clopotele mari ale victoriei naziste sunetul modest al gologanilor numărați la ghișeu.

Dar nici unul n-a fost mai reprezentativ ca Rebreanu. El, în dubla lui calitate de ardelean și de mare scriitor, i-a înfățișat în ochii cotropitorului pe toți.

Nu e de mirare că în ochii noștri personalitatea lui păstrează nimbul de trădare pe care i l-a așezat dușmanul.

Va fi de azi înainte o veșnică durere, pentru cititorii lui Rebreanu, amintirea epocii de mare răscruce când Apostol Bologa în loc să se spânzure a intrat la Gestapo.

Iar în clipa în care trupele noastre dezrobesc Ardealul, îl căutăm fără să vrem printre nemți și printre unguri acolo unde, cu atâta ușurință și cu atâta uitare de neam, singur s-a așezat.

(Luni, 4 septembrie 1944)

Ofensiva lichelelor

Da, domnilor ! Lichelele au trecut la ofensivă. În fel de fel de fițuici apărute la întâmplarea intereselor de tarabă, delatori fără nici un fel de calificare acuză pentru a-și masca propria lor vinovăție. Nimeni n-a auzit despre ei înainte. Funcționau în vreun cașcaval simiministerial, încasau chenzine pe la oficinele hitleriste, preamăreau războiul sfânt sau serveau drept cozi de topor stăpânilor de ocazie. Astăzi, îi vedem în postura lui Fouquier-Tinville[7]: acuzatori publici fără prihană. Pentru noi, care ani de-a rândul i-am urmărit, evenimentul nu constituie o prea mare surpriză. Îi așteptam în ceasul confuziei și nu ne-am mirat deloc identificându-le glasul printre cele mai stridente. Apașul de presă care odinioară strecura o notiță să încaseze o mie de lei operează de astă dată în stil direct și la tarif urcat. Sub amenințarea denunțului, o seamă de oameni de ispravă tremură și destui dintre ei plătesc. În așteptarea unor măsuri cât mai urgente pentru a pune frâu dezmățului, escrocii călimării încheie ultimele lor afaceri. Este vorba să-și facă rost de ceva gologani pentru timpurile grele care se apropie.

Se merge într-adevăr spre o presă liberă, dar spre o presă demnă. Curajul se va manifesta sub garanția virtuții, iar talentul nu va fi pus în slujba instinctelor de rapt...

Aceasta nu înseamnă însă ca vinovații trecutelor regimuri să nu fie ținuți la stâlpul infamiei, să nu fie pedepsiți. Presa într-adevăr democratică își va face, suntem convinși, datoria. Condeie tinere și viguroase se vor alătura celor verificate de ani, pentru a modifica atmosfera de trafic și de trădare în care atâtea mișelii au fost posibile.

Dar se săvârșește în acest moment o treabă foarte puțin recomandabilă, în dauna cauzei care ne este tuturora scumpă. Se aruncă vini în mare parte imaginare asupra unor oameni care n-au ocupat nici un post de răspundere în stat, care n-au putut influența în mod valabil opinia, pentru a se distrage în mod voit atenția de la autorii morali ai dezastrului. Cine citește cu atenție gazetele poate descoperi la ore felurite numele vreunui proaspăt trădător de țară care a avut ghinionul să discute cu domnul ziarist în contradictoriu la cafenea. De prisos să vă spunem că pe aceeași pagină nu figurează, expuși oprobriului public, marii responsabili, miniștrii feloni, înalți demnitari îmbogățiți peste noapte, conducătorii de opinie care au instigat la război.

Presa democratică ar trebui să ia aminte. Este în curs o manevră care tinde să bagatelizeze marea problemă a răspunderilor.

Noi înțelegem să facem operă de justițiari și nu una de delatori, să

vindecăm adică organismul național de unele plăgi virulente și nu să infectăm definitiv atmosfera înălțătoare a marei redresări românești.

Oricine se abate, din prostie sau cu bunăștiință, de la ideea unei pedepse juste pentru a se complace în răzbunări meschine pierde dreptul de a invoca libertățile pe care nu le merită.

Ar fi de dorit ca presa să nu se sinucidă înainte de a se manifesta în forma ei veritabilă.

(Joi, 7 septembrie 1944)

Explicații și perspective

N-a înțeles totuși cetățeanul sensul profund al schimbării de regim. Și din această cauză fantome ale lumii vechi circulă încă printre noi, cu năravuri pe care nu le-au uitat și cu dorinți pe care nu încearcă să le mai reprime. Un anume tineret, bătrân înainte de vreme, se înghesuie pe la poarta celor mari să cerșească slujbe, ca și cum ar fi vorba de participarea la o nesperată pomană și nu de praznicul trist al măreției românești. Actul de la 23 August ne-a scos din rândurile popoarelor satelite ale Reichului, dar el nu va putea șterge în totul urmele anilor de sânge și de rușine. Războiul de la graniță, războiul care continuă, cere mobilizarea tuturor energiilor noastre militare. Înăuntru, pe plan politic și pe plan social, încleștarea este tot atât de temeinică. Nu ne putem mulțumi cu aparențele victoriei, nu putem renunța astăzi mai mult decât oricând la transformarea radicală a statului, la democratizarea vieții publice, la eliminarea agenților naziști din instituțiile și din posturile directoare ale vieții economice. Guvernul se bucură de sprijinul celor patru mari partide care îi asigură susținerea politică. Pentru a merita însă acest sprijin și pentru a păstra contact nemijlocit cu masele populare, trebuie să treacă la fapte. Îl așteptăm zi de zi, ceas de ceas, convinși că va lua măsuri energice și că va respecta în faptă misiunea care i s-a încredințat. Înțelegem cu toții dificultățile prin care trece o guvernare care nu s-a născut numai din opoziție față de conducerea precedentă, ci ca expresie în fond a unei reacții populare stăvilite de la 1918 și până astăzi. Înțelegem cât de delicată este rezolvarea problemelor de politică internă și externă, a celor de economie și a celor de război, probleme care toate s-au prezentat de la o zi la alta sub un aspect inedit. Dar suntem convinși că în

I. De la romantism la încrâncenare

1. Ziarele, în perioada celui de-al doilea război mondial și după 23 August 1944, erau antedatate cu o zi față de apariția lor efectivă. Așadar „Dreptatea" (serie nouă, anul I, nr. 1), purtând data de duminică 27 august 1944, a apărut și s-a difuzat în Capitală în ziua de sâmbătă 26 august. Articolele și știrile din acest număr au fost redactate în noaptea de vineri 25 spre sâmbătă 26, în perioada încă tulbure a evenimentelor, când Bucureștii se aflau sub repetatele bombardamente ale aviației germane. Articolul din deschidere semnat „Dreptatea", împreună cu editorialul – despre declarațiile lui Iuliu Maniu la 23 August – aparțin lui N. Carandino. Din păcate, editorialul din acest prim număr nu a putut fi reprodus în volumul de față din cauza avansatei degradări a colecției cercetate la Biblioteca Academiei Române, de altfel – după știința noastră – singura colecție existentă a ziarului „Dreptatea" din perioada de după 23 August 1944.

2. În ziua de 24 August, ca represalii la lovitura de stat, asupra Palatului Regal, s-au efectuat – după raportul din 25 august al generalului Alfred Gerstenberg, comandantul Forțelor Aeriene germane din România – 150 de raiduri pe timpul zilei și 40 pe timpul nopții. În timpul acestor bombardamente, printre altele, a fost distrus Teatrul Național situat pe Calea Victoriei între Palatul Regal și Palatul Telefoanelor.

În dimineața zilei de 26 august aproximativ patru sute de avioane americane au atacat obiectivele germane din zona Otopeni-Băneasa pentru a anihila aviația germană care bombarda Bucureștii. În același timp, un regiment de gardă român a respins pe nemți la Băneasa astfel încât, pe 27 august, Capitala a fost total deblocată de nemți. Cu acest prilej armata română a luat mii de prizonieri germani, printre care și pe generalul Alfred Gerstenberg, cel care comandase bombardarea Bucureștilor.

3. Virgil Madgearu (1887-1940), profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, secretarul general al Partidului Național Țărănesc, ministru al Industriei și Comerțului și ministru de Finanțe în guvernele național-țărăniste din anii 1928-1933. Virgil Madgearu a fost asasinat de legionari în noaptea de 27 noiembrie 1940.

4. Nicolae (Nicușor) Graur, fost deputat PNȚ în perioada interbelică, unul dintre membrii acestui partid, cu susținută activitate potrivnică regimului carlist și regimului antonescian, perioadă care a suferit numeroase arestări și internări în lagăr.

5. Valeriu (Rică) Georgescu, inginer petrolist, la începutul celui de-al doilea război mondial era directorul general al societății petroliere „Româno-Americana“. Conducătorul unei rețele de informații în favoarea Aliaților, Rică Georgescu a fost arestat în august 1941 împreună cu grupul său. La repetatele intervenții pe lângă autoritățile române ale lui Iuliu Maniu, grupul arestaților nu a fost predat germanilor iar procesul lui a tot fost amânat până la lovitura de stat din 23 August, când a fost pus în libertate. A fost subsecretar de stat al Industriei în primul guvern Sănătescu. În 1946, Rică Georgescu a reușit să ajungă în străinătate unde a fost numit coordonator adjunct la Societatea Standard Oil pentru activități globale de exploatare și producție. În 1957, ajunge reprezentantul acestei societăți pentru Orientul Mijlociu cu sediul la Londra. În 1964, se pensionează de la această societate dar continuă să lucreze în calitate de consultant în probleme de petrol. Pentru activitatea lui Rică Georgescu în favoarea aliaților în perioada războiului, vezi lucrările: Ivor Porter, *Operațiunea „Autonomus"*, Humanitas, 1991, și Augustin Vișa, *Din închisorile fasciste în cele comuniste din URSS și România*, Institutul pentru Analiză și Strategie Politică Iuliu Maniu (colecția „Problemele timpului“), București, 1997.

6. Liviu Rebreanu a fost, în timpul regimului antonescian, directorul general al Teatrului Național din București și, totodată, directorul cotidianului politic editat de Ministerul Propagandei, „Viața“. În opinia generală a vremii a circulat cu insistență zvonul că Liviu Rebreanu s-ar fi sinucis în zilele de după lovitura de stat de la 23 August 1944. Este versiunea pe care am cunoscut-o, și la timpul respectiv am acceptat-o. Istoricii literari menționează însă decesul în noaptea de 1 septembrie 1944, la via sa de la Valea Mare (jud. Argeș), ca urmare a unui enfizem pulmonar contractat încă din aprilie și a unei tumori canceroase cu o evoluție galopantă (vezi, de exemplu, monografia *Liviu Rebreanu* de Al. Piru, Editura Tineretului, 1964). La împlinirea unei jumătăți de veac de la moarte, Valeriu Râpeanu comemorând evenimentul, deplângea prematura încetare din viață – „în ce chinuri !“ – a creatorului romanului românesc modern *(Ce tânăr a murit creatorul lui „Ion" !*, în „Curierul Național“, 1 septembrie 1994, pg. 1 și 11), ceea ce duce la aceeași concluzie cunoscută în general, că moartea s-a datorat neiertătoarei boli de care acesta suferise. Recitind însă, în vederea alcătuirii volumului de față, mărturisirile lui Ivor Porter din volumul *Operațiunea „Autonomus"* (Editura Humanitas, 1991), am fost șocat de un amănunt, deloc neglijabil, care tulbură din nou problema în legătură cu moartea lui Liviu Rebreanu. Cităm de aceea, integral, următorul pasaj în care Ivor Porter derulează firul unor evenimente din noaptea de 23 August:

„La orele 8 seara, Maniu a părăsit cabinetul doctorului Jovin; cinci minute mai târziu, Rică [Georgescu] s-a îndreptat sub escortă către biroul colonelului Radu Ionescu, care nu se afla în clădirea închisorii. Prima reacție a directorului închisorii la primirea veștii a fost: «Vasăzică de asta m-a pus să aștept blestematul ăla de Cristescu !». După ce a discutat situația cu colonelul Ionescu, Rică s-a dus la un magazin de delicatese să ia ceva de mâncare și niște băutură pentru o petrecere la închisoare în cinstea evenimentului. În iulie, la cererea nemților, Cristescu i-a ordonat Lygiei Georgescu să plece la Sinaia pe motiv că-l vedea prea des pe Iuliu Maniu, așa că ea a sărbătorit evenimentul la munte, fără Rică. Pe la miezul nopții, unchiul ei, generalul Manolescu, a venit la închisoare să-l ia pe Rică la un dineu. Înainte de asta, l-au condus pe colonelul Ionescu acasă cu mașina. Apoi, i-au lăsat lui Maniu un mesaj, la locuința acestuia, să vină și el la petrecere când va putea. La marginea Bucureștilor, lângă drumul care cotește spre Golf Club, au dat de un baraj românesc și Manolescu, care conducea în viteză și cu farurile stinse, nu a putut frâna la timp și un soldat l-a împușcat pe directorul Teatrului Național, care se afla pe scaunul de lângă el. În loc de petrecere au stat aproape toată noaptea la spital, unde prietenul lor a decedat; Rică s-a întors îndurerat la închisoare“. (p. 263).

La data respectivă, Directorul Teatrului Național din București nu era altul decât Liviu Rebreanu. Deși Ivor Porter nu-l numește pe cel care îl însoțea în mașină pe generalul Manolescu (probabil că nici nu-i cunoștea numele), reiese că persoana care a fost împușcată

era Liviu Rebreanu ! Așadar, moartea lui apare din nou învăluită de mister. Informația oferită de Ivor Porter, coroborată cu zvonul sinuciderii care a circulat în acele zile, obligă pe biografii scriitorului la verificarea acestei noi piste și la elucidarea modului în care a decedat Liviu Rebreanu. Mai ales că la acestea se mai adaugă o informație de prima mână asupra căreia nu planează nici un fel de dubiu. În volumul memorialistic *La apa Vavilonului* (Ed. Humanitas, 1999, p.39), Monica Lovinescu citează dintr-un jurnal din vara anului 1944 când după bombardamentele anglo-americane asupra Bucureștilor se afla „dipersată" la Lucieni unde au prins-o evenimentele de la 23 August:

„Îl reiau [jurnalul] doar în seara de 23 august, când un vecin vine cu comunicatul trecerii țării de partea aliaților (radioul nostru e stricat). Nu ne culcăm până dimineața. Discutăm, în plină iluzie, despre sfârșitul războiului ca despre o pace reală. Dacă va fi fost în noi entuziasm, n-a ținut decât o noapte. Încep îngrijorările: trebuie să treacă rușii, drumurile sunt tăiate, nu putem veni imediat la București. Mama e acolo. Pe 26 august sosește și ea la Lucieni ca să ne întoarcem împreună. *Ne aduce și vestea morții lui Rebreanu*" (subl. ed.).

Așadar, din această informație reiese clar că Liviu Rebreanu a decedat anterior datei de 26 august când doamna Bălăcioiu, mama Monicăi Lovinescu, aducea vestea pe care autoarea o notează în jurnal.

Articolul lui N. Carandino, *La mormântul lui Liviu Rebreanu*, poate surprinde pe cititorul zilelor noastre prin duritatea și patima cu care a fost scris. În momentul apariției lui însă, așa după cum mărturisește autorul, își îndeplinea o sarcină de comentator politic. În zilele acelea de crâncenă încleștare în lupta împotriva nazismului de la sfârșitul lui august 1944, la numai câteva zile de la criminalele bombardamente germane asupra Bucureștilor, moartea lui Liviu Rebreanu a fost receptată oarecum la unison de presa democratică a vremii. Să nu uităm că apele nu se despărțiseră, sovieticii abia intraseră în București, „Scânteia" încă nu apăruse, iar „România Liberă" și „Dreptatea" colaborau. Abia după instalarea trupelor sovietice și instaurarea cenzurii sovietice ziarele comuniste și-au dat arama pe față și-au început treptat, treptat să-și arate adevăratele intenții...

În articolul în cauză, N. Carandino nu punea în discuție valoarea literară a lui Rebreanu ci își manifesta ca om politic indignarea că autorul lui „Ion", al „Pădurii spânzuraților", al „Răscoalei", „a trădat pe țăranii lui năsăudeni și a spart solidaritatea ardelenească adăugând la lista vânzătorilor de țară un nume care până atunci ne fusese tuturor scump" și asta tocmai când Ardealul ne era sfâșiat !

Într-un articol intitulat *A doua moarte a lui Liviu Rebreanu* („Curierul Național", 17 septembrie 1994, p. 5), Valeriu Râpeanu consideră că modul în care a fost receptată moartea lui Rebreanu „reprezintă una din paginile dureroase ale culturii române" publicând fragmente din articolul lui Carandino dar, mai ales, insistând asupra articolului *La moartea lui Liviu Rebreanu*, al lui Miron Radu Paraschivescu pe care îl caracterizează „un denunț public împotriva unui om de mare valoare morală". Ori, N. Carandino, în articolul în discuție contestă tocmai valoarea morală a omului nu a scriitorului Rebreanu așa cum, de altfel, în majoritatea articolelor sale a primat aspectul moral al problemelor politice abordate.

Peste mulți ani de la apariția acestui articol, după închisori și domicilii forțate, revenit în mediul teatrului și al scriitorilor, N. Carandino creiona un frumos portret lui Liviu Rebreanu, evidențiind deosebitele lui merite. În volumul *De la o zi la alta* (Cartea Românească, 1979), N. Carandino a regretat duritatea articolului la care ne referim: „Liviu Rebreanu a fost cândva, dintre scriitorii noștri, acela care a păstrat mai multă decență în raporturile sale cu puterea politică [...] Ne reamintim cum revenirea lui Liviu Rebreanu la Teatrul Național, puțin timp după acordul de la Viena, ni s-a părut o concesie făcută Mareșalului. Un articol fulminant a exprimat mânia noastră de moment. Dar ideile adânci ale lui Liviu Rebreanu s-au arătat în

realitatea lor patetică în discursul rostit la 29 mai 1940 în ședința publică solemnă de primire a sa la Academie" [...]

„Acest discurs al lui Liviu Rebreanu [...] nu conține adevăruri inedite, ci eterne. Dacă ținem seama de epoca în care a fost rostit, dacă știm să citim între rânduri și să ne oprim la atâtea accente justițiare, ne dăm seama în ce măsură el a fost neclintit alături de cei umiliți și ofensați" (p. 257).

7. **Antoine-Quentin Fouquier-Tinville** (1746-1795), celebru acuzator public al tribunalului revoluționar francez, neîndurător în perioada Terorii care, la rândul său, a fost decapitat.

8. **Frontul Renașterii Naționale**, partidul unic din vremea dictaturii regale.

9. **Cadrilaterul** cuprindea județele Durustor și Caliacra din sudul Dobrogei care, în 1940, în urma Convenției de la Craiova, au fost cedate Bulgariei. Autorul face aluzie aici la așa-denumiții „comitagii", agitatori naționaliști bulgari și macedoneni care, constituiți în bande, acționau pe teritoriile românești și bulgărești comițând jafuri și crime.

10. **Dimitrie A. Sturdza** (1833-1914), cunoscut om politic român. A debutat ca secretar al Divanului ad-hoc din Moldova; a fost secretar particular al Domnitorului Cuza iar mai târziu, adversar al acestuia. Devotat politic al lui Ion Ghica, Sturdza a fost ministru în toate guvernele prezidate de Ion Brătianu iar după moartea acestuia a devenit șeful Partidului Național Liberal și prim-ministru în mai multe rânduri. A ocupat mai mulți ani și funcția de Secretar General al Academiei Române.

11. **Palatul Sturdza** din Piața Victoriei era Sediul Ministerului Afacerilor Externe. O bijuterie din punct de vedere arhitectonic, palatul a fost ulterior demolat.

12. **Victor Antonescu**, ministru de Justiție în guvernele liberale de după primul război mondial, diplomat, ministru de Externe în guvernul Tătărăscu în 1937 după înlocuirea lui Nicolae Titulescu.

13. **Grigore Iunian** (1882-1939), ministru de Justiție în guvernul Maniu (1928), membru marcant în PNȚ, vicepreședinte al acestui partid până la sfârșitul anului 1932 când, împărtășind un punct de vedere deosebit în probleme de politică economică, demisionează și formează în 1933, împreună cu C. Stere, Partidul Radical Țărănesc. A fost ultimul dintre marii debateri parlamentari din perioada interbelică.

14. **N. Carandino** îi numea „augustiști" pe toți cei care au profitat din plin de regimurile dictatoriale anterioare și care, după evenimentele din 23 August – ca să-și mascheze trecutul compromițător – se afișau ca democrați convinși.

15. Regimul totalitar antonescian.

16. Membrii fracțiunii liberale a lui Gheorghe Brătianu.

17. **Radu Lecca** a condus Comisariatul Național al Românizării în perioada guvernării Antonescu și a fost implicat în Procesul „marii trădări naționale" intentat lui I. Antonescu; condamnat la moarte, pedeapsa i-a fost comutată în muncă silnică pe viață.

18. **Ion Inculeț**, om politic basarabean. În 1917 a fost președintele primei adunări românești din Basarabia. După Unire a fost ministru în mai multe guverne liberale. A fost membru al Academiei Române.

19. **George Cuza**, profesor la Facultatea de Drept din Iași. Fiul cunoscutului om politic antisemit A.C. Cuza.

20. Membrii formațiunilor de extremă dreaptă ale lui A.C. Cuza și Octavian Goga purtau – când s-au unificat în Partidul Național-Creștin – ca uniformă cămăși albastre, așa cum legionarii purtau cămăși verzi.

21. De la prescurtarea **CNR**, Comisariatul Național al Românizării.

22. **Grigore Niculescu-Buzești** (1908-1949), ministru de Externe în primul guvern al generalului Sănătescu, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Iuliu Maniu, factor

important în lovitura de stat de la 23 August. A fost condamnat în contumacie în procesul Iuliu Maniu la muncă silnică pe viață. A murit în exil, în SUA.

23. Dr. Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei hitleriste la București până la începutul anului 1940.

24. Virgil Solomon, ministrul Lucrărilor Publice în guvernele Sănătescu și Rădescu, fost secretar general adjunct al PNȚ în perioada interbelică.

25. Augustin Popa, profesor de teologie la Blaj, deputat PNȚ în perioada interbelică, directorul ziarului „Curierul", după 23 August 1944. A murit în exil.

26. Emil Ghilezan (1912-1997), avocat, membru marcant al PNȚ, subsecretar de stat la Finanțe în al doilea guvern Sănătescu și în cabinetul generalului Rădescu; exponent de frunte al exilului românesc după 1948. Președinte de onoare al celor două Congrese ale PNȚCD după decembrie 1989 (1991 și 1996). Pentru date privind viața și activitatea politică a lui Emil Ghilezan, vezi excelenta lucrare a istoricului Adrian Niculescu, *Un martor al istoriei: Emil Ghilezan de vorbă cu Adrian Niculescu*, Editura ALL, București, 1998.

27. Referire la marea campanie a Partidului Național Țărănesc din anii 1927-1928 de răsturnare a guvernului liberal prin apelul la sprijinul maselor populare. În acest scop fusese anunțată, cu mult timp înainte, organizarea primului Congres general al partidului la Alba Iulia, la care urma să participe un număr cât mai mare de cetățeni. La data Congresului (6 mai 1928), în orașul Alba Iulia și pe platoul din preajmă se aflau peste 100.000 de cetățeni, mai ales țărani, atrași de intensa propagandă desfășurată. Din rândul participanților s-a lansat lozinca „marșului spre Capitală", cu hotărârea de a trece la înlăturarea guvernului liberal. Conducătorii național-țărăniști care concepuseră această mare adunare doar ca un mijloc de a demonstra popularitatea partidului – pentru a obține pe această bază puterea – au trebuit să depună eforturi stăruitoare pentru a convinge masele să se împrăștie cât mai repede și în liniște. Adunarea de la Alba Iulia a fost cea mai mare acțiune de acest fel organizată de un patrid politic în România în perioada interbelică. Ea a avut un puternic ecou internațional, presa europeană relatând zile în șir despre ea și despre criza politică din România. La numai câteva luni de la această adunare Regența a fost nevoită să încredințeze lui Iuliu Maniu, la 8 noiembrie 1928, mandatul de a forma un nou guvern. Astfel, PNȚCD a dobândit puterea după doi ani de luptă îndârjită, în timpul căreia a desfășurat o propagandă acerbă în rândul maselor, mai ales ale țărănimii, în vederea înfăptuirii reformelor democratice.

28. Aluzie la uniforma pompoasă, de culoare albastră, cu epoleți, eghileți, șireturi și alte zorzoane, a Frontului Renașterii Naționale, pe care toți demnitarii erau obligați să o poarte.

29. N. Moraru, ziarist comunist la „România liberă", unde redactor-șef în vremea aceea era Grigore Preoteasa. Împreună cu gazetarii de la „Scânteia" (Miron Constantinescu, redactor-șef, Iosif Ardeleanu, Ilie Zaharia, Silviu Brucan și alții) începuseră – conform normativului comunist – o campanie furibundă de discreditare a celor ce se opuneau uzurpării puterii de către PCR. Vocabularul folosit de aceștia constituia, pentru presa din România până la acea dată, o premieră absolută de vulgaritate, violență, obscenitate și înscenare la ură.

30. Nichifor Crainic (1889-1972), scriitor și gazetar de extremă dreaptă, colaborator al regimului Antonescu, condamnat în iunie 1945, în procesul „ziariștilor criminali de război", la muncă silnică pe viață.

31. Ilie Rădulescu, ziarist, directorul publicației de extremă dreaptă, „Porunca Vremii", implicat în procesul „ziariștilor criminali de război" din iunie 1945 și condamnat la detenție pe viață.

32. Nota apare în interiorul ziarului (pagina 3) și este semnată cu prescurtarea *N. Crd.*

33. Louis Barthou (1862-1934), om politic francez asasinat la Marsilia împreună cu regele Alexandru I al Iugoslaviei.

34. Criza din cadrul Blocului Național Democrat, al celor patru partide care pregătiseră actul de la 23 August, se accentua pe zi ce trece prin atacurile dezlănțuite de comuniști asupra partidelor istorice. Partidul comunist propunea o platformă politică, inacceptabilă în concepția lui Iuliu Maniu, căci într-un regim democratic și într-un guvern de coaliție – afirma acesta – nu se poate concepe un program impus de un singur partid. De aceea, în declarațiile făcute presei în data de 11 octombrie, Iuliu Maniu sublinia în șase puncte condițiile minimale care trebuiau îndeplinite, înainte de a trece la reforma de structură, de către un guvern alcătuit din elementele Blocului Național Democrat:

1. „Trebuie să purtăm războiul până la capăt, în condițiuni optime, pregătind în acest scop națiunea și armata, atât din punct de vedere sufletesc cât și din punct de vedere material.
2. Trebuie să punem în aplicare, în mod just, exact și scrupulos, condițiile armistițiului.
3. Trebuie să asigurăm liniștea și ordinea interioară.
4. Trebuie să îngrijim de gospodăria națională și de stat și să satisfacem necesitățile de trai ale cetățenilor în ce privește alimentarea, îmbrăcămintea, locuințele și încălzitul pentru anotimpul mai greu de suportat care se apropie.
5. Trebuie să procedăm la purificarea cadrelor funcționarilor publici.
6. Trebuie să sancționăm pe toți criminalii răspunzători care prin faptele și atitudinea lor au provocat nenorocirea ce s-a abătut asupra țării noastre.

35. După denunțarea de către Lucrețiu Pătrășcanu și Titel Petrescu a acordului dintre cele patru partide ale Blocului Democratic, din seara zilei de 12 octombrie, Partidul Național Țărănesc – la agitațiile făcute de către comuniști pentru răsturnarea guvernului – declara că își asumă răspunderea guvernării singur sau împreună cu acele partide din Bloc care acceptă continuarea conlucrării în guvern pe baza unui program care să soluționeze problemele grave ale momentului expuse în cele șase puncte de către Iuliu Maniu (vezi nota precedentă).

36. Întrunirea urma să aibă loc în sala „Scala" din Capitală, ea constituind de fapt prima adunare publică a PNȚ după actul de la 23 August. În realitate, întrunirea a fost interzisă de către Comisia Aliată (sovietică) de Control a armistițiului. De menționat că partidul comunist ținuse deja o întrunire similară pe Stadionul ANEF, la 8 octombrie. La comunicarea interzicerii adunării, Iuliu Maniu a declarat: „Această măsură este adânc jignitoare și violează în mod flagrant drepturile cetățenești asigurate prin legile noastre fundamentale și prin dispozițiile armistițiului. Este într-adevăr de neînțeles cum un partid de guvernământ, care este reprezentat prin însuși președintele lui în guvernul actual, și care dă toate garanțiile ordinei și liniștii poate fi oprit să ia contact cu opinia publică ca s-o informeze despre țelurile și mijloacele guvernării actuale." În urma interzicerii, Iuliu Maniu și-a prezentat demisia din guvern în ziua de 16 octombrie, în primul Consiliu de Miniștri care a avut loc după interzicerea întrunirii. La rugămintea factorului constituțional și a președintelui de Consiliu, președintele PNȚ a consimțit ca gestul său să nu fie dat publicității. În ciuda acestei promisiuni acceptate de toți membrii guvernului, Lucrețiu Pătrășcanu și Titel Petrescu au luat inițiativa de a face publică descompletarea Cabinetului demisionând. În felul acesta a luat sfârșit primul guvern al generalului Sănătescu.

37. De aici încolo atacurile violente la adresa PNȚ și în special la adresa lui Iuliu Maniu se țin lanț. Propaganda comunistă socotea potrivit orice mijloc pentru a-l discredita și calomnia pe Iuliu Maniu. Grigore Preoteasa, în „România liberă" și Miron Constantinescu, în „Scânteia" îl taxau pe Iuliu Maniu ca „legionar" și „trădător".

38. Pierre du Terrail, senior de Bayard (1473-1520), ilustru comandant francez, supranumit „cavalerul fără frică și fără reproș".

39. Ferdinand Foch (1851-1929), mareșal al Franței, comandantul șef al trupelor aliate de pe toate fronturile în 1918, cel care a obținut victoria finală.

40. Matapan, cap în sudul peninsulei Peloponez, unde în 1941 flota italiană a fost distrusă de englezi.

41. După interzicerea adunării de la „Scala" din 15 octombrie, o mare adunare a PNȚ a avut loc duminică 29 octombrie, în sala „Aro". Mulțimea adunată să asculte cuvântările lui Iuliu Maniu și Ion Mihalache, blocase circulația pe bulevard și pe străzile alăturate, adunarea transformându-se, la încheierea cuvântărilor, într-o mare manifestație de stradă. Discursul-program al lui Ion Mihalache ținut cu această ocazie, a avut un puternic ecou în rândurile celor prezenți. Și astăzi acest discurs poate fi considerat un model de elocință politică, demn de a fi introdus într-o antologie a oratoriei românești.

42. Editorial scris cu prilejul formării celui de-al doilea guvern al generalului Sănătescu. Constituirea lui a avut loc în 4 noiembrie după o prelungită criză politică. În ziua de 2 noiembrie 1944 general-locotenentul sovietic V. Vinogradov, vicepreședinte al Comisiei Aliate de Control, înaintase președintelui Consiliului de Miniștri, generalul Sănătescu, un document prin care cerea guvernului să curme tărăgănarea îndeplinirii clauzelor condițiilor de armistițiu. Documentul, semnat de generalul Vinogradov și de șeful Statului Major al Comisiei, general-maior Vasiliev, a fost înaintat fără știrea celorlalți membri ai Comisiei, adică a reprezentanților americani și englezi. Din textul scrisorii adresate generalului Sănătescu rezulta că ea reprezenta un pretext pentru a face presiuni, în vederea includerii în guvern a unui număr mai mare de comuniști. Procedeu tipic de intervenție sovietică pentru a impune un guvern care să cuprindă cât mai mulți comuniști. Nu este de neglijat faptul că tocmai, în această perioadă, avea loc la București vizita lui A.I. Vîșinski și care a rămas aici exact până după instalarea noului guvern. El avea să revină la 27 februarie 1945 „cu ordinul lui Stalin de a pune la cârma țării un întreg guvern controlat de Moscova" (Ion Mihai Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, I, Ed. Omega, 1999, p. 102).

43. Consiliul de Miniștri luase hotărârea dizolvării gărzilor înarmate, dar această hotărâre n-a fost practic niciodată pusă în aplicare. Formațiunea civilă „Apărarea Patriotică" era de fapt o formațiune paramilitară comunistă care avea permisiunea misiunii sovietice de a purta arme. Astăzi se știe că încă din septembrie 1944 generalul sovietic Saharovski, care era șeful departamentului INU (Inostrannoie Upravleniie) pentru România, a sosit la București cu un avion militar sovietic împreună cu colonelul Dimitri Fedicikin, pe care l-a instalat ca șef al misiunii INU din România, cu sarcina de a organiza o poliție politică în România. Adjunctul acestuia a fost Pantelimon Bondarenko (Pantiușa). (Pentru amănunte, vezi Ion Mihai Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, I, Omega, 1999.)

44. La începutul lunii octombrie 1944 se semnalează primele încercări de instalare prin forță, de către comuniști, a primarilor de la orașe și sate. Presa vremii semnala cazul de la Colentina unde, un grup de 125 de persoane – dintre care o parte neidentificați, nefiind locuitori ai Colentinei – au instalat în ziua de 6 octombrie, în mod samavolnic, la Primăria orașului cu o populație de peste 5.000 de locuitori, un nou primar, pe cizmarul Ștefan Ionescu și au instalat în fața Primăriei o gardă înarmată din formațiunea „Apărarea Patriotică".

Pentru a pune stavilă multor cazuri de încercări similare, Ministerul de Interne a publicat în ziarele din 10 octombrie un comunicat prin care avertiza pe turburătorii ordinii publice că s-au dat ordine categorice tuturor administrațiilor în subordine și jandarmeriei de a aresta și trimite în fața Curții Marțiale pe oricine ar încerca să ocupe cu forța autoritățile Statului.

Acest caz nu a rămas singular ci a constituit doar începutul asaltului comuniștilor asupra posturilor din administrația locală. După instalarea celui de-al doilea guvern Sănătescu, Moscova îl va impune pe Teohari Georgescu ca subsecretar de stat la Interne, așa că abuzurile de felul acesta au continuat nestingherite sub acoperirea autorității, procedeul instalării cu forța

devenind o practică obişnuită, ajungându-se, nu peste mult timp, la binecunoscutele asalturi asupra prefecturilor judeţene.

„Reorganizarea guvernului Sănătescu a avut un efect redus în rezolvarea crizei politice. Comuniştii au început să schimbe primarii şi prefecţii prin forţă într-o serie de zone şi să-şi plaseze propriii susţinătorii în aceste poziţii. Când noul ministru de Interne [N. Penescu, n.ed.] a încercat să oprească aceasta, a pornit o puternică campanie pentru schimbarea lui. Pe la mijlocul lui Noiembrie, ţărăniştii s-au decis pentru o contraofensivă. Maniu l-a avertizat pe Le Rougetel [reprezentantul diplomatic britanic în Comisia Aliată de Control, n.ed.] că ruşii îi sprijineau pe comuniştii indigeni şi că au trimis alte două divizii ale Armatei Roşii în ţară, în timp ce erau reduse diviziile româneşti şi forţa poliţiei. De asemenea el a prevăzut că dacă Vestul nu ajută România, „aceasta va fi în curând încorporată Uniunii Sovietice" (Paul D. Quinlan, *Ciocnire deasupra României*, Centrul de Studii Româneşti, Fundaţia Culturală Română, Iaşi, 1995, p. 115).

45. Sistemul de a ataca guvernul din care faci parte, introdus de comunişti în asaltul lor pentru acapararea puterii, a lăsat urme adânci în mentalitatea oamenilor politici români. El este practicat şi astăzi chiar de către unele partide din coaliţia guvernamentală !

46. Editorial scris cu prilejul demisiei echipei ministeriale a celui de-al doilea guvern Sănătescu.

47. Ca urmare a unui discurs arogant rostit de ambasadorul german la Bucureşti, baronul Manfred von Killinger, publicat de ziarul în limbă germană „Bukarester Tageblatt", generalul N. Rădescu i-a adresat o replică foarte tăioasă într-o scrisoare deschisă. În ciuda interdicţiei cenzurii, această scrisoare a avut, la vremea respectivă, o mare răspândire şi un ecou puternic. Din această cauză generalul Rădescu a fost internat în lagăr de regimul antonescian. De menţionat că generalul Rădescu îşi manifestase opoziţia şi faţă de absolutismul regelui Carol al II-lea, atitudine pentru care a fost îndepărtat din armată.

48. Este vorba de **Ghiţă Popp** (1883–1967), ministrul Cultelor şi Artelor. Pentru date în legătură cu acesta, vezi lucrarea lui Şerban Madgearu, *Ghiţă Popp, un condamnat politic în arhivele serviciilor secrete*, Ed. Paideia, 1998.

49. Nicolas-Sébastien Roch de Chamfort (1741-1794), moralist francez.

50. Barbu Alexandru Ştirbey (1872-1946), emisar special al lui Iuliu Maniu la Cairo pentru tratativele în legătură cu încheierea armistiţiului cu Aliaţii. (Pentru amănunte despre activitatea lui, vezi lucrarea lui Constantin Constantinescu, *Prinţul Barbu Alexandru Ştirbey în istorie*, Bucureşti, 1998.)

51. Constantin Vişoianu (1897–1994), al doilea emisar al lui Iuliu Maniu în tratativele de la Cairo, ministru de Externe al României în al doilea guvern Sănătescu şi în guvernul generalului Rădescu. A fost condamnat în contumacie la muncă silnică pe viaţă în procesul Iuliu Maniu. A murit în Statele Unite ale Americii.

52. Emil Serghie, ziarist democrat, redactor-şef al ziarului „Dreptatea" între anii 1946-1947, fost director al Teatrului Naţional din Iaşi în perioada interbelică.

53. Autorul se referă la discursul-program ţinut de Ion Mihalache la adunarea de la „Aro", din 29 octombrie 1944. Vezi, mai sus, nota 41.

54. Publicat fără semnătură la rubrica „Note şi comentarii".

55. Acesta este ultimul articol al lui N. Carandino publicat în „Dreptatea" seria a II-a. În numărul din 28 ianuarie apărea informaţia: „Confratele nostru d. N. Carandino a fost numit în postul de director general al teatrelor şi operelor şi director al Teatrului Naţional din Bucureşti". În această nouă calitate, se înţelege, N. Carandino nu mai putea publica într-un ziar de partid. Activitatea lui ziaristică va fi reluată o dată cu reapariţia, la 5 februarie 1946, a celei de a treia serii a ziarului „Dreptatea". După instalarea guvernului Groza, în locul lui N.

Carandino, director al Teatrului Național din București a fost numit Tudor Vianu. Despre activitatea lui N. Carandino ca director general al Teatrului Național vezi *Postfață*, p. 452-459.

Pentru cunoașterea evenimentelor politice desfășurate în perioada 23 August 1944 – 6 martie 1945 vezi:

- **Dinu C. Giurescu**, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura All, București, 1966.
- **Adriana Georgescu**, *La început a fost sfârșitul. Dictatura roșie la București*, Editura Humanitas, 1992.

Pentru perioada de la 6 martie 1945 până la Conferința de la Moscova (perioada „grevei regale"):

- **Dinu C. Giurescu**, *Imposibila încercare*, Editura Enciclopedică, București, 1999.

II. De la Conferința de la Moscova la alegerile generale

1. În concordanță cu înțelegerea la care au ajuns miniștrii de Externe ai Uniunii Sovietice, Marii Britanii și Statelor Unite privind România, în timpul întâlnirii lor la Moscova, în decembrie 1945, o comisie – compusă din A.I. Vîșinski, ambasadorii Marii Britanii și ai Statelor Unite la Moscova, Sir Archibald Clark Kerr și Averell Harriman – a sosit la București, la începutul lunii ianuarie 1946, pentru consultări cu Regele Mihai și cu membrii guvernului Groza în vederea punerii în aplicare a hotărârilor convenite și anume:

- includerea în guvern a reprezentanților PNȚ și PNL;
- angajamentul guvernului de a ține cât mai devreme cu putință alegeri libere și corecte la care să poată participa și depune liste toate partidele democrate și antifasciste;
- asigurările guvernului Groza privind libertatea presei, a cuvântului, a religiei și a întrunirilor.

Ca urmare a acestor hotărâri, a reapărut, marți 5 februarie 1946, ziarul „Dreptatea" (seria III, nr. 1). Primul număr al acestei noi serii conținea – în spațiul rezervat în mod obișnuit editorialului semnat de N. Carandino – un manifest semnat de Iuliu Maniu, președintele PNȚ. În numărul următor (2), N. Carandino comentează acest manifest în articolul pe care îl reproducem aici.

2. N. Carandino, un permanent susținător al tineretului, subliniază rolul pe care generația tânără l-a avut în organizarea grandioasei manifestații din 8 noiembrie 1945 care, în mare parte, a determinat și grăbit hotărârile privind România, luate de cei trei miniștri de Externe aliați, la Conferința de la Moscova. De altfel prezentul articol constituie un omagiu adus tineretului pentru sacrificiile lui. N. Carandino va reveni adesea asupra problemelor tineretului (vezi, mai jos, articolele: *Orientarea tineretului, Dușmanii tineretului, Părerea celor tineri, Șansele tinereții* ș. a.).

Pentru perioada instalării comunismului în România o atenție deosebită merită lucrarea gazetarului american Reuben Henry Markham, *România sub jugul sovietic*, în românește de George Achim, Ed. Fundația Academică Civică, 1996 (Biblioteca Sighet, 2). Corespondent al ziarului „Christian Science Monitor" în Balcani în anii '30, Markham a revenit în România în timpul „crizei constituționale" și a evenimentelor de la 8 noiembrie 1945, precum și în perioada campaniei electorale din 1946, când a publicat o serie de reportaje critice la adresa violențelor și ilegalităților comuniste din campania electorală, fapt pentru care a fost expulzat.

Markham a continuat totuși să urmărească din America situația de la noi publicând în 1949, la Boston, *Rumania under the Soviet Yoke*, lucrare tradusă în românește abia acum. Scrisă cu scopul de a face cunoscută publicului american tragedia României comunizate, cartea impresionează prin patosul cu care Markham apără adevărul românilor. După cum afirmă editorul traducerii, despre autor se știe destul de puține lucruri." Din informații directe de la N. Carandino ca și din volumul de memorii, *Nopți albe și zile negre* (Ed. Eminescu, 1992, p. 268-269) aflăm că Reuben Markham, fost coleg de liceu cu Harry Truman, fusese trimis în România de către acesta din urmă pentru a-i întocmi un raport confidențial asupra situației politice reale din țara noastră. N. Carandino relatează în memoriile sale întâlnirea și discuția pe care a avut-o cu Markham, creionând totodată un succint portret moral al gazetarului american.

Paul Lăzărescu

NICOLAE CARANDINO

înainte de a-l fi cunoscut, așa cum l-am cunoscut

de Valeriu Râpeanu

Era într-o după amiază a verii anului 1956, când secretara lui **Zaharia Stancu**, redactorul șef al „Gazetei Literare", a venit precipitată și m-a rugat să-i țin pentru câtva timp locul, deoarece „șeful" o trimisese să rezolve „ceva urgent". În fuga plecării, regretata noastră prietenă Ady Fianu uitase pe birou un petec de hârtie pe care se aflau scrise „problemele" ce trebuia să i le amintească lui Zaharia Stancu. Prima din ele: „*cazul Carandino*". N-am mers mai departe. Privirile mi s-au oprit asupra acestor două cuvinte și în liniștea biroului de la etajul I al clădirii din Bulevardul Ana Ipătescu nr. 15 (azi Lascăr Catargiu), unde era adăpostită „*Gazeta Literară*", m-am întors cu zece ani în urmă. Și mi-am adus aminte, de parcă n-ar fi trecut decât două-trei săptămâni de acea dimineață de noiembrie 1947, când elev în clasa a șasea (a zecea de astăzi) a Liceului „Sfinții Petru și Pavel" din Ploiești, pregătindu-mă să plec la școală vocea crainicului de la Radio România m-a oprit. Oprit ar fi puțin spus, fiindcă cel mai bine ar trebui să spun că am înlemnit, într-atât sentințele date în ceea ce s-a numit „procesul Maniu" cădeau ca o ghilotină. Fiindcă ce putea să fie altceva decât moarte, moarte lentă și atroce „temnița grea pe viață" la care erau condamnați Iuliu Maniu și Ion Mihalache, care, cel dintâi trecuse de șaptezeci de ani, iar cel de al doilea împlinise șaizeci și cinci. Culmea nerușinării, sentința ținea seama de vârsta inculpaților și în loc de temniță grea – câtă mărinimie ! – cei doi primeau „detențiune riguroasă". Din infernala succesiune a sentințelor, o mai reținusem pe cea primită de N. Carandino: șase ani de închisoare !

Dacă Iuliu Maniu și Ion Mihalache erau pentru mine, ca și pentru adolescenții din acea vreme, adevărați idoli, aparținând unei mitologii politice naționale, N. Carandino era *ziaristul* pe care din toamna anului 1944 și până la interzicerea ziarului *Dreptatea* în vara anului 1947* îl citeam. Îl citeam, nu știu dacă tălmăcește starea noastră de spirit de atunci. Pentru că noi, și nu numai noi, îl căutăm, ieșeam după amiaza acolo unde știam că se vinde ziarul *Dreptatea,* riscând să fim „observați" de cei care se amestecau prin mulțimea venită să cumpere ziarul.

Departe trebuie să te cobori în timp – a trecut mai bine de jumătate de secol, cincizeci și șase de ani (o viață de om !) – ca să înțelegi ce a fost atunci. Cercetătorii tineri sau mai puțini tineri, care n-au trăit acele zile, care n-au alergat după amiază de după amiază cu teama că nu vor mai „găsi" *Dreptatea*, că cei ce o vindeau, mai aleși activiști ai Partidului Național Țărănesc, pentru că nu toți difuzorii îndrăzneau să o răspândească – fuseseră fie împiedicați să o vândă, fie pur și simplu bătuți – nu vor putea reface decât ceea ce a rămas scris pe hârtie. Pe hârtia proastă, și aceea cu câte greutăți procurată, pe care era tipărită cu spații albe. Așa nedeprinși cum eram cu treburile presei aveam certitudinea intervenției cenzurei. Ei cei ce vor răsfoi, vor cerceta, vor studia, vor analiza și vor compara ceea ce scriau atunci alte ziare împotiva ziarului *Dreptatea,* îngropând într-un morman de invective pe cei ce publicau și pe cei ce „patronau" ziarul – mai precis conducătorii Partidului Național Țărănesc, vor reconstitui din ceea ce a rămas scris o luptă. Dar nu au cum să retrăiască sufletește această luptă și să refacă starea de spirit a celor ce așteptau, citeau, comentau și răspândeau „Dreptatea". Pentru că a fost întradevăr un fenomen, un fenomen de masă, acest ziar care, citit nu odată chiar și printre rânduri cataliza, o stare de spirit. „Dreptatea" acelor ani devenise ziarul care polariza sentimentele românești, reprezenta acel cuvânt care îmbărbăta și spunea răspicat adevărurile ființei noastre naționale și ne unea pe toți, tineri și vârstnici indiferent de generație, de situație socială, de starea materială.

Când am citit-o întâia oară, n-aș putea și cred că nici unul din cei ce o citeau atunci n-ar putea spune. A apărut în vâltoarea zilelor imediat următoare lui 23 august 1944, într-un moment în care vechea presă românească dispărea sau încerca disperat o metamorfozare**. Pamfil Șeicaru, cu aproape două

* Pentru perioadele de apariție și interdicție ale ziarului *Dreptatea* a se vedea studiul introductiv al lui Paul Lăzărescu.

** Pentru împrejurările apariției ziarului *Dreptatea* în toamna anului 1944 vezi volumul lui N. Carandino: *„Nopți albe și zile negre"*, Editura Eminescu, 1992 și Paul Lăzărescu studiul introductiv al volumului de față.

săptămâni înainte de 23 august 1944, părăsise țara, îndreptându-se spre Apus. Știa ce se va întâmpla ? Nu știa ? Bănuia ? Mai degrabă, era sigur. Dacă ar fi rămas în țară ar fi apărut în primul lot al procesului ziariștilor, unde, în contumacie, a primit muncă silnică pe viață. Ca și Stelian Popescu directorul ziarului *Universul,* care, cu câteva luni mai devreme, plecase din țară, ca și Nichifor Crainic* pe care noaptea de 23 august 1944 l-a prins la București, de unde a fugit în Ardeal. A stat ascuns în speranța zilelor care aveau să aducă reconcilierea națională. Aveau să-i aducă – după ce a fost denunțat – doisprezece ani de închisoare. La 23 august 1944, configurația presei se schimbase. Chiar de la o zi la alta. Pamfil Șeicaru, printr-o patetică scrisoare care a mai apucat să fie publică, anunța că renunță la luptă. Recunoștea că a fost învins. Se credea că prin jertfa lui se mai putea salva ziarul. Ion Vinea prelua *Curentul nou* care a durat două-trei zile. Celelalte ziare, timorate de apariția lor în timpul războiului, vor căuta o acomodare precum *Universul*, *Timpul*, unele din ele devenind cu vremea caricatura a ceea ce fuseseră înainte. *România liberă* apare la 24 august 1944 după ce – căuta să-și încredințeze cititorii – fusese tipărită ilegal vreun an și jumătate. Va fi la început un ziar care se situa pe direcțiile morale și politice ale actului de la 23 august 1944. Curând le va părăsi pentru o acțiune ofensivă, violentă, furibundă chiar împotriva partidelor istorice, a reacțiunii, a „rămășițelor fasciste". O lună mai târziu, la 21 septembrie 1941 apare *Scânteia* organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român care nu numai că va da tonul luptei, dar o va conduce fără menajamente, întrecându-se în demascări cu *România liberă*. Bineînțeles nu vom face aici o istorie a presei din acești trei ani care, pentru patruzeci și cinci de ani, aveau să schimbe fața României. Multe ziare apăreau sau reapăreau, mulți ziariști dispăreau și mai mulți apăreau. Cea din urmă, o categorie pestriță, lipsită de cultură, căutau pe toate căile să-i înlăture pe cei dinainte, pe cei ce într-un fel sau altul colaboraseră fie cu „partide burgheze", cu „regimul antonescian" își puseseră pana în slujba unor idei de dreapta sau dimpotrivă le criticaseră pe cele de stânga. Totul, dar totul putea servi ca pretext – și-a servit – epurării, îndepărtării, arestării, condamnării. Pentru că, paralel cu judecarea „criminalilor de război" și a „vinovaților de dezastrul țării", decimarea presei a reprezentat cea dintâi grijă a regimului care se instaura. Puțini ziariști din presa de până la 23 august, mai ales cei care nu colaboraseră între anii 1940-1944, cei ale căror publicații fuseseră interzise în 1938 din motive politice sau rasiale, erau tolerați. Nu cu dragă

---

* Vezi Nichifor Crainic – *Memorii.*

inimă, mai degrabă cu scrâșnete. Rând pe rând *Curierul, Ardealul, Jurnalul de dimineață, Națiunea, Timpul, Semnalul, Adevărul* vor fi obligate să-și înceteze apariția iar unele precum *Universul* vor trăi până în 1953 uitate de toți, supraviețuindu-și penibil. Ziariștii care nu căzuseră sub incidența legilor de epurare imediat după 23 august 1944 dacă nu vor lua drumul închisorilor, vor trăi excluși din viața publică, marginalizați ani și ani de zile într-o mizerie nu o dată indescriptibilă. Tudor Teodorescu-Braniște e un caz tipic. Ziarist de stânga, de un curaj nu o dată greu de imaginat în lupta împotriva extremei drepte, cel ce a întemeiat și a condus între 1933-1936 revista „Cuvântul liber" principala tribună românească antifascistă, ziaristul care n-a colaborat sub nici o formă, la nici o publicație între 6 septembrie 1940 și 23 august 1944, va edita începând de la 14 noiembrie 1944 *Jurnalul de dimineață* continuarea *Jurnalului** care a fost între 1944-1947 alături de *Dreptatea* ziarul cel mai citit. Am putea spune că cele două cotidiene au format timp de trei ani un adevărat diptic. *Dreptatea* ziar în primul rând de afirmare a atitudinii și unui partid, al celui care atunci unea toate structurile societății românești, care exprima nemulțumirile, neliniștile celor mai mulți și încerca să denunțe instaurarea a ceea ce era nelegitim, dictatorial și *Jurnalul de dimineață* ziar independent în care informația, faptul divers și chiar senzațional prezentat într-o multitudine de formule publicistice, atractive din care lipsea însă tot ce era insidios, tot ceea ce putea leza bunul simț, ca și tot ce scormonea o curiozitate morbidă, se însoțea cu o publicistică politică, socială, culturală, de comentarii de cea mai bună calitate. *Dreptatea* exprima punctul de vedere al unui partid de opoziție, Partidul Național-Țărănesc. *Liberalul* pe cel al Partidului Național-Liberal cealaltă componentă a opoziției românești formate din cele două „partide istorice". Imediat după 23 august 1944 apăruse *Viitorul* organ al Partidului Național-Liberal, ziar condus de Mihail Fărcășanu, avocatul și teoreticianul, autor în 1940 al volumului „Monarhia socială" cel care așa cum se spunea avea să preia conducerea Partidului Național-Liberal din mâinile onestului om politic Dinu Brătianu care în 1944 împlinea 78 de ani. Dar campania care în lunile ianuarie-februarie 1945 a dus la căderea guvernului N. Rădescu, îl desemnase pe Mihai Fărcășanu ca principalul pion al „reacțiunii fascisto legionare" alături de generalul care formase în decembrie

* „În toamna lui 1939, am încercat o nouă concentrare a forțelor gazetărești de stânga, scoțând *Jurnalul*, ziar de după amiază, care a fost și el suprimat după câteva luni, în vara lui 1940", Tudor Teodorescu-Braniște, *Scara vieții*, Editura Eminescu, 1976.

1945 ultimul guvern de coaliție și de Ilie Lazăr fruntașul național-țărănist *Viitorul* unde după 23 august 1944 colaborasera atâtea nume ale intelectualității noastre: Gheorghe I. Brătianu, Ion Zamfirescu, va fi silit să-și înceteze apariția la 18 februarie 1945. Va reapare cu numele *Liberalul*, ducând aceiași luptă și înfruntând aceleași pericole, aceiași deslănțuire a cenzurii. Din *Liberalul* citeam mai întâi articolele lui Dan Amedeu Lăzărescu, care ne atrăgeau prin elevația lor intelectuală, prin răspicarea adevărurilor pe care, cel ce va fi mai târziu cunoscut ca un eminent istoric și exeget al literaturii universale, le afirma fără teamă.

Jurnalul de dimineață era un ziar independent, promovând valorile democrației pe care Tudor Teodorescu-Braniște le slujise întotdeauna, numai că acum trebuie să se lupte cu cei pe care el îi apărase înainte să înfrunte un regim la care, în idealismul său visase, să fie atacat de oamenii de stânga care își aflaseră găzduire și sprijin în coloanele ziarelor și revistelor conduse de el, între cele două războaie, iar acum nu mai tolerau nici un fel de obiectivitate, de neutralitate, de chemare la slujirea adevărului.

Dreptatea, apărută imediat după 23 august 1944, purta același nume cu cotidianul Partidului Național-Țărănesc, apărut între 1927-1938, care, în diferite etape ale existenței sale, avusese colaboratori marcanți, competențe pe tărâmul vieții politice, economice, culturale. Ca de altfel și „Viitorul" organul Partidului Național-Liberal din aceiași perioadă.

Dar, după primul război mondial, în România, presa de partid aparținea mai degrabă trecutului, secolului al XIX-lea și începutul veacului XX, când paginile acestei prese fusese ilustrate de condeie precum Mihail Eminescu, I.L. Caragiale, I. Slavici, Al. Vlahuță.

Chiar înainte de primul război mondial ziarul de informație (*Universul*) și ziarul de atitudine independentă (*Adevărul*) câștigă un interes din ce în ce mai sporit din partea cititorilor. Procesul va cunoaște o adevărată explozie între cele două războaie când ziarele independente: *Adevărul, Dimineața, Curentul, Universul, Timpul, Facla* sunt cele mai cunoscute, cele mai prețuite, cele mai citite. De *Facla* se leagă și numele tânărului ziarist N. Carandino care, în volumul de memorii citat, îi dedică un capitol intitulat *„Facla" și spiritul ei.* Ziarele de partid nu mai aveau ecou, nu mai contribuiau la formarea opiniei publice. Cititorul căuta alături de informație, de faptul divers, comentariul care să nu exprime un punct de vedere partizan, angajat din perspectiva unui partid, ci unul care să situeze de partea opiniei publice, să fie în același timp interpretul și îndrumătorul ei.

După 1944, *Dreptatea* nu se înscria într-o tradiție, mai ales că ultimul

director din perioada interbelică Mihai Ralea nu mai era membru al Partidului Național-Țărănesc, deoarece în 1938 trecuse de partea Regelui Carol al II-lea, ocupând demnități ministeriale până la 6 septembrie 1940. Ceea ce îl situa în afara formației condusă de Iuliu Maniu. *Dreptatea* avea și în 1944 toate servituțile unui ziar de partid (anunțuri, convocări, dări de seamă etc.), mai ales în condițiile dificultăților specifice de comunicare din acea vreme și a faptului că, în afara unor excepții, celelalte ziare se fereau să publice ceea ce reprezenta probleme organizatorice ale partidului, deoarece ar fi fost înțeles ca o propagandă pentru P.N.Ț. Dar chiar în aceste condiții care impuneau o prezență mai apăsată a unei informații care nu avea nimic spectaculos, ci o adresabilitate limitată, *Dreptatea* n-a fost percepută ca un ziar de partid și cu atât mai mult ca un buletin de partid. Ziarul a devenit, încă de la primele numere, citit ca un ziar ce exprimă opinia societății românești.

S-a petrecut o metamorfoză și o contopire între ziar și cititor, fie că acesta era înregimentat sau nu în partidul respectiv. Și chiar atunci când – așa cum se vede nu odată din culegerea de față – N. Carandino vorbea în mod direct în numele Partidului Național-Țărănesc făcea precizări pentru a risipi răstălmăcirile și minciunile puse pe seama lui Iuliu Maniu, niciodată nu aveam și nu avem, sentimentul că vorbește „purtătorul de cuvânt“ cel ce redactează din obligație un comunicat de presă dându-i un înveliș ziaristic. Așa se explică de ce știind faptul că *Dreptatea* este ziarul unui partid, cititorul îl căuta, înfruntă nu odată pericole ca să intre în posesia unui exemplar.

Cu N. Carandino s-a petrecut imediat după 23 august 1944 și o altă metamorfoză. Nu numai trecerea de la statutul ziaristului independent la cel de partid, ci și pe plan uman: de la unul din reprezentanții boemei bucureștene, a atmosferei de teatru cu tot ce aducea aceasta pe planul bucuriilor imediate, al unui mod care nu punea în față dramatismul existenței, la aceea de luptător în primele rânduri sau mai bine zis în primul rând asumându-și enorme riscuri, înfruntând pe măsură ce timpul trecea o organizare statală represivă. Din momentul în care a devenit directorul și editorialistul ziarului „Dreptatea“, N. Carandino și-a asumat toate pericolele pe care această luptă inegală le implica. Pentru că acum nu mai era angrenat într-o polemică răsunătoare cum era cea cu Camil Petrescu, de pildă, care îi produsese marelui dramaturg momente de enervare maximă și îl făcuse să afirme că nu va mai scrie teatru până când nu vor dispărea oameni ca N. Carandino. Era totuși o polemică limitată la domeniul teatrului. Acum el se lupta cu un regim care începea să dețină una câte una toate pârghiile în stat, cu Comisia Aliată de Control în care cuvântul decisiv, hotărâtor îl avea reprezentantul sovietic, cel

american și cel englez fiind, dacă nu figuranți, în mod cert, actori cu roluri modeste, șterse, nesemnificative. Mărturisirile ziaristului confirmate de documentele recent apărute citate de Paul Lăzărescu dovedesc faptul că articolele lui N. Carandino stârneau iritarea reprezentantului sovietic în numita Comisie. Nu s-a înspăimântat, nu a bătut în retragere. Iar când a fost adus în boxa acuzaților a avut aceeași atitudine dârză. Criticul Ov. S. Crohmălniceanu, care a asistat la proces ca unul din reprezentanții oamenilor muncii, mi-a vorbit de faptul că N. Carandino a avut o atitudine fermă, n-a recunoscut nimic, nu s-a lăsat intimidat. Iar când, din boxă a trecut în celulă pentru nouă ani, a dovedit un spirit de sacrificiu care ne dă dreptul să vorbim despre el ca despre un *caracter*.

De aceea, în dimineața zilei în care vocea gravă a crainicului anunță condamnările care nu mai conteneau și înfiorau prin asprimea lor, ne-am gândit la toți cei din boxă. *Dreptatea*, pierise *Jurnalul de dimineață* fusese interzis în ziua de 10 iulie 1947, cu patru zile înaintea provocării de la Tămădău. Cu toată asprimea cenzurii, se luau măsuri preventive pentru a se limita orice ecou nedorit al evenimentelor ce aveau să urmeze. Presa arăta de la o zi la alta, radical alta. În sensul rău al cuvântului. Nu mai scria N. Carandino, nu mai scria Tudor Teodorescu-Braniște. Și pe unul și pe altul aveam să-i cunosc și în ciuda diferenței de vârstă și de notorietate să fiu legat printr-un sentiment de prietenie...

Atunci, când pe biroul secretarei lui Zaharia Stancu, aveam în față petecul de hârtie pe care scria „cazul Carandino", imagini din urmă cu mai bine de un deceniu se interfereau: intrarea la clubul partidului național-țărănesc din Ploiești pe strada Franceză unde voluntarii care știau ce îi așteaptă în fața intrării înguste desfăceau exemplarele, refugiindu-se când erau atacați pe scările care duceau la Club; câțiva vânzători de ziare de la Ploiești sau de la București, care strigau *„Dreptatea lui Maniu"*, *„Dreptatea lui Maniu"* până când erau puși pe fugă de „cetățenii indignați". Uneori, la 60 de kilometri de București ziarul care apărea la prânz nu sosea până seara. Veneam a doua zi pentru că nu știrea de ultimă oră ne interesa în *Dreptatea*, nu povestea „coletelor macabre" care pluteau prin lacul Cișmigiului, nu drama sentimentală pecetluită prin dubla sinucidere a doamnei în vârstă mamă a doi copii care nu-și putea împlini pasiunea furibundă pentru un bărbat sensibil mai tânăr ne interesa atunci. Citeam *Dreptatea* pentru atitudinea afirmată de N. Carandino și de alți colaboratori asupra evenimentelor fundamentale care ne implicau ca oameni, popor și națiune.

Rămăsesem cu această imagine noi cei care am fost nu numai cititori ci și, într-un elan spontan, chiar cei care am vândut *Dreptatea*. Numărăm în 1956

anii la care directorul ziarului fusese condamnat. De trei ani N. Carandino ar fi trebuit să fie liber. Dar nimeni nu mai vorbea de el. Nimeni nu știa nimic, sau dacă știa nu putea sau nu vrea să spună ceva. Și iată că o hârtiuță uitată pe un birou mi-a trezit speranța: exista, un „caz Carandino" ! Era momentul firavului dezgheț, când începusem să cerem colaborarea la *Gazeta literară* a celor care „au fost", dar pașii erau mărunți și se mărgineau la o zonă inocentă politic: Petru Comarnescu, Ion Dongorozi, Radu D. Rosetti, Al. Cazaban, Mihail Sorbul, Al. Kirițescu, etc. Abia mai târziu, aveam să aflu că în 1956 procesul lui N. Carandino se rejudeca. Atunci i s-au „dat" nouă ani de închisoare, adică timpul efectuat după gratii și se dispusese eliberarea lui. Care n-a însemnat altceva decât încă șapte-opt ani domiciliu obligatoriu într-un sat din Bărăgan. Ce a întreprins în 1956 Zaharia Stancu ? Nimeni nu știe. Când i-am povestit lui Nicolae Carandino întâmplarea, și el a rămas uimit. Nu avuîsese semnele vreunei intervenții, iar după ce s-au întâlnit, Zaharia Stancu nu i-a spus nimic. Sigur „poziția" lui Zaharia Stancu era, în 1956 consolidată: devenise, să zicem, invulnerabil, membru al Academiei R.P.R. i se decernase, nu numai o dată, Premiul de Stat. Dar chiar dacă a întreprins ceva atunci – n-a avut succes. Pentru că, așa cum aveam să mă conving mai târziu, prezența lui N. Carandino nu era dorită de oficialitate, iar din momentul în care a început să publice, nici de unii confrați întru cronică dramatică.

Știam, în 1964, că N. Carandino s-a stabilit în București, de la prietenul său gazetarul și dramaturgul Tudor Șoimaru care primise un telefon de la cel pe care nu-l mai „auzise" de peste cincisprezece ani. Tot Tudor Șoimaru îmi povestise o întâmplare hazlie. Când se întorsese în București, după atâția ani „petrecuți" în închisoare și în „satele noi" din Bărăgan, N. Carandino s-a dus la Zaharia Stancu acasă. Prietenul său locuia la Șosea, în apropierea lacurilor. Seara, nu prea târziu, N. Carandino și-a luat la revedere de la gazda sa și a plecat să facă o plimbare. Aude o orchestră și își dă seama că se află la restaurantul „Pescăruș". Lume multă, elegantă, veselă, nici o masă liberă, chelneri afectați trecând cu tăvile pline, orchestra cântând. Un spectacol cu care nu mai fusese obișnuit de două decenii. Dimpotrivă !Privea uimit în jur când deodată se aude strigat: „Domnule Carandino, domnule Carandino !". Un chelner se precipită și este dus la masa de unde fusese chemat. Acolo se aflau Gheorghe (Gogu) Rădulescu, Al. Voitinovici, Costin Murgescu împreună cu soțiile. Se fac prezèntările de rigoare și, la un moment dat, unul din cei trei îl întreabă: „Domnule Carandino spune-ne ce vrei să facem pentru dumneata". La care Carandino a răspuns: „Vă rog să nu mai faceți nimic. Destul ați făcut optsprezece ani. Acum abțineți-vă, cine știé ce se mai întâmplă". Un cunoscut

l-a întrebat, după ani și ani pe Gogu Rădulescu dacă e adevărat. Acesta își amintea scena întâlnirii dar nu și replica lui Carandino.

Cel care l-a ajutat, în mod efectiv după 1964, a fost Zaharia Stancu. Nedespărțitul prieten de până la 23 august 1944 și puțin după aceea avea desigur „conștiința încărcată" pentru polemicile angajate cu N. Carandino și cu ziarul *Dreptatea*. Se gândise – cine știe – că aceeași soartă putea să-l aștepte și pe el dacă cenzura comisiei aliate de control ar fi îngăduit tipărirea ziarului *Ofensiva*, „ziar de luptă anticomunistă" care trebuia să apară imediat după 1944 – avându-i ca directori pe ei doi. Este versiunea dată de N. Carandino. Alții – precum Radu Tudoran, și nu numai el, susțineau că au văzut pe străzi afișe vestind apariția ziarului *Dreptatea*, directori N. Carandino și Zaharia Stancu, și că numai opoziția fermă a lui Iuliu Maniu a dus la dispariția celui de al doilea nume. Ce este adevărat ? În orice caz, în paginile *României libere* din 1945-1946, Zaharia Stancu a susținut campania furibundă împotriva Partidului Național-Țărănesc, a președintelui său și a lui N. Carandino, mai ales în articolul intitulat „Cazul Carandino". Într-o carte a lui Zaharia Stancu intitulată „Secolul omului de jos", tipărită în 1946, și care cuprindea o selecție din articolele sale publicate în ziarele *Ultima oră* și *România liberă* din 1945-1946 se află pamfletul „Depoziția dlui Iuliu Maniu" (p. 239-244), elocvent pentru ostilitatea față de președintele Partidului Național-Țărănesc iar în cartea Anei Sălăjean „Trădarea intelectualilor" aflăm extrase din polemicile viitorului autor al romanului „Desculț" cu Corneliu Coposu și... N. Carandino.

Director al Teatrului Național din București, Zaharia Stancu i-a încredințat după 1965 traducerea unor piese de teatru de succes, ceea ce l-a ajutat să se restabilească din punct de vedere material, i-a solicitat articole în programul Teatrului, unele din ele fiind semnate cu presudonimul N. Grecu. Director al *Gazetei literare,* i-a încredințat cronica dramatică. Din acest moment, lucrurile s-au încurcat și reacția inversă a început. Culmea, nu a oficialității, ci a confraților, a celor care din 1948 conduceau destinele criticii dramatice realist-socialiste și acum deveniseră ultra liberaliști. N. Carandino, cu franchețe intelectuală și cu tărie de caracter, nu a înțeles să urmeze curentul în ceea ce privește „noua lectură" a lui Caragiale. Demn, curajos (ce i se mai putea întâmpla după câte i se întâmplase !), a spus că *„puținele încercări «nouveau theâtre» nu rețin atenția decât prin mediocritatea inspirației, prin teribilismul lor de imitație și printr-o penibilă lipsă de suflu"*. Departajarea dintre aceste piese **Iona** lui Sorescu căreia îi afla „o notă particulară și autentică", și merite care „se impun cu evidență".

Și mai ofensiv a fost față de „modernizarea" lui Caragiale, spectacolul

cu „D-ale carnavalului" de la Teatrul Municipal fiind considerat că „degenerează" „textul clasic" într-un „stil atentator". A fost consecvent ideilor sale despre teatru, pe care nu și le-a schimbat chiar dacă părea demodat și de a suporta consecințele unor reacții care n-au întârziat. Și-a asumat în situația sa delicată, când amintirea „procesului", așa cum vom vedea, stăruia cu insistență, riscul de a spune ceea ce gândea el. Chiar dacă nu ești de acord cu el, o asemenea atitudine impune respect. Astfel că în momentul când editura „Meridiane" înscrisese în planul său volumul **„De la Electra la Dama cu Camelii"** în ședința Consiliului editorial glasul unui critic dramatic ce reprezenta principialitatea partinică s-a făcut auzit cerând eliminarea volumului pe motiv că în cronicile sale de teatru N. Carandino vehiculează idei contrare climatului nostru teatral. Se mai amintea, în fugă, dar se amintea, trecutul său, așa cum se mai amintea și pe la ședințele A.T.M.-ului. Din fericire, citisem volumul pe care criticul Dan Grigorescu, redactorul-șef al editurii, mi-l trimisese pentru referat. Am arătat meritele lui, am spus că nimic din ce se impută nu există în paginile cărții care nu vorbește despre „teatrul de azi" și că eliminarea ei din plan ne-ar întoarce la vechile metode dogmatice, proletcultiste. Și astfel volumul a rămas în plan și a apărut. Ion I. Cantacuzino, distinsul intelectual și istoric al filmului românesc, care participase la ședință, i-a povestit lui N. Carandino întâmplarea. După un an, într-o după-amiază spre seară treceam prin fața cofetăriei „Nestor" când un bărbat vânjos, mai degrabă scund, mergând repede, s-a oprit brusc în fața mea. A intrat direct „în subiect": *„Sunt Nicolae Carandino. Vă mulțumsc pentru tot ce ați făcut ca să-mi apară cartea"*. Așa l-am cunoscut pe Nicolae Carandino de care avea să mă lege o strânsă prietenie, aproape două decenii.

Oricât ar părea de paradoxal, destinul editorial al lui Nicolae Carandino a început după 1971. Până atunci publicase doar o singură carte: *„Viața de glorie și de pasiune a marei cântărețe H. Darclée"* (1938) a cărei sorginte a înfățișat-o în memoriile sale, dar volumul stătea sub semnul senzaționalului jurnalistic. Cărțile care îl reprezintă pe N. Carandino cronicarul, exegetul teatrului universal, memorialistul au apărut odată cu cea amintită *„De la Electra la Dama cu Camelii"* (1971) – ceea ce atestă că peisajul nostru editorial, din aceste două decenii, nu au fost, așa cum se insinuează, monocord și lipsit de valoare. Dimpotrivă. Se întâmpla un fenomen ciudat: pe măsură ce treceau anii, N. Carandino devenea tot mai reticent în ceea ce privește alcătuirea unui volum. Să fi ieșit la suprafață mentalitatea epocii interbelice, când cronica dramatică trăia doar în dimineața următoare premierei ? Așa se explică de ce între volumul de memorii 1979 (scris cu mult înainte) și *„Teatrul*

așa cum l-am văzut" au trecut șapte ani ! Insistam să-și strângă în volum cronicile scrise până în 1945; aduceam toate argumentele, arătându-i că, pe măsură ce timpul trecea, puțini, foarte puțini vor mai ști ce a scris el atunci. Prietenii săi, în primul rând Paul Lăzărescu, care i-a purtat o dragoste filială, Octavian Ghibu, Leon Kalustian m-au susținut și astfel a apărut în anul 1986 în colecția **Masca** volumul *„Teatrul așa cum l-am văzut (1935-1945)"*, cuprinzând o selecție din textele acestei perioade.

Dar în momentul în care o carte îi apărea, fie originală, fie traducere avea reacții neașteptate. I se părea că tirajul este prea mic, că s-a epuizat imediat, că nu se mai află în nici o librărie, că editorii au fost parcimonioși cu numărul de exemplare tipărit. Risca să se certe cu cei care stăruiseră să-și alcătuiască volumul. Sigur, unele tiraje au fost subdimensionate, cum s-a întâmplat cu cel al volumului de memorii *„De la o zi la alta"* tipărit de Editura Cartea Românească în 1979. Primele trei capitole fuseseră scrise mai de mult, figurau în portofoliul Editurii Eminescu înainte de 1972, când am preluat conducerea acestei intituții. Dar N. Carandino condiționa editurilor publicarea acestui volum de menționarea urmării și anume cel care avea să înfățișeze lupta sa după 1944 și detenția după 1947. Editura „Cartea Românească" i-a promis publicarea lui în asemenea condiții (ceea ce nu s-a putut întâmpla). Așa s-a produs și apropierea lui N. Carandino de Marin Preda, căruia, în perioada când prozatorul elabora romanul *„Delirul"*, ziaristul i-a povestit cu farmecul și plasticitatea sa rar întâlnite episoade din viața noastră politică interbelică sau din imediata apropiere a războiului. Din care s-au conturat perspectivele politice ale epocii ilustrată în romanul care i-a adus atâta popularitate lui Marin Preda.

Perioada când a fost director al ziarului *Dreptatea,* articolele sale din *Dreptatea,* procesul în care a apărut ca acuzat, toate acestea au făcut ca reintrarea lui pe făgașul unei vieți publicistice normale să se desfășoare cu multe asperități și chiar cu interdicții tenace care n-au cedat. Le-am amintit pe cele din lumea teatrului, au fost altele care i-au interzis accesul la Televiziune. O încercare în 1970, făcută împreună cu Dinu Săraru de a-l programa la o masă rotundă legată de teatru s-a soldat cu un mic scandal. Ce vor spune – ni s-a ripostat – cei ce l-au văzut pe N. Carandino în boxă, care i-au citit articolele din *Dreptatea.* Numele său și al ziarului se identificau.

Țara strămoșilor săi materni nu avea să se vadă decât târziu. Culmea pentru contratimpurile vieții sale, abia în anii '70, când ieșirea din țară, mai ales a unui om cu dosarul lui, devenea improbabilă, dacă nu chiar imposibilă. Și totuși scriitorul Ion Brad în acea vreme ambasadorul României în Grecia a

făcut imposibilul. Cu multă diplomație și stăruință a aflat calea eliberării pașaportului. Relatarea acestui episod de către Ion Brad (vezi Ion Brad – Monica Anton *Monologuri paralele*, Editura Curtea Veche, 1999, p. 216-217) mi se pare a fi plină de farmec așa că o vom reproduce și pentru faptul că luminează un episod al vieții lui N. Carandino: „Fiindcă scrisese o cronică la spectacolul Teatrului Nottara cu piesa „*Întoarcere la Micene*" a lui **Evanghelos Averoff-Tossizza** (premiera avusese loc în prezența autorului) care l-a impresionat pe acesta, m-am gândit că era formula cea mai nimerită, singura posibilă ca să-l văd în Grecia, o invitație din partea ministrului apărării. Bătrân „vulpoi" politic, anticomunist, acesta a înțeles repede despre ce este vorba și n-a stat mult pe gânduri. Am îmbrăcat invitația în formulele cele mai potrivite, ca să aibă succes la mărimile de acasă și, în vara lui 1978 (sau '79), l-am luat pe Carandino de la aeroport și l-am dus la „Pentagonul" Greciei.

Întâmpinați cu toate onorurile (eram în mașina cu steagul național), ne-am așezat la vorbă în biroul uriaș al ministrului, care avea pe perete o icoană mare bizantină, cu Sfântul Gheorghe omorând balaurul. „Și domnul Carandino a luptat, ca și dumneavoastră, domnule ministru cu balaurul ocupantului", am ținut eu să fac un compliment celor doi, care aveau cam aceeași vârstă. „Da, mi-a luat vorba Averoff, italienii, după ce ne-au ocupat, în toamna anului 1940, m-au arestat, ca prefect de Corfu, și m-au ținut 10 luni în lagăr, la ei...". „Și pe mine m-au arestat sovieticii și oamenii lor, a continuat Carandino, și m-au ținut în închisori și domiciliu forțat...". „Câți ani ?" l-am întrebat eu ca și când n-aș fi știut. „17 !" a răspuns el, sec. „17 ?!" s-a mirat Averoff. „Imposibil." „Ba a fost posibil, dar au trecut toate", a domolit discuția N. Carandino."

Acum când mă întorc în urmă cu atâția zeci de ani, când refac drumul atât de bogat și atât de tragic al existenței lui N. Carandino mi se pare că omul acesta a avut în fond mai multe vieți, că necontenit pornea de la capăt, că necontenit revenea, dar că totdeauna rămânea dârz, franc, fără să-și disimuleze gândurile în vorbă și în scris.

Pe ziaristul și cronicarul dramatic dinainte de 1944, puțini îl știau. Nu pentru că scrisul său ar fi fost tern și mediocru. Dimpotrivă, cine îi citește articolele și cronicile de atunci nu poate să nu admire tensiunea la care erau scrise, freamătul gândului, franchețea opiniilor. Dar cronica și articolul de teatru nu aveau, datorită locului pe care scena îl ocupă în viața societății românești, o răspândire publică. Mai degrabă, raza ei de influență se răsfrângea asupra mediilor intelectuale și a celor – nu foarte mulți și mereu aceiași – care frecventau teatrul. De aceea, abia atunci când *Dreptatea* s-a identificat cu editorialul

său, și-a trăit anii cei mai glorioși ai existenței sale, numele lui N. Carandino a început să pătrundă adânc în conștiința publică românească, iar el a devenit **ziaristul** pe care îl citeam cu precădere, asupra căruia se îndreptau gândurile celor mai mulți, pe care îl admirau pentru că nu capitula, nu bătea în retragere. A fost acel comandant de navă care nu și-a părăsit corabia și a mers până la sacrificiul final. Și-a asumat acești aproape patru ani cu o demnitate neabătută de nici o încercare. Și când a pornit după calvarul amintit din nou la drum a avut aceeași tărie de caracter. Atâtea urcușuri și coborâșuri, atâția ani de suferințe atroce, atâția ani pe baricade și atâția petrecuți sub semnul bolii care până la urmă l-a răpus. De aceea și rândurile mele reprezintă înainte de toate o mărturie despre cel pe care nu-l cunoșteam și nu credeam să ajung să-l cunosc vreodată. Mărturie care trebuie adăugată prefeței și notelor lui Paul Lăzărescu în paginile căruia se reface de cel ce ani de zile a fost zi de zi alături de N. Carandino atmosfera tensionată a acelor zile de luptă iar și acum îi reface existența adăugând documentele care între timp au văzut lumina zilei.

Ceea ce spune prietenul și colaboratorul său tânăr din anii 1944 – 1947 care a fost martorul nașterii acestor articole, se citește în suita de editoriale retipărite după cinzeci și mai bine de ani și se reflectă în amintirile întipărite în minte de parcă ar fi fost ieri, ale adolescentului. O triplă perspectivă care în mod firesc are puncte de interferență, nu de repetiție, pentru că vorbesc despre aceeași perioadă și despre același om și mare ziarist care a fost N. Carandino și despre cotidianul condus de el: *Dreptatea*.

Dar, de-a lungul anilor, m-au preocupat și alte momente ale vieții lui N. Carandino pe care vreau să le reconstitui aici. Fără ele portretul său ar fi incomplet. Și acestea chiar dacă mai apar pe parcursul ediției acum capătă dezvoltările și precizările documentare necesare.

Cel dintâi este legat de un episod din existența lui Eugen Ionescu și N. Carandino. Bineînțeles reconstituirea noastră va trebui completată cu citatul din Eugen Ionescu aflat în studiul introductiv al lui Paul Lăzărescu.

În urmă cu câțiva ani – joi 2 februarie 1994 la „Evenimentul zilei“ ediția de prânz, p. 3, readucea în discuție condamnarea în 1946 a lui Eugen Ionescu de către Curtea Marțială din București la unsprezece ani închisoare pentru „o scrisoare din Paris“ publicată în paginile revistei *Viața Românească* din martie același an. Supratitlul articolului semnat Andrei Șiperco este „Fața nevăzută a istoriei“, iar titlul „Cum au provocat PNȚ, PNL și PCR condamnarea lui Eugen Ionescu la 11 ani de închisoare corecțională“. Articolul care a provocat condamnarea lui Eugen Ionescu în 1946 dar și cauzele pentru care ziarul *Dreptatea* a declanșat campania împotriva textului trimis din Paris și de cel ce avea să

devină părintele și exponentul teatrului absurdului, tipărit în revista *Viața Românească,* unde Eugen Ionescu publicase și până atunci asemenea „corespondențe", sunt cunoscute din volume apărute în ultimii ani. Articolul lui Eugen Ionescu a fost republicat în atât de prețioasa culegere a ziaristicii sale intitulată „Război cu toată lumea" apărută în 1992 sub îngrijirea a doi eminenți istorici literari și editori, Mariana Vartic și Aurel Sasu, la Editura „Humanitas" (vol. II p. 269-274). Cât privește cricumstanțele implicării directe a ziarului *Dreptatea* în „demascarea cazului", avem mărturia lui N. Carandino – în zguduitoarea sa carte de memorii *Nopți albe și zile negre,* citată pe parcursul acestei ediții p. 276-278.

Vom reproduce capitolul pe care îl dedică acestui episod N. Carandino în volumul său:

„Îmi amintesc, dintre multele capcane care mi s-au întins, alta pe care am putut-o dejuca în ultima clipă.

Un caricaturist, colaborator de altfel, strecura în gazetă un desen satiric la adresa diviziei Tudor Vladimirescu. Nu era decât o aluzie, dar era clară. M-am grăbit să dezavuez desenul care, în circumstanțele date, putea fi socotit provocator. Într-adevăr, după câteva zile de atacuri la adresa noastră în paginile Scânteii *și ale* României libere *a apărut în toate ziarele guvernamentale un comunicat semnat de toți generalii comandanți de mari unități de pe front. Ei cereau guvernului să ia măsuri severe și urgente împotriva „trădătorilor" care s-au grăbit să atace, din spate, „bravele divizii care apărau țara și libertatea publică". Proza generalilor era patetică.*

Textul a fost reluat și comentat în fel și chip. Se cerea din toate părțile suspendarea Dreptății. *Nimeni nu ținea seamă de explicațiile noastre și trebuia să recunoaștem că aparențele ne erau total potrivnice. Mă plimbam prin biroul meu de la un capăt la altul căutând o soluție. Dar ea nu venea. Nici un ajutor nu se anunța din afară. O tăcere mare se lăsa în jurul nostru. Presa ne ataca sau, în cel mai bun caz, păstra o atitudine de neutralitate răuvoitoare. Iar opinia publică se pregătea să treacă de partea învingătorilor.*

Am pus un aviz pe ușa biroului meu de la gazetă: „Așteptăm un general român care să ia apărarea Dreptății.*" Dar așteptarea noastră era zadarnică. La un moment dat însă, am fost avertizat că un general în mare ținută urcă scările. Mă pregăteam să-l întâmpin cu frazele de rigoare. Spre marea mea surprindere, după ce s-a recomandat, mi-a întins un text scurt bătut la mașină și mi-a solicitat o scutire de taxă. Era vorba de un anunț la „Mica publicitate".*

„Știți, a adăugat generalul, nu vin decât la dumneavoastră și la «Liberalul». Era felul lui de a fi patriot" !...

Îmi dădeam seama că fără o „lovitură de teatru" eram pierduți. Un telefon a zbârnâit atunci și am fost întrebat de un anonim dacă am citit numărul de pe piață al „Vieții Românești". Nu-l citisem. Eram sfătuit să-l citesc... „fiindcă în împrejurările de față" mi-ar fi fost util. Și anume să citesc articolul trimis din Franța de Eugen Ionescu. Nu-mi ardea de asemenea lectură, dar insistența telefonului m-a hotărât să trimit să se cumpere revista. Când am citit textul desemnat, mi-am dat seama că era într-adevăr un text salvator. Eugen Ionescu ataca, în stil de pamfletar defetist, armata română. Fără discriminări și fără iertare. Nu lipseau nici punctele pe i, nici termenii violenți, nici, pe alocuri, insultele. Pe lângă un asemenea rechizitoriu implacabil și total, desenul nostru, vag aluziv, părea o simplă glumă de copil. Mai mult, articolul lui Eugen Ionescu apăruse în oficiosul doctrinar al regimului, oficios care purta pe frontispiciu numele unui ministru în exercițiu, pe al lui Mihail Ralea.

Eram prea vechi gazetar și prea priceput în tacticile de presă, ca să nu speculez la maximum ajutorul care îmi picase din cer. Am trecut imediat la contraofensivă. Și anume, am început prin a face mea culpa, prin a recunoaște condamnabila neglijență de care am dat dovadă lăsând să apară în paginile ziarului un desen care ar fi putut fi interpretat în mod ambiguu. Dar ce spun în schimb domnii generali despre textul de principii și de atitudine declarată apărut în revista oficială condusă de Mihail Ralea? „Așteptăm protestul lor – care nu poate întârzia !" Somațiile noastre deveneau din ce în ce mai presante. Presa guvernamentală a tăcut ca prin farmec. Viața Românească *a fost retrasă de pe piață pentru a i se înlocui pe copertă numele directorului. În locul ministrului Mihail Ralea a apărut cunoscutul său „prêtenom": D.I. Suchianu. Dar noi, în contraofensivă, nu încetam cu somațiile. Până ca, într-o bună zi, o notiță apărută în* Scânteia *și în* România liberă *informa pe cititori că secția cutare a Consiliului de Război a condamnat la șase luni închisoare, în contumacie, pe ziaristul Eugen Ionescu, pentru calomnie la adresa armatei.*

Episodul se încheia astfel în mod cu totul neașteptat. Nu urmărisem condamnarea lui Eugen Ionescu – dar începând campania împotriva Vieții Românești, *ne-am dat seama de riscurile pe care și le asumase colaboratorul lui Mihail Ralea. El era însă departe, și orice consecință nu putea fi decât platonică. Pentru noi, în schimb, exista scuza dreptului de necesitate și a disperării. Altminteri nu ne-am fi putut salva. Firește, facem abstracție în aceste considerații de fondul problemei. Eugen Ionescu, în mod involuntar sau cu bună știință, comisese cel puțin o greșeală de tact. Această condamnare, în fond iluzorie și în practică de mult uitată, a fost totuși hotărâtoare, atât în raporturile ulterioare ale lui Eugen Ionescu, devenit astru internațional, cu statul român cât și în*

relațiile cu fostul lui coleg de la Facla. *Nu ne-am putut explica decât prin persoane intermediare. Și am rămas de atunci în raporturi neclare, dacă nu reci".*

Așa cum se arăta în *Evenimentul zilei,* articolul lui Eugen Ionescu a fost atacat deopotrivă de toate ziarele partidelor istorice. *Dreptatea* și *Liberalul,* cât și de *Scânteia*, iar *Viața Românească* îl va dezavua.

Câteva întrebări persistă. Cea dintâi: solidaritatea celor două partide istorice împotriva „scrisorii" lui Eugen Ionescu a fost conjuncturală ? Urmărea doar să disculpe ziarul *Dreptatea* pentru caricatura amintită de N. Carandino, aruncând vina asupra lui Eugen Ionescu ale cărui afirmații erau infinit mai grave ? Lectura integrală a **Scrisorii din Paris** dovedește că Eugen Ionescu lovea aici cu puterea talentului său de pamfletar în structurile esențiale ale statului român de până în 1944: armata, magistratura, procuratura, viitorii slujitori ai bisericii ortodoxe, jandarmeria, avocatura, împotriva cărora se îndrepta direct sau mascat ofensiva Partidului Comunist Român. Acestea trebuiau distruse în primul rând prin arestări, epurări și interdicții. Care în momentul apariției articolului se desfășurau din plin. Articolul lui Eugen Ionescu era, din păcate, fără echivoc și supunea unei judecăți nemiloase „aparatul de stat" împotriva căruia se deslănțuia de aproape doi ani de zile ofensiva Partidului Comunist din țara noastră. Viitorul dramaturg preciza la un moment dat: *„Nu vreau să se creadă – dacă aceste rânduri vor fi vreodată tipărite – că exprim aici unele resentimente și necazuri personale. Deloc: cele de mai sus nu sunt decât considerente obiective și reci, constatări lipsite de orice pasiune".* Articolul servea de minune scopurilor care se realizau atunci de destrămare prin forță, prin lovituri, prin înscenări, a cea ce fusese înainte.

Atunci cum se explică faptul că, așa cum arată Andrei Șiperco, chiar *Scânteia* din 29 martie 1946 acesta ia atitudine, calificându-l pe Eugen Ionescu drept „un individ lipsit de conștiință", iar „afirmațiile" sale sunt considerate „ticăloase". Verva îndrăcită a „scrisorii" sale, metaforele savuroase, imaginile percutante care descriau un adevărat sabat al crimei, al imbecilității agresive, conturau un tablou compact negru al României. Ori apropierea alegerilor (vor avea loc câteva luni mai târziu la 19 noiembrie 1946) în care Partidul Comunist mergea pe liste comune cu liberalii tătărăscieni, partidul național popular al micii burghezii (*Națiunea* condusă de G. Călinescu era oficiosul acestui partid), dizidența național țărănistă Anton Alexandrescu, determina *Scânteia* să se delimiteze de acest articol care leza multe categorii sociale și sentimentale naționale ale unor pături largi ale populației. În orice caz, este exclusă ipoteza lui Andrei Șiperco și anume că „strategii comuniste nu ezitaseră să se folosească de acei intelectuali aflați într-o postură delicată, așa cum era și

Eugen Ionescu, fost atașat de presă la Legația României de la Vichy, în perioada guvernării antonesciene". Este o presupunere ce nu se bazează pe nici un document și nu poate fi acceptată. Ceea ce spune mai departe autorul articolului din *Evenimentul zilei* și anume că „De altfel, reflecțiile scriitorului datau din 9 martie 1945 și fuseseră ocazionate, probabil de înlocuirea guvernului condus de generalul Rădescu cu guvernul „de înaltă concentrație democratică" condus de Petru Groza" – iarăși nu rezistă unei analize istorice.

Articolul lui Eugen Ionescu nu pornea de la situațiile de moment, ci viza – repet – structurile sociale românești în evoluție istorică. El exprima *acele* fantasme antitotalitare ale lui Eugen Ionescu, în *acel* moment reduse doar la extrema dreaptă naționalistă și nu cum se va întâmpla mai târziu la extrema stângă comunistă. El exprima starea de spirit postbelică, aceea de predominare a stângii acționând cu puterea unei dictaturi spirituale chiar în țările cele mai democratice, precum Franța. Și căreia și el prin acest articol i-a plătit – involuntar – un tribut generos. Articolul constituie defularea neliniștilor unui uriaș talent împotriva extremei drepte naționaliste de oriunde ar fi, dar în primul rând din țara lui. De aici până la hiperbola: *„Am făcut tot posibilul să plec din țară: orice s-ar fi putut îmtâmpla. Să mor, să fiu contaminat, să devin un câine și eu, să fiu locuit de diavolul legionarilor. Când am ieșit din țară am avut impresia că am scăpat de la un foc, de un cutremur, din valurile oceanului din vârtej.*

Când am ajuns la graniță și am văzut steagul unguresc și pe vameșii unguri mi-a venit să strig «Trăiască Ungaria» și să sărut vameșii. Parcă nu mai văzusem oameni de nu știu când" – era un pas uriaș.

Era, totuși, prea mult și chiar dacă n-ar fi fost conjunctura înfățișată de N. Carandino nu aveam nici un motiv să credem că *Dreptatea,* Partidul Național Țărănesc care număra în fruntea sa atâția luptători de marcă ai bătăliei pentru dezrobirea Ardealului, în primul rând Iuliu Maniu, care protestaseră împotriva căderii Ardealului în 1940 aveau să primească impasibili asemenea afirmații ieșite din comun. Afirmații pe care nimeni nu le făcea în acel moment.

Reacția partidelor istorice împotriva articolului lui Eugen Ionescu prin *Dreptatea* și *Liberalul* a fost perfect îndreptățită și se înscrie pe o linie consecventă a afirmării demnității naționale în special în acel moment al ofensivei internaționaliste al asaltului împotriva tuturor structurilor statale, morale, tradiționale ale României. Reacția Partidului Comunist și condamnarea lui Eugen Ionescu de autoritățile din 1946 făceau parte dintr-o tactică de moment pentru a liniști spiritele, mai ales ale corpului ofițeresc care se vedea pus la zid cu o violență rar întâlnită.

Din nefericire depărtarea de țară nu l-a făcut pe cel ce avea să domine teatrul mondial după 1950 să evalueze consecințele articolului său.

Delațiunea, pentru că nu putem numi altfel aceste rânduri: *„De gât cu un polițist legionar îngrozitor de urât și negru umbla Emil Botta pe stradă, într-o zi"* putea să aibă urmări tragice pentru cel numit, să constituie o dovadă infamată în dosarul poetului și eseistului român.

Articolul lui Eugen Ionescu reprezintă un moment crucial al existenței lui, acela al despărțirii definitive de țară, declarația fără întoarcere căreia i-a fost consecvent toată viața.

Printr-o absurdă și tragică ironie a soartei ceea ce cerea de la Paris viitorul dramaturg și anume: *„În România este urgent necesar să se desființeze radical ofițerimea burgheză, magistratura burgheză, casta diplomatică (Ultima e periculoasă nu prin puterea ei, ci prin cretinismul ei), fără a vorbi se înțelege de financiarii și industriașii pe care răul politic s-a sprijinit și încă se sprijină"* a fost îndeplinit cu prisosință de regimul comunist. Se va fi gândit oare Eugen Ionescu, el anticomunistul fervent din ultimele decenii ale vieții sale, la somația sa intempestivă din 1945, căreia i-au căzut pradă atâtea victime ? Va fi avut puterea să o retracteze ? Să facă o „mea culpa" ? Specialiștii operei sale ne-ar putea spune.

După cum rezerva la adresa lui N. Carandino, nu este motivată: pentru că dacă s-ar fi străduit să înțeleagă situația din 1946, de aici, Eugen Ionescu ar fi știut că directorul ziarului *Dreptatea* nu a fost un delator. Oricum, articolul românului din Franța nu ar fi trecut neobservat. Să nu uităm că național țărăniștii, în primul rând Iuliu Maniu, nu i-au iertat lui Mihail Ralea trecerea în 1938 de partea lui Carol II și în 1944 de partea comuniștilor. Ori apariția „Scrisorii" lui Eugen Ionescu în revista al cărei co-director era Mihail Ralea reprezenta încă o dovadă a succesivelor sale trădări politice.

Aș vrea să evoc deasemeni și un alt episod al vieții lui N. Carandino, un episod prea scurt din păcate, dar în care omul de teatru a izbutit să dea măsura înzestrărilor lui. Anume, perioada de la începutul anului 1945 când, pentru două luni, numai a fost directorul Teatrului Național din București. În volumul *„Nopți albe și zile negre"* (pag. 260-263) N. Carandino înfățișează acest moment caracteristic al activității sale, iar în cel de al optulea tom al seriei *Teatrul Românesc* (perioada 1940-1950, pag. 247-252) Ioan Massoff îi dedică un capitol intitulat *„Direcția N. Carandino"*. Așa cum arată Paul Lăzărescu, în această perioadă N. Carandino s-a retras de la conducerea ziarului *Dreptatea* și n-a mai scris editorialele, pentru a-și păstra idependența ca Director al primei scene a țării. În felul acesta el a vrut să demonstreze că nu preia Direcția

Teatrului Național ca un trimis al unui partid politic, ci în calitate de om de teatru. Ceea ce – în două luni – a demonstrat.

Când N. Carandino a fost numit director al Teatrului Național din București, în ziua de 27 ianuarie 1945, la conducerea țării se afla guvernul condus de generalul Nicolae Rădescu, alcătuit din reprezentanții celor patru partide ale Blocului Național Democrat care acționaseră pentru realizarea actului de la 23 august 1944. Blocul Național Democrat nu mai exista, dar cele patru partide continuau să guverneze împreună. Ministerul Artelor revenea Partidului Național Țărănesc, titularul fiind unul dintre fruntașii acestui partid: omul politic Ghiță Popp. Director al Teatrului Național din București – era Victor Eftimiu care după cum se spunea se cam „auto instalase" la conducerea acestei venerabile instituții în zilele confuze ce au urmat lui 23 august 1944. Teatrul nu mai avea director: Liviu Rebreanu, care funcționase în această calitate de la 15 ianuarie 1941, fiind numit de cel ce era ministru al Cultelor și Artelor, generalul Radu R. Rosetti, în primul guvern format de generalul Ion Antonescu după înfrângerea rebeliunii legionare – încetase din viață la o săptămână după 23 august. Și chiar dacă ar fi trăit soarta i-ar fi fost pecetluită. Teatrul Național din București nu mai avea director, dar mai ales nu mai avea clădirea – distrusă de bombele germane în atacurile aeriene care au urmat „întoarcerii armelor" de la 23 august 1944. Îi mai rămânea o singură sală, „Studioul" din Piața Amzei, realizată culmea, datorită inițiativei lui Liviu Rebreanu, în timpul primului său directorat, din 1927. Dar atunci în 1944 nimeni nu-și mai aducea aminte de ceea ce făcuse „antonescianul", „profascistul" Liviu Rebreanu !

Prezența lui Victor Eftimiu în fruntea Teatrului Național din București nu era ceva insolit. Era un om de teatru prin excelență, dramaturgul român cu un număr deloc neglijabil de piese jucate pe prima scenă a țării, cronicar, eseist, memorialist. Teatrul era viața lui, viața lui era teatrul. Puțini, chiar foarte puțini din confrații lui se puteau lăuda cu un trecut democratic precum el: de la protestul împotriva procesului intentat lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în 1933, până la internarea în lagăr în timpul lui Antonescu.

Victor Eftimiu a aflat repede soluții: a amenajat două săli de festivități a unor licee bucureștene: Colegiul Național „Sfântul Sava" și Liceul „Matei Basarab". Dar, așa cum arăta Ioan Massoff, de la un moment dat, Victor Eftimiu devine și președinte al Societății Scriitorilor Români, director al Operei Române fiind așa cum era obiceiul atunci și director general al teatrelor și al Operelor.

În atmosfera de confuzie și de iluzii legate de reconstrucția Teatrului Național, când sumele alocate azi nu mai reprezentau nimic mâine, din pricina inflației, sarcinile cumulate de Victor Eftimiu nu erau deloc ușoare. Se mai

adăuga și dorința lui de a fi popular și o cumsecădenie funciară care l-a făcut, așa cum spune N. Carandino, să ajute în dreapta și în stânga fără să aibă totdeauna acte justificative. Un turneu cu piesa lui „Oedip" a stârnit scandal pentru că nu se făcuse, sau așa părea, o prea clară distincție între drepturile sale de autor și alte venituri. Și atunci au început atacurile. Unul din ele a venit din partea dramaturgului I. Valjan. Dar nu numai a lui. Victor Eftimiu era însă din cale afară de încrezător în sine. N. Carandino relatează cu multă discreție această atmosferă rezultată din „dezordinea conducerii de fiecare zi" a Teatrului Național și răspunsul – tipic pentru Victor Eftimiu, așa cum l-am cunoscut – la sfaturile pe care prietenii lui i le dădeau: „Dragă, atât de bine am încurcat lucrurile aici la teatru că nu mă pot schimba. Numai eu pot să le descurc".

Dar în săptămânalul „Cortina" din 26 ianuarie 1945 citim următoarea știre: „Victor Eftimiu a fost suspendat de la direcția Teatrului Național. Ministerul Cultelor și Artelor a instituit o anchetă. N. Carandino numit la conducerea Teatrului Național".

Desigur, în luarea deciziei ministrului Ghiță Popp a avut în vedere apartenența lui N. Carandino la Partidul Național Țărănesc, prezența lui proeminentă în paginile ziarului *Dreptatea*. Dar opțiunea politică a coincis cu valoarea profesională. La direcția Teatrului Național din București, N. Carandino, care în acel an avea să împlinească patruzeci de ani, era omul potrivit la locul potrivit.

În acea perioadă de tranziție, spre deosebire de cea de astăzi, spectacolul cunoștea în București o înflorire ieșită din comun. În 1945 funcționau, la un moment dat, douăzeci și patru de companii teatrale ! Care ofereau, într-o vreme de inflație și lipsuri, salarii mult mai mari vedetelor scenei decât cele plătite de Teatrul Național, care deveneau de la o zi la alta derizorii. Pe de altă parte patimile politice se deslănțuiseră: pe lista actorilor de toate genurile care trebuiau epurați se aflau... 204 nume. Începuse plătirea polițelor, invidia neputincioșilor, ofensiva împotriva unor nune reprezentative ale culturii românești. N. Carandino, așa cum arată și Ioan Massoff în volumul opt al seriei intitulată *„Teatrul Românesc"*, fusese nu numai cronicar teatral, ci și un polemist și am adăuga noi un exigent comentator al fenomenului teatral. Cine citește astăzi volumul *„Teatrul așa cum l-am văzut"*, cartea sa care amintim cuprinde o selecție din cronicile sale dramatice apărute între 1939-1945, va observa franchețea care îi caracteriza scrisul, lipsa oricăror considerente conjuncturale. Fără îndoială mandatul său nu era deloc ușor dacă ținem seama și de faptul că, fără voia sa sau cu voia sa, Victor Eftimiu nu lăsase o situație deloc clară și – mai ales – nu dovedise contrariu felului său de a fi înțelegere pentru autorii dramatici români contemporani, ignorați în favoarea pieselor sale.

Dacă Victor Eftimiu pusese în repetiție „Asta-i ciudat" de Miron Radu Paraschivescu, poetul care nu era dramaturg și nici n-a dovedit că este cu această piesă, îi refuza sau amâna pe alți confrați. Printre el și pe I. Valjan care dăduse teatrului românesc piese importante, jucate pe scena Teatrului Național cu mare succes, dramaturg a cărei operă fusese comentată pozitiv în *Istoriile literaturii* de Eugen Lovinescu și de G. Călinescu. *„Generația de sacrificiu"* comedia lui Valjan fusese un succes și încă unul de durată.

A refuza să-i joci piesa „Norocul" chiar dacă aceasta nu urma făgașul obișnuit al dramaturgiei lui Valjan era din partea lui Victor Eftimiu un fapt de-a dreptul inexplicabil, mai ales că oferta pe acest tărâm nu era deloc ieșită din comun (Dinu Bondi și Miron Radu Paraschivescu).

Ne spune chiar N. Carandino în evocarea „Cei de sub cristal", (apărută în revista „Viața Românească" din aprilie 1982, p. 35).

„Dar greșeala capitală a comis-o față de I. Valjan, marele avocat și autor dramatic. După ce îl numise în comitetul de direcție, Eftimiu a refuzat să-i reprezinte o piesă intitulată *Norocul,* piesă pe care în timpul războiului autorul nu o putuse face jucată. Am încercat de mai multe ori, însă mereu zadarnic, să mediez între ei. În mod incontestabil, Eftimiu nu avea dreptate. I. Valjan era un autor dramatic important, iar toate piesele sale anterioare fuseseră succese răsunătoare ale Naționalului. În plus, *Norocul* era o piesă excelentă care ar fi beneficiat de aceeași bună primire din partea criticii și din partea publicului.

Excedat de tergiversări și apoi de refuzuri ușor mascate, I. Valjan a profitat de un moment favorabil și a demisionat din conducerea Teatrului, desolidarizându-se de gestiune și cerând o anchetă a ministerului. Eftimiu a fost suspendat, iar comisia respectivă a fost numită. Ca să vorbim pe românește – omul o căutase cu lumânarea."*

N. Carandino va fi acela care a inclus în repertoriul Teatrului Național piesa „Norocul" de I. Valjan a cărei premieră are loc la 26 martie 1945 în chiar zilele când el trebuia să părăsească direcția acestei instituții. În regia lui N. Massim și decorurile Nataliei Bragaglia, o echipă de mari actori ai Naționalului în frunte cu neuitatul Emil Botta (interpretul rolului titular), și care mai cuprindea pe N. Bălțățeanu, I. Fintești eanu, Elvira Godeanu, Sonia Cluceru, au dat viață acestei piese. Care ar fi deschis un nou drum în cariera dramaturgu-

---

* Pierzând nădejdea că memoriile sale, înfățișând perioada de după 23 august 1944, vor mai apărea, N. Carandino a început după apariția la Editura „Cartea Românească" a volumului amintit „De la o zi la alta" să reia anumite pagini din manuscrisul care circula doar între prietenii săi, să dea o anumită dezvoltare capitolelor legate de scriitori și care puteau vedea atunci lumina tiparului.

lui I. Valjan, dacă drumurile vieții lui nu i-ar fi fost închise brutal imediat după aceea – prin interdicția de a publica și de a fi jucat, ca cinci ani mai târziu să fie aruncat în temnița, unde va muri, după zece ani, în chinuri atroce.

Piesa „Norocul“ despre care au scris cronicari precum Vasile Timuș, Neagu Rădulescu, Silvian Iosifescu, Ștefan Baciu (cunoscutul poet care semna rubrica teatrală la ziarul social-democrat *Libertatea*) a fost ultima manifestare publică a lui Valjan. În timp gestul lui N. Carandino ne apare cu atât mai frumos cu cât a fost încrezător în virtuțile piesei – repet insolită ca formulă în creația funciarmente realistă a lui Valjan – și a dovedit respect față de o personalitate culturală românească.

Un director iubit de actori se întâmplă destul de rar în teatru. Dar în cele două luni a știut să lase în afară orice ranchiună, chiar spiritul de polemică ce-i era propriu. Ion Massoff amintește – fapt esențial – că spre deosebire de predecesorul său *„care nu prea găsea timp să convoace Comitetul de direcție* (fapt care a stârnit și iritarea lui I. Valjan – n.n.) *N. Carandino s-a folosit de luminile acestuia“.*

Ce stranie este istoria. N. Carandino, cel care va fi trimis nouă ani în temnițele de la Galați și Sighet de autoritățile române, executante oarbe ale ordinelor ocupantului sovietic, avea să fie cel sub a cărei direcție Teatrul Național din București joacă prima piesă sovietică din repertoriul său: „Platon Krecet“ de Alexandru Korneiciuk.

Trupele sovietice se aflau pe teritoriul țării noastre, în Comisia Aliată de Control așa cum am spus sovieticii dețineau rolul esențial și își impuneau voința, trăiam încă în epoca iluziilor când credeam că „prietenia cu Uniunea Sovietică“ nu o să însemne ocupația sovietică și orice gest cultural, făcut pentru a pune în valoare arta rusă și sovietică, va crea condiții de înțelegere și va face ca „prietenii de la răsărit“ să ne privească binevoitori. De aceea N. Carandino propune și comitetul de direcție acceptă organizarea unei premiere de gală cu piesa lui Korneiciuk. Momentul este reflectat astfel de *Jurnalul de dimineață* (12 februarie 1945, p. 2): *„Înfățișată în reprezentație de gală, în prezența membrilor comisiei aliate de control și a autorităților sovietice, prima piesă sovietică pe scena Teatrului Național a fost precedată de o scurtă dar substanțială prezentare de către d. N. Carandino, directorul Teatrului Național“.*

Trebuie să arătăm că tot sub direcția lui N. Carandino s-a organizat și un ciclu intitulat „Teatrul Națiunilor Unite“ în cadrul căruia la 21 februarie 1945 – s-a dedicat o seară teatrului american. Au vorbit Martha Bibescu, Margareta Sterian, Petru Comarnescu.

Pe parcursul a două luni N. Carandino a dovedit o pilduitoare dragoste față de valorile dramaturgiei naționale. Deși împrejurările nu erau din cele mai favorabile în acel moment. Și mă gândesc în special la receptivitatea publicului care, în condițiile de după război, dorea mai mult repertoriul străin, și anume cel anglo-american, dar și francez, de care fusese lipsit patru ani de zile. Nu a avut ambiția să demoleze, ceea ce făcuse înaintașul său Victor Eftimiu. A prezentat așa cum am mai spus – piesa *„Asta-i ciudat"* de Miron Radu Paraschivescu, nu a eliminat nici *„Cocoșul Negru"* piesa fostului director, a prezentat într-un spectacol trei comedii de D.D. Pătrășcanu *(Romeo și Julieta... actul al șaselea. Între filologi, Cine răspunde),* a reluat „Gaițele" de Al. Kirițescu, dramaturg pentru care a avut o francă prețuire, *„Loreley"* de Sandra Cocorescu*. Credem că e vorba de un lapsus sau de greșeală de tipar pe care o semnalăm editorilor viitori ai cărții. Și, cum am arătat – *„Norocul"* de I. Valjan.

A chemat intelectualii care au susținut conferințe înaintea premierelor precum Pompiliu Constantinescu care a vorbit despre opera literară a lui D.D. Pătrășcanu (amintim că scriitorul care a ilustrat genul comic, nu o dată în pagini de virtuozitate, era tatăl omului politic Lucrețiu Pătrășcanu, fruntaș al Partidului Comunist Român, ministru de Justiție în acea vreme). N-am vrea să încheiem acest bilanț atât de fructuos pentru două luni și care s-a axat pe ideea promovării valorilor dramaturgiei naționale și a prezenței forțelor intelectuale românești din acea vreme fără nici un fel de aprehensiune politică, amintind simpozionul cu tema: „Este sau nu încurajată literatura dramatică originală" în cadrul căruia au vorbit Zaharia Stancu, Miron Radu Paraschivescu și I. Valjan. (Se știe că Miron Paraschivescu se manifesta atunci vehement și zgomotos de partea extremei stângi.)

Din ziua în care, sub amenințarea pumnului sau a ușii trântite de sinistrul Andrei Ianuarevici Vâșinski, la cârma țării a venit guvernul dr. Petru Groza, din care reprezentanții celor două partide istorice: național-țărănesc, Iuliu Maniu și național-liberal, Dinu Brătianu nu au mai făcut parte, Ministerul Artelor a fost încredințat sociologului și profesorului Mihail Ralea.

Din cartea lui N. Carandino, aflăm faptul că după 23 august 1944 – a mediat între cei ce părăsiseră partidul național-țărănesc, – în special Mihail Ralea – și Iuliu Maniu: „Cât privește pe foștii național-țărăniști – spune N. Carandino în volumul *Nopți albe și zile negre* p. 265-266 – care părăsiseră în trecut partidul,

* Enumerând autorii jucați în timpul directoratului său N. Carandino citează numele Sidoniei Drăgușanu. Cred că ne aflăm în fața unei evidente confuzii, explicabilă după atâția ani. (*Nopți albe și zile negre*, p. 263)

unii (dintre care mai ales Mihail Ralea) și-au manifestat dorința de a reveni la matcă. Îmi amintesc că la un moment dat am intervenit în acest sens pe lângă Iuliu Maniu, adică în sensul „reprimirii". Spre marea mea mirare am întâmpinat un refuz net, refuz cu atât mai inexplicabil cu cât partidul nu excela în acel moment prin membri cu suprafață intelectuală, iar mulți dintre noii aderenți nu erau mai presus de Mihail Ralea, nici măcar în ceea ce privește consecvența politică. „Acești domni vor să reintre, pentru a putea pleca" – a fost explicația lui Maniu, explicație pe care mai târziu (după disidența Lupu) am înțeles-o".

Acum, însă, la 6 martie 1945, Mihail Ralea era ministrul Artelor din partea coaliției conduse de Partidul Comunist Român. Iar N. Carandino, director al Teatrului Național din București și membru al Partidului Național-Țărănesc, acum în opoziție, se afla în subordinea sa. Dar, nu numai atât. Așa cum citim în revista teatrală „Cortina" din 9 martie 1945: „D. ministru Mihail Ralea va decide cine va fi noul director la Național. Rămâne d. Carandino ?"

Știrea din revista „Cortina" preciza: „Din informațiile pe care le avem, actualul titular d. N. Carandino intenționează să înlesnească sarcina d-lui Mihail Ralea, punându-i la dispoziție demisia. La ora când scriem aceste rânduri, demisia d-lui N. Carandino s-ar putea să fie fapt împlinit.

Rămâne de văzut ce hotărâre va lua d. ministru Mihail Ralea. N-ar fi exclus ca d. Mihail Ralea, care a făcut parte până la numirea d-sale ca ministru din comitetul de lectură al Teatrului Național, să conlucreze și în viitor cu d. N. Carandino. În sprijinul acestei teze, trebuie arătat pe de o parte că d-nii Mihail Ralea și N. Carandino au excelente raporturi personale, iar pe de altă parte actorii Naționalului au făcut un memoriu prin care solicită menținerea d-lui N. Carandino, care, în scurtul timp de când e director al primei noastre scene, s-a comportat de o manieră care i-a atras unanime simpatii în rândurile actoricești.

Există totuși un punct nevralgic. D. N. Carandino e membru al Partidului Național-Țărănesc și s-ar putea, prin urmare, să aibă încuviințarea partidului său".

Peste o săptămână (16 martie 1945), aceeași revistă insera o altă știre. Se credea că N. Carandino: „n-ar fi exclus să rămână mai departe director al Teatrului Național". Între timp, funcția de director general al Teatrelor, care, conform uzanțelor de până atunci, era deținută tot de directorul Teatrului Național din București, a fost separată și încredințată lui N. D. Cocea. Va fi încercat Mihail Ralea să-l păstreze pe N. Carandino la direcția Teatrului Național ? În ziua de 28 martie 1945 ziarele publicau știrea: „Dl. Mihail Ralea, ministrul Artelor a semnat ieri decretul prin care d. prof. Tudor Vianu de la Facultatea de Litere din București este numit director al Teatrului Național din Capitală".

După două luni N. Carandino, omul de teatru prin excelență, înceta să mai fie director al primei scene a țării pentru care într-un timp foarte scurt și în împrejurări deosebit de grele făcuse atât de mult. La ceremonia instalării noului director, Tudor Vianu cu eleganța și noblețea binecunoscută i-a adus un elogiu lui N. Carandino iar actorii l-au aclamat pe cel ce îi condusese cu atâta înțelepciune.

*

De-a lungul anilor, câți am fost împreună cu N. Carandino, ne gândeam ce s-ar întâmpla dacă într-o zi „situația s-ar schimba", dacă totul s-ar răsturna în așa fel încât societatea și sistemul politic pentru care a luptat și a suferit atâția amar de ani ar reveni. Și ziua pe care a așteptat-o, pe care a plătit-o cu suferințe inimaginabile a venit. Pentru el prea târziu ! Împlinise 84 de ani și era țintuit la pat, doborât psihic, lipsit de posibilitatea de a înțelege ce se petrecea în jurul lui. A dat din nou o luptă de data asta cu prăbușirea biologică a ființei lui.

Și a trăit așa ultimii șase ani departe de lumea pentru care el luptase, plătind această luptă atât de scump. I s-au recunoscut meritele fiind o foarte scurtă perioadă director de onoare al nou înființatului ziar *Dreptatea* în primăvara lui 1990. O vreme doar pentru că nu avea să i se ierte o vorbă spusă unui reporter de televiziune. Știa că va fi difuzată sau o spusese el dornic de convorbiri cu cei tineri, descărcându-și cu spontaneitate și sinceritate sufletul ? Tovarășii săi de suferință nu l-au iertat. Și numele i-a intrat din nou în uitare. Din când în când câte un prieten îl evoca. Volumul memorialistic pe care în aprilie 1990 îl lăsasem la *Editura Eminescu* pentru toți cei ce nu și-au adus aminte de el, gata să meargă la tipar a apărut peste doi ani ! Trist destin din toate punctele de vedere. Cei ce-au fost alături de el erau prinși în mari bătălii ca să-și mai aducă aminte de ceea ce fusese cu aproape o jumătate de veac în urmă, cei – să zicem – mai tineri nu știau cine a fost, ce a făcut și nici nu s-au străduit să știe. Mă gândeam, în anii 1990-1996, ce ar fi zis, ce ar fi spus, ce ar fi scris el, văzând cum unul din cei mai înclemenți acuzatori ai lui între 1944-1947, nu numai ci al lui, al lui Iuliu Maniu, al Partidului Național-Țărănesc, dădea acum indicații tinerei democrații românești, îi trasa drumul, arăta încotro să meargă, cu cine să meargă, cum să meargă !

Și așa s-a stins, într-o zi din iarna anului 1996, un om care nu mai era omul de altădată, dar a cărui uitare, în acești șase ani, va reprezenta o mustrare pentru toți cei care au vrut-o și au tolerat-o.

N. Carandino în 1945, când era directorul ziarului „Dreptatea"

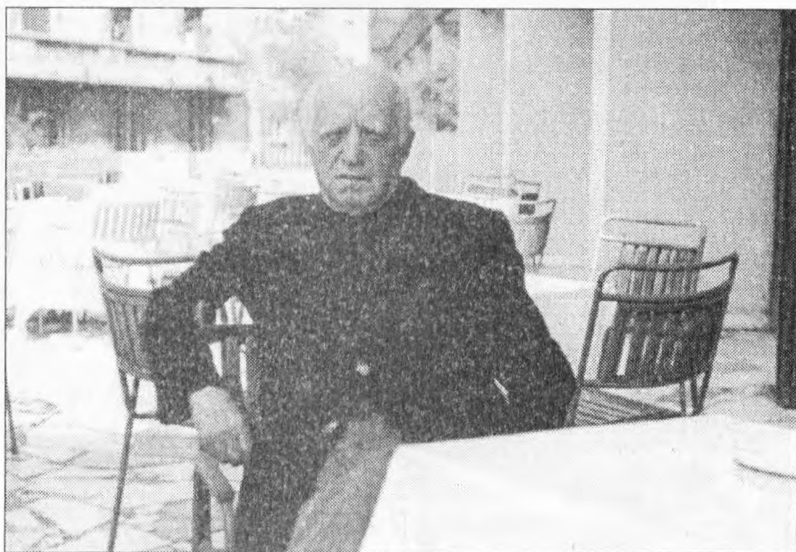
De la stânga la dreapta:
N. D. Cocea, Ion Vinea și N. Carandino, în 1938

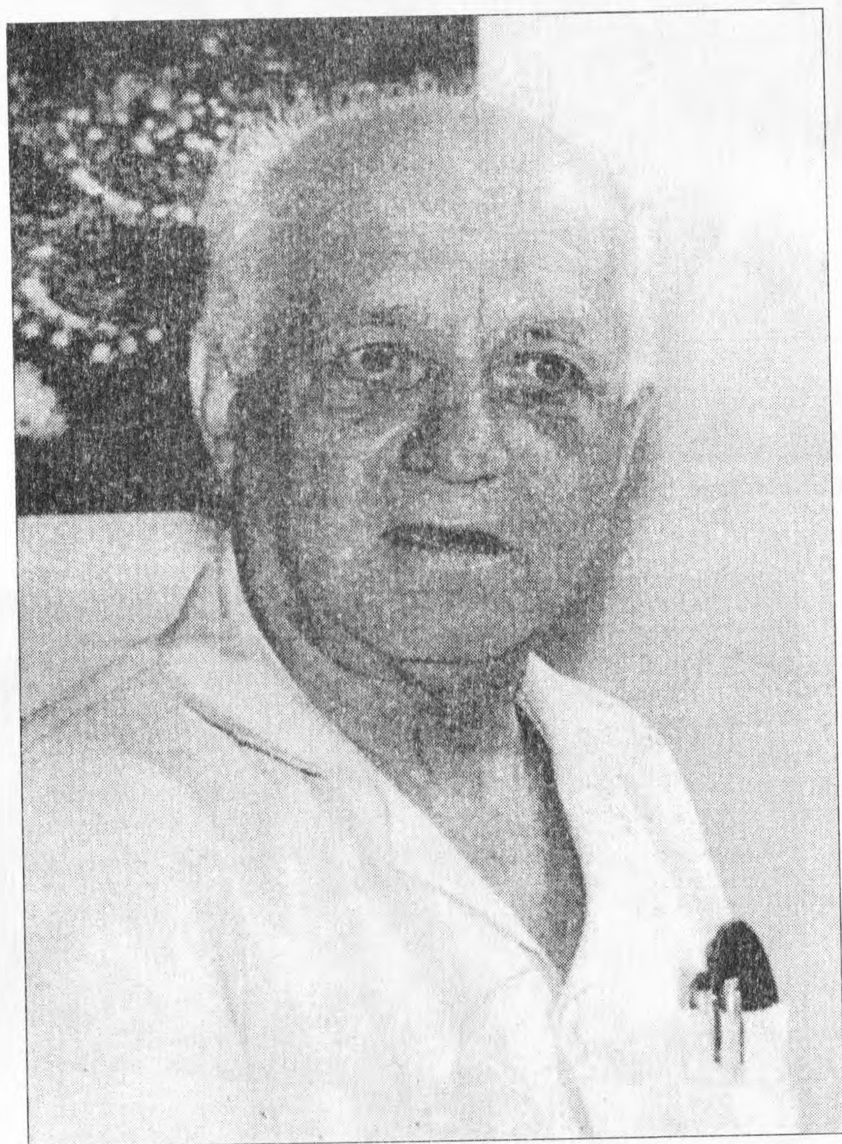
Doi prieteni nedespărțiți: N. Carandino și L. Kalustian (1980)

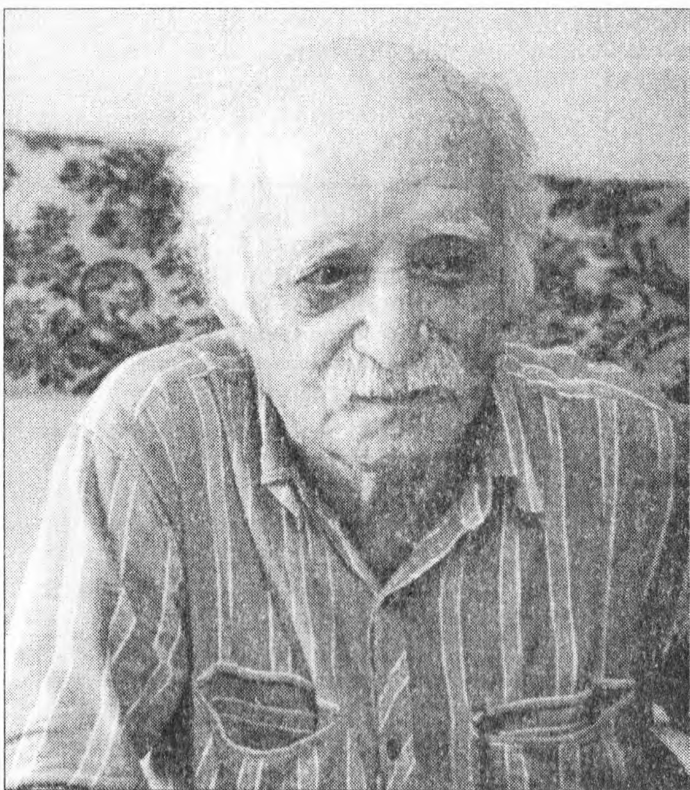
N. Carandino și Paul Lăzărescu în fața Atheneului Romăm, în iarna anului 1980

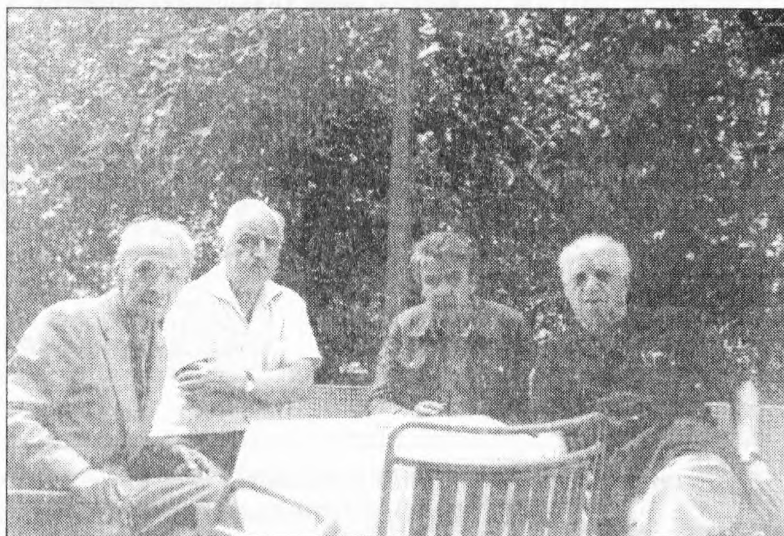
N. Carandino pe terasa de la „Athenee Palace" (1979)

N. Carandino în 1979

N. Carandino la împlinirea vârstei de 80 de ani, în 1995

De la stânga la dreapta: L. Kalustian, Marin Matei (fost gazetar la „Curentul"), Paul Lăzărescu și N. Carandino

J'ai connu CARANDINO il y a bien longtemps, il y a des dizaines d'années. Il était très jeune, il avait trois ou quatre ans de plus que moi. J'étais un débutant en littérature, je ne sais plus si j'avais publié mon premier livre. Lui, il venait de Paris, c'était un homme de gauche. A ce moment là, moi j'ignorais totalement la politique, il y avait eu la rébellion de Franco contre le gouvernement démocratique espagnol. J'aimais beaucoup le mot: rébellion. J'étais donc partisan des rebelles. C'est CARANDINO qui m'a expliqué que Franco et les siens, n'étaient pas de véritables rebelles et que les vrais révolutionnaires étaient au pouvoir. Je ne fus plus pour les rebelles de Franco.

Après, je devins le chroniqueur littéraire du journal "Facla" dont le Directeur était Ion Vinea. Carandino, lui, était rédacteur en chef. "Facla," était le journal le plus à gauche possible, à l'époque, en Roumanie. Le journal "Facla," Ion Vinea et N. Carandino et moi-même étions la cible de l'intelligentzia, qui à cette époque était à 90% de droite ou d'extrême droite. Carandino était le plus surveillé, il était aussi le plus courageux d'entre nous tous. Et aussi, le mieux armé idéologiquement. C'est pour cela qu'il avait un si bon moral. Il a eu aussi le même bon moral lorsque, après 1945, des gouvernements de gauche vinrent au pouvoir. Puisqu'il avait été de gauche avant les autres, puisqu'il avait honnêtement voulu le changement, il fut persécuté et emprisonné, cela fait partie de la logique, si l'on peut dire, de l'irrationalité des choses.

Comment est-il maintenant? Je voudrais bien le revoir. Je sais qu'il continue d'écrire et qu'il continue d'être le même homme libre et le rebelle qui a raison. Dans un autre contexte.

Eugène Ionesco

Facsimilul articolului lui Eugen Ionesco dedicat lui N. Carandino în revista MELE din iunie 1980, apărut la Honolulu, Hawaii

Grafică de Marcel Iancu în aceeași revistă MELE,
număr dedicat în exclusivitate lui N. Carandino

Epitafuri (1954)

Passager dans la lumière
Si — mon cœur — tu as sombré
C'est à moi la faute entière
Car très haut je t'ai gardé.

+

Trecătoare în lumină
Inimă — dacă te-ai dus.
Eu port vină
Te-am ținut prea sus

+

Aici zace un zevzec.
Răstignit și sub precept.
A încercat să fie grec.
Între Delfi și între Geți!

N. Carandino 12/X/83

Manuscris de N. Carandino

CUPRINS